AMARASARA

OR

AN ABRIDGMENT OF AMARAKOSHA

BEING A

SANSKRIT-ENGLISH

AND

ENGLISH-SANSKRIT

POCKET DICTIONARY

BY

LATE. M S GOLE, M.

THIRD EDITION

Revised & rearranged

BY

K G OKA

L Sanskrit Teacher, N E S

POONA CITY

1915

(Price Annas twelve)

PREFACE TO THE FIRST EDITION.

The Sanskrit language possesses one special advantage over all the modern languages, viz., that the language easily lends itself to being moulded into verse and thus makes it easy for learners to get anything by heart and retain it in their memory. This is the reason why most of the ancient Sanskrit works, which were intended for study, are written in the form of verses. In beginning the study of Sanskrit, the old custom was to learn by heart the *Amarakosha, which contains* nearly all those words which it is necessary for an ordinary student of Sanskrit literature to know. This custom now prevails only among the *S'astris*, and that too, not as widely as before; while most of the students of English

schools and colleges follow the modern method introduced by Prof Bhandarkar in his First and Second Book of Sanskrit There is no doubt that the modern method possesses several advantages over the old one it has, however one defect viz that the student does not know any words beyond the vocabularies of the prescribed Sanskrit texts Whenever, therefore, he attempts to read independently any of the works of the Sanskrit poets he is forced every now and then to refer to the Sanskrit–English dictionaries of Prof Benfey and others even for the interpretation of the simplest Slokas. It occurred to me that this defect could to a certain extent be removed by introducing in a modified form the old system of learning by heart the Amarakosha, The original Amarakosha contains about 1600 Slokas it is impossible for any

student of our High Schools, to spare, from his numerous studies, sufficient time to commit to memory the whole of this mass, and even if he could, his labours would be, to a large extent, vainly spent For the Amarakosha contains many words which are rarely met with in classical Sanskrit literature

In preparing this Abridgment of Amarakosha, it has been my sole endeavour to select o ly such words as occur in the works of th generally read Sanskrit poets and dramatists and to put them in as few *Slokas* as possible I have succeeded in thus reducing the number of *Slokas* to 530 The *Slokas* are taken wl ere possible, from the original Amarakosha, but in many places I have been compelled to form new *Slokas* The method followed in forming them is the same as that of the original

I have also introduced all those modern improvements, by which reference to the words can be made easy, and the whole work made more intelligible and useful. Thus the Index to English words, which has been appended to this book, will serve the purpose of an English-Sanskrit dictionary for all the wants of an ordinary student There is also an Index to Sanskrit words.

M. S. G

POONA.

PREFACE TO THE SECOND EDITION.

Several important additions and modifications are made in the present edition.

Nearly half as much more matter as in the first edition has been introduced. More than a thousand new Sanskrit words are added to the vocabulary, and the Enlgish vocabulary has been, therefore, considerably enlarged. Notes have been added throughout the book giving verbs with their Conjugation and *Pada*, and also their meanings in connection with various prepositions. More than two hundred verbs will be found in the book. Another improvement made is with reference to compound words. Most of such words have been dissolved and the compounds named, synonymous compound words are also given from

which others can be easily formed These additions and improvements will it is hoped increase the usefulness of the book

M S G

POONA

ABBREVIATIONS.

m =Masculine
f =Feminine.
n =Neuter
adj =Adjective
adv =Adverb
Indecl =Indeclinable.
pl =Plural only.
du. =Dual only.
ष० त० = षष्ठी तत्पुरुष
नञ् त० नञ् तत्पुरुष.
उ० त०=उपपद तत्पुरुष
ब०=बहुव्रीहि
क०=कर्मधारय
इ० = &c.
Syn. = Synonyms

A. = Atmanepada
P = Parasmaipada.
(The numbers preceding A. & P. show Conjugation)
pass = Passive.
pp = Past participle.
Cau or *Caus.* = Causal
Desid = Desiderative

अथामरसारः ।

परिभाषा ।

OR

THE RULES OF INTERPRETING THE *S*LOKAS.

प्रायशो रूपभेदेन साहचर्याच्च कुत्रचित् ॥
स्त्रीपुंनपुंसकं ज्ञेयं तद्विशेषविधेः क्वचित् ॥ १ ॥

Generally the *gender* of a word *i. e.* whether it is *masc.*, *fem.*, or *neuter*, should be inferred from its form in the sloka:—

E. g.—शान्तिस्तितिक्षा । भीर्भीतिर्दरस्त्रासश्च साध्वसम् ।

Here the words शान्ति, तितिक्षा, भी and भीति are obviously, from their very form,

fem , दर and त्रास are obviously *masc* , and सास्वस in the same way is *neuter*.

In some cases the gender of a word should be inferred from the gender of the accompanying words —

E g —जनुर्जननजन्मानि जनिरुत्पत्तिरुद्भव ।

Here जनुस, जनन and जन्मन् are grouped together and the plural form at the end of the compound indicates the *neuter gender*, all these words are therefore *neuter*, जनि accompanies उत्पत्ति which is *fem* from its form, जनि is therefore *fem* , उद्भव is by its very form *masc*.

In some rare cases the *gender* is distinctly specified The following words are chiefly used in order to specify the genders —

पुंसि ना पुमान्	= *Masc*
स्त्री स्त्रियाम्	= *Fem.*

क्लीबे = *Neut.*

(भूम्नि in the same way shows that the word is to be declined only in the plural.)

Examples—

चक्रं रथाङ्गं नेमिः स्त्री प्रधिः पुंस्यय धूः स्त्रियाम् ।

Here नेमि is *fem.*, प्रधि *masc.*, धू *fem.*

निधिर्ना शेवधिः ।

That is निधि and शेवधि are *masc.*

शपनं शपथः पुमान् ।

That is शपथ is *masc.*

सुरलोको द्योदिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपम् ।

That is द्यो and दिव् are both *fem.*, and त्रिविष्टप is *neut.*

आपः स्त्री भूम्नि वार्वारि ।

अप् *fem.* declined in the plural only.

N. B.—For the convenience of metre, other words of the same meaning as above are sometimes used in their stead to indicate the respective genders:—

E. g —सूत्राणि नरि तन्तवः । here नरि=पुंसि and shows that तन्तु is *masc.*

त्रिलिङ्ग्या त्रिष्विति पद मिथुने तु द्वयोरिति ।
निषिद्धलिङ्ग शषार्थं स्वन्ताथादि न पूर्वभाक ॥२॥

The word त्रिषु accompanying a word shows that it can be declined in all the three genders (such words in most cases are adjectives)

E g –कोष्ण कवोष्णं मन्दोष्ण कदुष्णं त्रिषु तद्वति ।

That is कोष्ण &c are declined in all the three genders according to the noun they qualify all of them being adjectives

त्रिषु स्फुलिङ्गोऽग्निकण ।

Here स्फुलिङ्ग is declined in all the three genders thus *Nom sing* स्फुलिङ्ग, स्फुलिङ्गा or स्फुलिङ्गम्

The word द्वयो (or others meaning the same thing as उभयो, स्त्रीपुंसयो &c) when it accompanies a word shows that the word can be declined in the *masc* as well as in the *fem*

E g – वल्मीकयो वाल्मीकी ।

That is ज्वार and कीर are both *masc*

and *fem.*; thus *Nom. sing.* ज्वालः, कीलः, or ज्वाला, कीला.

मालुः करो मरीचिः स्त्रीपुंसयोर्दीधितिः स्त्रियाम् ।

Here मरीचि is both *masc.* and *fem.*

N. B.—In this and the above cases, the words must be made, before declining them, to assume the proper form of the gender.

When in the case of a word a particular gender is excepted, that word can be declined only in the remaining genders:—

E. g.— कुलिशं वज्रमस्त्री स्यात् ।

That is, वज्र is *masc.* and *neuter*, but not *fem.* Other forms of excepting a gender are – न पुंसि, न ना, न क्लीबे, &c.

पेशी कोशो द्विहीनेऽण्डम् ।

द्विहीने= न स्त्रीपुंसयोः, therefore अण्ड is only *neuter*.

Sometimes such forms as पुंसि वा, स्त्रियां वा, &c. accompany a word; in such cases,

these forms indicate that the word which they accompany can be declined optionally in the gender shown by them (as well as in the gender which is obvious from its form in the sloka)

E g - वृन्दारका दैवतानि पुंसि वा देवता स्त्रियाम् ।
घस्त्रो दिनाहनी वा तु क्लीबे दिवसवासरौ ।

Thus दैवत from its form is obviously *neuter*, it is also optionally *masc* दिवस and वासर are from their forms *masc*, but they are optionally *neuter* also

When तु follows a word, that word is to be taken (1) as synonymous with, or (2) as connected with the *succeeding* word or group of words, and not with the words that precede it

means रंहस् and तरस् both *neut.*; the meaning, therefore, is that the four words रंहस्, तरस्, रय and स्यद are synonymous, the last two being *masc.*

वियद्विष्णुपदं वा तु पुंस्याकाशविहायसी ।

(2) Here तु indicates that वा is to be taken as connected with the succeeding word पुंसि, which goes with आकाशविहायसी. The meaning of the line, therefore, is that आकाश and विहायस् are optionally *masc.* (See the preceding Rule.)

अथ (or अथो) is sometimes used to separate two words or groups of words, which differ from each other in their meaning; in other words, with अथ begins a new group of words with different meaning:—

E. g.— नित्यानवरताजस्रमप्यथातिशयो भरः ।

Here अथ stands between two groups of words, viz., नित्य, अनवरत and अजस्र on one side, and अतिशय and भर on the other;

these groups of words, therefore, have different meanings in other words with अथ begins a new group of words having a different meaning

इति परिभाषा ।

स्वरव्ययं स्वर्गनाकत्रिदिवत्रिदशालया ।
सुरलोको द्योदिवौ द्वे स्त्रियां क्लीबे त्रिविष्टपम् ॥ ३ ॥

Heaven Paradise—स्वर् *indecl* स्वर्ग, नाक, त्रिदिव, त्रिदशालय, सुरलोक *m* , द्यो, दिव् *f* , त्रिविष्टप *n* (त्रिदश+ आलय=ष० त०, सुर+लोक=ष० त०)

अमरा निर्जरा देवास्त्रिदशा विबुधा सुरा ।
सुपर्वाण सुमनसस्त्रिदिवेशा दिवौकस ॥ ४ ॥
आदितेया दिविषदो गीर्वाणा दानवारय ।
वृन्दारका दैवतानि पुंसि वा देवता स्त्रियाम् ॥५॥

Gods Heavenly beings, Immortals—अमर, निर्जर, देव, त्रिदश, विबुध, सुर, सुपर्वन्, सुमनस्, त्रिदिवेश, दिवौकस्, आदितेय, दिविषद्, गीर्वाण, दानवारि, वृन्दारक *m* , दैवत *m* & *n* , देवता *f* (न म्रियन्त इत्यमर, उ० त०=अमर्त्य from मृ 6 A to die, त्रिदिव+ईश= ष० त०, दिव्+ओकस्= ब०, अदितेरपत्यं

पुमान्=आदितेयः=अदितिसुत., (अदिति *f.* the mother of gods.) दिवि सीदति दिविषद्=उ० त० from सद् (सीद्) 1 P. to move; दानव+अरि= ष० त०.)

विद्याधराप्सरोयक्षरक्षोगन्धर्वकिन्नराः ।
पिशाचो गुह्यकः सिद्धो भूतोऽमी देवयोनयः ॥ ६ ॥

Different kinds of demi-gods.-विद्याधर *m.*; अप्सरस् *f.*; यक्ष *m.*; रक्षस् *n.*; गन्धर्व, किन्नर, पिशाच, गुह्यक, सिद्ध, भूत *m.*

आदित्या द्वादश प्रोक्ता विश्वेदेवास्त्रयोदश ।
वसवश्चाष्ट संख्याता रुद्रा एकादश स्मृताः ॥ ६ ॥ अ

आदित्य *m.* A kind of demigods 12 in number.

विश्वेदेवा. (विश्व *m.*) A kind of demigods 13 in number.

वसवः (वसु *m.*) A kind of demigods 8 in number.

रुद्राः (रुद्र *m.*) A kind of demigods 11 in number.

असुरा दैत्यदैतेयदनुजेन्द्रारिदानवाः ।
शुक्रशिष्या दितिसुता. पूर्वदेवा. सुरद्विषः ॥ ७ ॥

Demons —असुर, दैत्य, दैतेय, दनुज, इन्द्रारि, दानव, शुक्रशिष्य, दितिसुत, पूर्वदेव, सुरद्विष् *m*

(न सुर =असुर नञ्तत्० दितेरपत्यं पुमान् दैत्य , दैतेय , दितिसुत , (दिति, दनु *f* the mothers of the demons) इन्द्रारि, शुक्रशिष्य–ष० त०, (सुरान् द्वेष्टि इति सुरद्विट उ० त०)

ब्रह्माऽऽत्मभूः सुरज्येष्ठः परमेष्ठी पितामहः ।
हिरण्यगर्भो लोकेशः स्वयंभूश्चतुराननः ॥ ८ ॥
धाताऽब्जयोनिर्द्रुहिणो विरिञ्चिः कमलासनः ।
स्रष्टा प्रजापतिर्वेधा विधाता विश्वसृड्विधिः ॥ ९ ॥

The god Brahma the creator —ब्रह्मन्, आत्मभू, सुरज्येष्ठ, परमेष्ठिन् पितामह, हिरण्यगर्भ, लोकेश, स्वयंभू, चतुरानन, धातृ अब्जयोनि, द्रुहिण, विरिञ्चि, कमलासन, स्रष्टृ, प्रजापति, वेधस् , विधातृ, विश्वसृज् विधि *m*

(आत्मना भवति–आत्मभू स्वयं भवति–स्वयंभूः (the Self–existent) उ० स०, चत्वारि आननानि यस्य स ब० अब्ज+योनि=ब० कमल+आसन–ब०, syn चतुर्मुख, कमलोद्भव, सरसिजासन इ०, विश्वं सृजति उ० त०)

पीताम्बरोऽच्युतः शार्ङ्गी गोविन्दो गरुडध्वजः ।
उपेन्द्र इन्द्रावरजश्चक्रपाणिश्चतुर्भुजः ॥ ९ ॥ अ
पद्मनाभो मधुरिपुर्वासुदेवस्त्रिविक्रमः ।
देवकीनन्दनः शौरिः श्रीपतिः पुरुषोत्तमः ॥९॥ आ
वनमाली बलिध्वंसी कंसारातिरधोक्षजः ।
विश्वंभरः कैटभजिद् विधुः श्रीवत्सलाञ्छनः ॥९॥ इ
जलशायी विश्वरूपो मुकुन्दो मुरमर्दनः ।

Krishna or Vishnu.—पीताम्बर, अच्युत, शार्ङ्गिन्, गोविन्द, गरुडध्वज, उपेन्द्र, इन्द्रावरज, चक्रपाणि, चतुर्भुज, पद्मनाभ, मधुरिपु, वासुदेव, त्रिविक्रम, देवकीनन्दन, शौरि, श्रीपति, पुरुषोत्तम, वनमालिन्, बलिध्वंसिन्, कंसाराति, अधोक्षज, विश्वंभर, कैटभजित्, विधु, श्रीवत्सलाञ्छन, जलशायिन्, विश्वरूप, मुकुन्द, मुरमर्दन *m.*

[पीत+अम्बर=ब०, syn. पीतवसन, पीतवासस्; इ०; गरुड+ध्वज=ब०; चक्रं पाणौ यस्य सः=ब०; पद्मं नाभौ यस्य सः=ब०; मधु+रिपु=ष० त०, syn. मधुद्विष्, देवकी+नन्दन=ष० त०, syn. देवकीसुत, इ०; श्रियः पतिः=ष० त०, syn. लक्ष्मीपति, इ०; बलिं ध्वंसयति बलिध्वंसी उ० त०; कंस+अराति=ष० त०, syn. कंसारिः इ०; कैटभं जयति=उ० त०; जले शेते=उ० त०, also शेषशायिन्; मुरं मर्दयति=उ० त०, syn. मुरारि, इ.]

वसुदेवोस्य जनक. स एवानकदुन्दुभि ॥८॥ ई

Father of Krishna —वसुदेव, आनकदुन्दुभि *m*

रेवतीरमणो रामो बलदेवो हलायुध ।
नीलाम्बर सीरपाणिर्बलश्च मुसली हली ॥९॥ ड

Krishna's elder brother —रेवतीरमण, राम, बलदेव, हलायुध, नीलाम्बर, सीरपाणि, बल, मुसलिन्, हलिन् *m.* (रेवती+रमण=ष० त०, syn रेवतीपति, हल+आयुध=ब०=हलिन्, सीरपाणि like चक्रपाणि)
(रमण *m* णी *f* a lover, a beloved)

मदनो मन्मथो मार प्रद्युम्नो मीनकेतन ।
कंदर्पो दर्पकोऽनङ्ग काम पञ्चशर स्मर ॥१०॥
शंबरारिर्मनसिज कुसुमेषुरनन्यज ।
पुष्पधन्वा रतिपतिर्मकरध्वज आत्मभू ॥ ११ ॥

Love, the god of love —मदन, मन्मथ, मार, प्रद्युम्न, मीनकेतन, कंदर्प, दर्पक, अनङ्ग, काम, पञ्चशर, स्मर, शंबरारि, मनसिज, कुसुमेषु, अनन्यज, पुष्पधन्वन्, रतिपति, मकरध्वज, आत्मभू *m.*

[मीन+केतन=ब०, also मकरध्वज, syn. झषकेतन, पञ्च+शर=ब०, syn पञ्चबाण, मनसि जायते—उ० त० अलुक्, syn मनोभव, चित्तजन्मन्, कुसुम+इषु=ब०, syn. पुष्पबाण, कुसुमायुध, पुष्प+धनुस्=ब०,

syn. कुसुमचाप, आत्मना भवति आत्मभूः, syn. अनन्यजन्मन्].

लक्ष्मीः पद्मालया पद्मा कमला श्रीर्हरिप्रिया ।
इन्दिरा लोकमाता मा क्षीरोदतनया रमा ॥ १२ ॥

Lakshmi, the goddess of wealth.– लक्ष्मी, पद्मालया, पद्मा, कमला, श्री, हरिप्रिया, इन्दिरा, लोकमातृ, मा, क्षीरोदतनया, रमा *f.* [पद्म+आलय=त० also पद्मजा, क्षीरोद+तनया=ष० त०].

शंखो लक्ष्मीपतेः पाञ्चजन्यश्चक्रं सुदर्शनः ।
कौमोदकी गदा खड्गो नन्दकः कौस्तुभो मणिः ॥
चापः शार्ङ्गं मुरारेस्तु श्रीवत्सो लाञ्छनं स्मृतम् ॥१३॥ अ

The conch-shell of V. पाञ्चजन्य *m.*
The discus of V. सुदर्शन *m.*
The mace of V. कौमोदकी *f.*
The sword of V. नन्दक *m.*
The jewel worn by V. कौस्तुभ *m.*
The bow of V. शार्ङ्ग *n.*
The mark on the breast of V. श्रीवत्स *m.*

शम्भुरीश पशुपति शिव शूली महेश्वर ।
ईश्वर शर्व ईशान शंकरश्चन्द्रशेखर ॥ १३ ॥
भूतेश खण्डपरशुर्गिरीशो गिरिशो मृड ।
मृत्युंजय कृत्तिवासा पिनाकी प्रमथाधिप ॥ १४ ॥
वृषध्वजोऽष्टमूर्तिश्च धूर्जटिश्च त्रिलोचन ।
हर स्मरहरो भर्गस्त्र्यम्बकस्त्रिपुरान्तक ॥ १५ ॥
गङ्गाधरश्च श्रीकण्ठ स्थाणू रुद्र उमापति ।

The god *Siva* —शम्भु ईश पशुपति, शिव, शूलिन्, महेश्वर, ईश्वर शर्व ईशान, शंकर चन्द्रशेखर, भूतेश, खण्डपरशु गिरीश गिरिश मृड मृत्युंजय, कृत्तिवासस्, पिनाकिन, प्रमथाधिप वृषध्वज अष्टमूर्ति धूर्जटि, त्रिलोचन, हर, स्मरहर, भर्ग त्र्यम्बक, त्रिपुरान्तक गङ्गाधर, श्रीकण्ठ, स्थाणु, रुद्र उमापति *m*

{ चन्द्र+शेखर = ब० like चक्रपाणि syn भालचन्द्र चन्द्रचूड कृत्ति+वासस् – ब० पिनाकोऽस्यास्तीति पिनाकिन् so also शूलिन्, syn पिनाकपाणि, शूलपाणि (पिनाक the bow of *Siva*) अष्टौ मूर्तयो यस्य स अष्ट० one having eight manifestations or forms त्रि+लोचन–ब०, त्रि+अम्बक ब० (अम्बक = the eye) स्मरं हरति–उ० त०, syn स्मरारि, मदनान्तक, so also गङ्गाधर}

उमा कात्यायनी गौरी काली हैमवतीश्वरी ।
अपर्णा पार्वती दुर्गा गिरिजा चण्डिकाम्बिका॥१६॥

Parvati, the wife of *Siva*.–उमा, कात्यायनी, गौरी, काली, हैमवती, ईश्वरी, अपर्णा, पार्वती, दुर्गा, गिरिजा, चण्डिका, अम्बिका *f*.

[हिमवत अपत्य स्त्री है० from हिमवत् *m*. the Himalaya mountain].

अथैकदन्तहेरम्बलम्बोदरगजाननाः ।
विनायको विघ्नराजद्वैमातुरगणाधिपाः॥१७॥

Ganapati.–एकदन्त, हेरम्ब, लम्बोदर, गजानन, विनायक, विघ्नराज, द्वैमातुर, गणाधिप *m*.[गण+अधिप=ष० त०, syn. गणपति, गज+आनन=ब०, syn. गजमुख].

षाण्मातुरः कार्त्तिकेयः शरजन्मा षडाननः ।
पार्वतीनन्दनः स्कन्दः सेनानीरग्निभूर्गुहः॥ १८ ॥

Karttikeya, the eldest son of Siva.–षाण्मातुर, कार्त्तिकेय, शरजन्मन्, षडानन, पार्वतीनन्दन, स्कन्द, सेनानी, अग्निभू, गुह *m*.

इन्द्रो मरुत्वान्मघवा बिडौजाः पाकशासनः ।
शक्रः पुरंदरो वज्री वासवो वृत्रहा वृषा ॥
आखण्डलः सहस्राक्षस्तुरापाण्मेघवाहनः ॥ १९ ॥
पुरुहूतः सुरपतिर्बलारातिः शचीपतिः ।

Indra – इन्द्र, मरुत्वत्, *मघवन्, बिडौजस्, पाकशासन, शक्र, पुरन्दर, वज्रिन्, वासव, *वृत्रहन्, वृषन, आखण्डल, सहस्राक्ष, *तुरासाह्, मेघवाहन, पुरुहूत, बलाराति, सुरपति, शचीपति *m*

पुलोमजा शचीन्द्राणी नगरी त्वमरावती॥ १९॥ अ
हय उच्चैःश्रवा सूतो मातलिर्नन्दनं वनम् ।
ऐरावतोऽभ्रमातङ्गो जयन्त पाकशासनि ॥१९॥आ

Indra's wife or queen – पुलोमजा, शची, इन्द्राणी *f*.

Indra's capital. – अमरावती *f*

Indra's *horse* – उच्चैःश्रवस् *m*.

Indra's charioteer. – मातलि *m*.

Indra's garden, or Paradise – नन्दन *n*.

Indra's elephant – ऐरावत, अभ्रमातङ्ग *m*.

Indra's son. – जयन्त, पाकशासनि *m*.

व्योमयान विमानोऽस्त्री स्वर्वैद्यावश्विनीसुतौ ।

Balloon, air-chariot. – व्योमयान *n*., विमान *m*. *n*.

Heavenly physicians – स्वर्वैद्य, अश्विनीसुत *m*. *du*

उर्वशीमेनकारम्भेत्याद्या अप्सरसो दिवि ॥ १९ ॥ इ

Heavenly damsels.—उर्वशी, मेनका, रम्भा *f.* इत्यादयो दिव्यप्सरसः.

कुलिशं वज्रमस्त्री स्यात् पविः पुंस्यशनिर्द्वयोः ।

Indra's thunderbolt.—कुलिश *n.*, वज्र *m.* *n.*, पवि *m.*, अशनि *m.* *f.*

मन्दाकिनी वियद्गङ्गा पीयूषममृतं सुधा ॥२०॥

Galaxy, the Ganges of heaven.—मन्दाकिनी, वियद्गङ्गा *f.*

(वियत्+गङ्गा=ष० त०, syn. स्वर्णदी, आकाशगङ्गा.)

. Nectar.—पीयूष *n.*, अमृत *n.*, सुधा *f.*

अग्निर्वैश्वानरो वह्निः कृशानुः पावकोऽनलः ।
रोहिताश्वो वायुसखो हुतभुग्दहनः शिखी ॥ २१ ॥
तनूनपाज्जातवेदा ज्वलनो हव्यवाहनः ।

Fire.—अग्नि, वैश्वानर, वह्नि, कृशानु, पावक, अनल, रोहिताश्व, वायुसख, हुतभुज्, दहन, शिखिन्, तनूनपात्, जातवेदस्, ज्वलन, हव्यवाहन *m.* (वायु+सखि= ष० त० or ब०, हुत भुङ्क्ते इति हु० =उ० न०; शिखाः (ज्वालाः) अस्य सन्तीति शि०, syn. मरुत्सहाय, हुताशन,

शिखावत्, अर्चिष्मत्, इ० हव्य+वाहन=प० त०,)

वह्नेर्द्वयोर्ज्वालकीलावर्चिर्हेति शिखा स्त्रियाम् ॥

Flame – ज्वाल *m* & *f* (ल, ला), कील *m* & *f* (ल, ला) आर्चस् *f* & *n*, हेति *f*, शिखा *f*

त्रिषु स्फुलिङ्गोऽग्निकण सताप सज्वर समौ ॥२२॥

Spark –स्फुलिङ्ग *m f n*, अग्निकण *m*

Heat burning heat –सताप, सज्वर *m*

उल्का स्यान्निर्गतज्वाला भूतिर्भसितभस्मनी ।

क्षारो रक्षा च दावस्तु दवो वनहुताशन ॥

A fire brand –उल्का *f* =निर्गतज्वाला

Ashes –भूति *f*, भसित *n*, भस्मन् *n*, क्षार *m*, रक्षा *f*

Forest conflagration –दाव, दव, वनहुताशन *m* (वन+ हुताशन–प० त०)

राक्षस कौणप क्रव्यात्क्रव्यादोस्रप आशर ।

Demon, giant –राक्षस, कौणप, क्रव्यात्, क्रव्याद *m*, यातु, रक्षस *n*

- कालोऽन्तक कृतान्तश्च धर्मराज परेतराट् ।

यम पितृपतिश्चाथो चाडवा वडवानल ॥२३॥ अ

The god of death –काल, अन्तक, कृतान्त, धर्मराज, परेतराज्, यम, पितृपति *m*

Submarine fire.—और्व, वाडव, वडवानल *m.* (परेत+राज्=प० त०. वडवा+अनल. वडवा, in mythology, a being consisting of flame but with the head of a mare, who sprang from उर्व and was received by the ocean, and therefore also called और्व.)

प्रचेता वरुणः पाशी यादसांपतिरप्पतिः ।

The god Varuna.—प्रचेतस्, वरुण, पाशिन्, यादसांपति, अप्पति *m.*

अनिलः श्वसनो वायुर्मातरिश्वा सदागतिः ॥२४॥
समीरमारुतमरुद्गन्धवाहसमीरणाः ।
नभस्वद्वातपवनपवमानप्रभञ्जनाः ॥ २५ ॥

Wind, air.—अनिल, श्वसन, वायु, मातरिश्वन्, सदागति, समीर, मारुत, मरुत्, गन्धवाह, समीरण, नभस्वत्, वात, पवन, पवमान, प्रभञ्जन *m.* (गन्धं वहति=उ० तु०).

प्रकम्पनो महावातो झञ्झावातः सवृष्टिकः ।

Violent wind.—प्रकम्पन, महावात *m.*

Storm, tempest.—झञ्झावात *m.*= सवृष्टिको महावातः ।

कुबेरः त्र्यम्बकसखो यक्षराड् गुह्यकेश्वरः ॥ २६ ॥
मनुष्यधर्मा धनदो राजराजो धनाधिपः ।

The god of wealth—कुबेर किन्नरेश, यक्षराज, गुह्यकेश्वर, मनुष्यधर्मन् धनद राजराज धनाधिप *m* (किन्नर+ईश ष० त० तथा यक्षराज इ०)

स्यात्किन्नर किंपुरुषस्तुरगवदनो मयु ॥ २७ ॥

Kinnara—किन्नर किंपुरुष तुरगवदन, मयु *m* (तुरगस्येव वदनं यस्य=ब० syn अश्वमुख)

निधिर्ना शेवधी रहस्तरसी तु रय स्यद ।
जवोऽथ शीघ्रं त्वरितं लघु क्षिप्रमरं द्रुतम् ॥ २८ ॥
सत्वरं चपलं तूर्णमविलम्बितमाशु च ।

Treasure—निधि, शेवधि *m* Speed swiftness—रहस्, तरस *n*, रय, स्यद, जव *m* Quick speedy, rapid, swift, &c or the corresponding adverbs, *i e* quickly, &c—शीघ्र, त्वरित, लघु, क्षिप्र, अर, द्रुत, सत्वर, चपल, तूर्ण, अविलम्बित, आशु *adj* or *adv* (*n sing*) [लम्ब् 1 A to hang downwards, विलम्ब to tarry to delay]

सततेऽनारताश्रान्तसंततविरतानिशम् ॥ २९ ॥
नित्यानवरताजस्रमप्यथातिशयो भर ।

Constant, continual usual eternal, &c or the corresponding adverbs, *i e* constantly, always, &c—सतत, अनारत, अश्रान्त,

संतत, अविरत, अनिश, नित्य, अनवरत, अजस्र *adj.* or *adv.* (*n. sing.*)[श्रम् (श्राम्यति)4 P. to be wearied, tired, fatigued; विश्रम् to repose, to take rest, to cease; *p. p.* श्रान्त *adj.* fatigued, weary, &c. विश्रान्त=reposing, taking rest, calm.]

Excess, much, excessive, replete.—अतिशय *m.*(or *n. sing.* when *adv.*), भर *m.*

अतिवेलभृशात्यर्थातिमात्रोद्गाढनिर्भरम् ॥ ३० ॥
तीव्रैकान्तनितान्तानि गाढबाढदृढानि च ।

Much, excessive, full, very.—अतिवेल, भृश, अत्यर्थ, अतिमात्र, उद्गाढ, निर्भर, तीव्र, एकान्त, नितान्त, गाढ, बाढ, दृढ *adj. or adv.* (*n. sing*).

क्लीबे शीघ्राद्यमसत्त्वे स्यात्त्रिष्वेषां सत्त्वगामि यत् ॥३१॥

[The words from शीघ्र to दृढ in the above, when they are used as adverbs take the form of *neut. sing.*; when they are used as adjectives, they take the same gender, number and case as the nouns they qualify].

इति स्वर्गवर्गः ।

द्योदिवौ द्वे स्त्रियामभ्रं व्योम पुष्करमम्बरम् ।
नभोऽन्तरिक्षं गगनमनन्तं सुरवर्त्म खम् ॥ ३२ ॥
वियद्विष्णुपदं वा तु पुंस्याकाशविहायसी ।
तारापथोऽपि नाकोऽपि द्युरपि स्यात्तदव्ययम् ॥३३॥

Sky, heavens, atmosphere –द्यो दिव *, f*, अभ्र, व्योमन पुष्कर, अम्बर नभस अन्तरिक्ष गगन, अनन्त, सुरवर्मन ख वियत, विष्णुपद *n* , आकाश *m* & *n* , विहायस् *m* & *n* , तारापथ नाक *m* , द्यु *adv* (सुर+वर्मन =प० त०, विष्णु+पद=प० त०, ताराणां पथा = प ० त०)

दिशस्तु ककुभ काष्ठा आशाश्च हरितश्च ताः ।
प्राच्यवाचीप्रतीच्यस्ताः पूर्वदक्षिणपश्चिमा ॥ ३४ ॥
उत्तरा दिगुदीची स्यादिश्यं तु त्रिषु दिग्भवे ।
क्लीबाव्ययं त्वपदिशं दिशोर्मध्ये विदिक् स्त्रियाम् ॥

Direction, quarter, region –दिश (or दिशा), ककुभ, काष्ठा, आशा, हरित *f* East –प्राची, पूर्वा *f* South – अवाची दक्षिणा *f* West –प्रतीची, पश्चिमा *f* North– उदीची उत्तरा *f*

An intermediate point of the compass –

अपदिशम्. (*adv.*), विदिश् *f.* What is produced in a direction.- दिश्य, दिग्भव *adj.*

अभ्यन्तरं त्वन्तरालं चक्रवालं तु मण्डलम् ॥ ३५ ॥

Space included, interior.-अभ्यन्तर, अन्तराल *n.* Circle, horizon.-चक्रवाल, मण्डल *n.*

अभ्रं मेघो वारिवाहो जीमूतोपि बलाहकः ।
धाराधरो जलधरो जलमुग्वारिदो घनः ॥ ३६ ॥

Cloud.-अभ्र *n.*; मेघ, वारिवाह, जीमूत, बलाहक, धाराधर, जलधर, जलमुच्, वारिद, घन *m.*
(वारि वहति इति वा०= उ० त०, syn. अम्बुद, इ०, also तडित्वत्, स्तनयित्नु, इ०).

स्तनितं गर्जितं मेघनिर्घोषे रसितादि च ।

The prattling, roaring or grumbling of thunder.- स्तनित, गर्जित, रसित *n.* (इत्यादि) =मेघनिर्घोषः।

तडित्सौदामनीविद्युच्चञ्चलाश्च शतह्रदा ॥ ३७ ॥

Lightning.-तडित्, सौदामनी (or -मिनी), विद्युत्, चञ्चला, शतह्रदा *f.*

इन्द्रायुधं शक्रधनुस्तदेव ऋजु रोहितम् ।

Rain-bow.- इन्द्रायुध, शक्रधनुस्, रोहित *n.*
(इन्द्र+आयुध=ष० त०, शक्र+धनुस्=ष० त०).

वृष्टिर्वर्षं तद्विघातेऽवग्राहावग्रहौ समौ ॥ ३८ ॥

Rain – वृष्टि *f* वर्ष *n* [वृष 1 P to rain, to shower]

Drought – अवग्राह, अवग्रह *m* = वृष्टिविघात (विघात *m* Destruction, failure, impediment)

धारासंपात आसार शीकरोऽम्बुकणा स्मृता ।

Shower – धारासंपात आसार *m* Drop of water – शीकर अम्बुकण *m*

वर्षोपलस्तु करका मेघच्छन्नेऽह्नि दुर्दिनम् ॥ ३९ ॥

Hail – वर्षोपल *m* , करका *f* A cloudy day – दुर्दिन *n* = मेघच्छन्नमह ।

अपिधानतिरोधानपिधानाच्छादनानि च ।

Covering enveloping – अपिधान तिरोधान पिधान आच्छादन *n*

हिमांशुश्चन्द्रमाश्चन्द्र इन्दु कुमुदिनीप्रिय ॥ ४० ॥
विधु सुधांशु शुभ्रांशुरोषधीशो निशापति ।
अब्जो जैवातृक सोमो ग्लौर्मृगाङ्क कलानिधि ॥४१॥
द्विजराज शशधरो नक्षत्रेश क्षपाकर ।

The moon – हिमांशु चन्द्रमस्, चन्द्र इन्दु,

कुमुदिनीप्रिय, विधु, सुधांशु, शुभ्रांशु, ओषधीश, निशापति, अब्ज, जैवातृक, सोम, ग्लौ, मृगाङ्क, कलानिधि, द्विजराज, शशधर, नक्षत्रेश, क्षपाकर *m.*

(हिमांशु, सुधांशु & शुभ्रांशु are similarly dissolved:-हिमाः अशवः यस्य=ब०, syn. तुहिनरश्मि, इ०; कुमुदिनी+प्रिय=ष० त० or ब०, syn. कुमुदिनीपति, कुमुदबान्धव, इ०; ओषधि+ईश=ष० त०, syn ओषधिपति (ओषधि= a plant, an herb); so also निशापति, नक्षत्रेश and द्विजराज; मृग इव अङ्कः or मृग एव अङ्कः यस्य=ब०, so also शशाङ्क; कला+निधि =ष० त०; शशस्य धरः, शशं धारयति वा श०; तथैव क्षपाकरः; (शश *m.* a hare); syn. मृगलाञ्छन, शशलाञ्छन, कलानाथ, इ०).

कला तु षोडशो भागो बिम्बोऽस्त्री मण्डलं त्रिषु ॥१४॥अ.

A phase of the moon.–कला *f.* Disc of the sun or moon.–बिम्ब *m. n.*, मण्डल *m. f. n.*

भित्तं शकलखण्डे वा पुंस्यर्धोऽर्धं समेंऽशके ।

A part, piece, bit.–भित्त *n.*, शकल, खण्ड *m.* & *n.* अर्ध *m.* A half, half.–अर्ध *n.* or *adj.*

[खण्ड 10 P to cut to pieces to break to bite to destroy]

चन्द्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना प्रसादस्तु प्रसन्नता ॥ ४२॥

Moonlight चन्द्रिका कौमुदी ज्योत्स्ना *f*
Clearness, brightness favour –प्रसाद *m*, प्रसन्नता *f*

कलङ्काङ्कौ लाञ्छनं च चिह्नं लक्ष्म च लक्षणम् ।

Spot, mark, stigma –कलङ्क, अङ्क *m*, लाञ्छन, चिह्न, लक्ष्मन लक्षण *n*

सुषमा परमा शोभाऽभिख्या कान्तिर्द्युतिश्छविः ॥४३॥

Exquisite beauty –सुषमा=परमा शोभा *f*
Beauty –शोभा अभिख्या, कान्ति, द्युति, छवि *f*

[द्युत 1 A to shine उद्द्युत to beam forth विद्युत् to flash like lightning शुभ 1 A to shine to be splendid]

अवश्यायस्तुषारश्च प्रालेयं तुहिनं हिमम् ।

Frost, snow –अवश्याय, तुषार *m*, प्रालेय, तुहिन, हिम *n*

तुषारः शीतलः शीतो हिमोऽपि शिशिरो जडः ॥४४॥

Cold, frigid, cool,–तुषार, शीतल, शीत, हिम, शिशिर, जड *adj*

नक्षत्रमृक्षं भं तारा तारकाऽप्युडु वा स्त्रियाम् ।
ध्रुव औत्तानपादिः स्यादगस्त्यः कुम्भसंभवः ॥ ४५ ॥

A star.–नक्षत्र, ऋक्ष, भ *n.*; तारा, तारका *f.* उडु *f. n.* The polestar.–ध्रुव, औत्तानपादि *m.*

The star canopus.–अगस्त्य, कुम्भसंभव *m.*

बुधः शुक्रो मही भौमो गुरुः सौरिरिमे ग्रहाः ।

ग्रह *m.* A planet. बुध *m.* Mercury; शुक्र *m.* Venus; मही *f.* The earth; भौम *m.* Mars; गुरु *m.* Jupiter; सौरि *m.* Saturn.

अङ्गारकः कुजो भौमः समौ सौरिशनैश्चरौ ॥

The planet Mars.–अङ्गारक, कुज, भौम *m.*
The planet Saturn.–सौरि, शनैश्चर *m.*

बृहस्पतिः सुराचार्यो गीष्पतिर्धिषणो गुरुः ॥ ४६ ॥

Jupiter, the preceptor of gods.–बृहस्पति, सुराचार्य, गीष्पति, धिषण, गुरु *m.*

शुक्रो दैत्यगुरुः काव्य उशना भार्गवः कविः ।

Venus, the preceptor of demons.–शुक्र, दैत्यगुरु, काव्य, उशनस्, भार्गव, कवि *m.*

सूरसूर्यार्यमादित्यद्वादशात्मदिवाकराः ॥ ४६ ॥ अ
भास्वद्विवस्वत्सप्ताश्वहरिदश्वोष्णरश्मयः ।

भास्करस्तरणि पूषा तपन सविता रवि ॥ ४७ ॥
भानुर्मित्रो दिनमणि सहस्रांशुर्विभावसु ।
इनश्चण्डांशुरादित्यश्चांशुमाल्यब्जिनीपति ॥ ४७॥अ

The sun -सूर, सूर्य, अर्क, मार्तण्ड, विकर्तन, दिवाकर, भास्वत, विवस्वत, सप्ताश्व, हरिदश्व, उष्णरश्मि, भास्कर, तरणि, पूषन, तपन, सवित, रवि, भानु, मित्र, दिनमणि, सहस्रांश, विभावसु, इन, चण्डांशु आदित्य, अंशुमालिन, अब्जिनीपति *m*

सूरसूतोऽरुणोऽनूरु काश्यपिर्गरुडाग्रज ।

The *charioteer of the sun* -सूरसूत, अरुण, अनूरु काश्यपि, गरुडाग्रज *m* (सूर+सूत=ष० त०, न ऊरू विद्येते यस्य स नञ्ब०, गरुड+अग्रज=ष० त०)

परिवेषस्तु परिधिरुपसूर्यकमण्डले ॥ ४८ ॥

Circumference, the disc of the sun or moon, a halo -परिवेष, परिधि *m*, उपसूर्यक, मण्डल *n*

किरणोस्रमयूखांशुगभस्तिघृणिरश्मय ।
भानु करो मरीचि स्त्रीपुंसयोर्दीधिति स्त्रियाम् ॥४९॥

Ray -किरण, उस्र, मयूख, अंश, गभस्ति घृणि, रश्मि, भानु, कर *m*, मरीचि *m.f*, दीधिति *f*

स्युः प्रभा रुग्रुचिस्त्विड् भा भास्छविद्युतिदीप्तयः ।
रोचिः शोचिरुभे क्लीबे प्रकाशो द्योत आतपः ॥ ५०॥

Light, splendour, brightness, lustre.- प्रभा, रुच्, रुचि, त्विष्, भा, भास्, छवि, द्युति, दीप्ति *f.*, रोचिस्, शोचिस् *n.*, प्रकाश, द्योत, आतप *m.* [काश् 1 A. to shine; प्रकाश् to be visible, to appear, to shine; प्रकाशय Cau. to show, to light, to illuminate; दीप् 4 A. to shine; with उत् Cau. (उद्दीपय) to excite, to kindle, to inflame; with सम् to blaze, to kindle. भी 2 P. to shine, to appear.]

कोष्णं कवोष्णं मन्दोष्णं कदुष्णं त्रिषु तद्वति ।

Warmth, warm.-कोष्ण, कवोष्ण, मन्दोष्ण कदुष्ण *n.* & *adj.*

तिग्मं तीक्ष्णं खरं तद्वन्मृगतृष्णा मरीचिका ॥ ५१॥

Hot, sharp, keen.-तिग्म, तीक्ष्ण, खर *adj.*

Mirage.-मृगतृष्णा, मरीचिका *f.*

इति व्योमदिग्वर्गः ।

कालो दिष्टोऽप्यनेहाऽपि समयोऽपि च पुंसि ते ।

Time - काल, दिष्ट, अनेहस्‌ समय *m*

घस्रो दिनाहनी वा तु क्लीबे दिवसवासरौ ॥५२॥

Day –घस्र *m* , दिन अहन *n* , दिवस, वासर *m*, & *n*

प्रत्यूषोऽहर्मुखं कल्यमुषः प्रत्युषसी अपि ।

Morning, dawn –प्रत्यूष *m* , अहर्मुख, कल्य, उषस्‌, प्रत्युषस्‌ प्रभात *n*

प्रभातं च दिनान्ते तु सायं संध्या पितृप्रसूः ॥५३॥

Evening, twilight –दिनान्त *m* , सायम्‌ *indecl.*, संध्या, पितृप्रसू *f*

प्राह्णापराह्णमध्याह्नास्त्रिसंध्यमथ शर्वरी ।

निशा निशीथिनी रात्रिस्त्रियामा क्षणदा क्षपा ॥५४॥

विभावरीतमस्विन्यौ रजनी यामिनी तमी ।

(1) Forenoon, (2) afternoon, & (3) noon, respectively – १ प्राह्ण, २ अपराह्ण, ३ मध्याह्न *m*

Night –शर्वरी, निशा, निशीथिनी, रात्रि, त्रियामा, क्षणदा, क्षपा, विभावरी, तमस्विनी, रजनी, यामिनी, तमी *f.*

तमिस्रा तामसी रात्रिः प्रदोषो रजनीमुखम्‌ ॥५५॥

Dark night.-तमिस्रा *f.* = तामसी रात्रिः ।

The first part of the night, evening.-प्रदोष *m.*; रजनीमुख *n.*

अर्धरात्रनिशीथौ द्वौ द्वौ यामप्रहरौ समौ ।

Midnight.-अर्धरात्र, निशीथ *m.*

A watch, or a period of three hours.-याम, प्रहर *m.*

पक्षौ पूर्वापरौ शुक्लकृष्णौ मासस्तु तावुभौ ॥५५॥ अ

Fortnight.-पक्ष *m.*

First or bright fortnight.-शुक्लपक्ष *m.*

Second or dark fortnight.-कृष्णपक्ष *m.*

Month.-मास *m.*

द्वौ द्वौ माघादिमासौ स्यादृतुस्तैरयनं त्रिभिः ।

A season, or two months.-ऋतु *m.* = माघादारभ्य द्वौ द्वौ मासौ ।

Half year, the time between two equinoxes.-अयन *n.* = तैस्त्रिभिः (ऋतुभिः),

पूर्णिमा स्यात् पौर्णमासी पूर्णे राका निशाकरे ।

अमावास्या त्वमावस्या दर्शः सूर्येन्दुसंगमः॥५५॥आ

Day of the full moon.-पूर्णिमा, पौर्णमासी, राका *f.*

Day of the new moon day of con junction of the sun and moon –अमावास्या अमावस्या *f* दश, सूर्येन्दुसंगम *m*

उपरागो ग्रह पुंसि हेमन्त शिशिरोऽस्त्रियाम् ।

Eclipse of the sun or moon –उपराग ग्रह *m*

The two seasons of the year together equal to winter –हेमन्त *m*, शिशिर *m & n*

वसन्ते पुष्पसमय सुरभिर्ग्रीष्म ऊष्मक ॥ ५६ ॥

निदाघ उष्णोपगम उष्ण ऊष्मागमस्तप ।

Spring (season) —वसन्त, पुष्पसमय, सुरभि *m* (पुष्प+समय प० त०, syn कुसुमकाल)

Summer –ग्रीष्म, ऊष्मक, निदाघ, उष्णोपगम उष्ण' ऊष्मागम तप *m*

स्त्रियां प्रावृट् स्त्रियां भूम्नि वर्षा अथ शरत्स्त्रियाम् ।

Autumn –प्रावृष् *f*, वर्षा *f pl*

End of autumn –शरद् *f*

संवत्सरो वत्सरोऽब्दो हायनोऽस्त्री शरत्समा ॥ ५७॥

Year संवत्सर, वत्सर, अब्द *m* हायन *m n*, शरद *f*, समा *f pl*

संवर्त प्रलय कल्प क्षय कल्पान्त इत्यपि ।

The time of the destruction of the universe.– संवर्त, प्रलय, कल्प, क्षय, कल्पान्त m.

अस्त्री पङ्कं पुमान्पाप्मा पापं किल्बिषकल्मषम् ।
कलुषं वृजिनैनोघमंहो दुरितदुष्कृतम् ॥ ५८ ॥

Sin.– पङ्क m. n., पाप्मन् m.; पाप n. & adj.: किल्बिष, कल्मष, कलुष, वृजिन, एनस्, अघ, अंहस्, दुरित, दुष्कृत n.

स्याद्धर्ममस्त्रियां पुण्यश्रेयसी सुकृतं वृषः ।

Merit, good act -धर्म m.& n., पुण्य n.& adj.: श्रेयस्, सुकृत n., वृष m.

मुत्प्रीतिः प्रमदो हर्षमोदानन्दाः सुखं तथा ॥ ५९ ॥

Joy, delight, pleasure, happiness.–मुद्, प्रीति f.; प्रमद, हर्ष, मोद, आनन्द m.; सुख n. [नन्द् 1 P. to be pleased, to be glad. अभिनन्द् to salute, to receive kindly; to approve. आनन्द् to be glad. प्रतिनन्द् to salute, to show one's satisfaction, to favour.]

श्वःश्रेयसं शिवं भद्रं कल्याणं मङ्गलं शुभम् ।
शस्तं च भावुकं भव्यं कुशलं क्षेममस्त्रियाम् ॥ ६० ॥

Good fortune, happiness, prosperity.– श्वःश्रेयस्, शिव, भद्र, कल्याण, मङ्गल, शुभ, शस्त,

भाग्य, भव्य, कुशल n , भग m & n All these are also adj

दैवं दिष्टं भागधेयं भाग्यं स्त्री नियतिर्विधिः ।

Fate, destiny, fortune luck –दैव, दिष्ट, भागधेय, भाग्य n नियति f विधि m

हेतुर्ना कारणं बीजं निदानं त्वादिकारणम् ॥ ६१ ॥

Cause, reason हेतु m कारण, बीज n First or primary cause –निदान, आदिकारण n

क्षेत्रज्ञ आत्मा पुरुषः प्रधानं प्रकृतिः स्त्रियाम् ।
विशेषः कलिकोऽवस्था गुणाः सत्त्वं रजस्तमः ॥६२॥

The soul the spirit –क्षेत्रज्ञ, आत्मन् पुरुष m
Nature, the material cause of the world–प्रधान n , प्रकृति f

State, condition of age or position –अवस्था f=कलिक विशेष ।

Any of the three fundamental qualities of the mind,–गुण m

Virtue or goodness –सत्त्व n

Passion –रजस् n

Ignorance or vice –तमस् n.

जनुर्जननजन्मानि जनिरुत्पत्तिरुद्भवः ।

Birth, rise, production.—जनुस्, जनन, जन्मन् *n.*, जनि, उत्पत्ति *f.*, उद्भव *m.*

प्राणी तु चेतनो जन्मी जन्तुजन्युशरीरिणः ॥ ६२ ॥

A living being, animal, creature.—प्राणिन्, चेतन, जन्मिन्, जन्तु, शरीरिन् *m.* [अन् 2 P. to breathe, to live.]

जातिर्जातं च सामान्यं व्यक्तिस्तु पृथगात्मता ।

Kind, class, species.—जाति *f.*; जात, सामान्य *n.*, Individuality.—व्यक्ति, पृथगात्मता *f.*

चित्तं तु चेतो हृदयं स्वान्तं हृन्मानसं मनः ॥ ६३ ॥

Mind, heart.—चित्त, चेतस्, हृदय, स्वान्त, हृद्, मानस, मनस् *n.*

इति कालवर्गः ।

बुद्धिर्मनीषा धिषणा धीः प्रज्ञा शेमुषी मतिः ।

Understanding, intellect, wisdom, knowledge.—बुद्धि, मनीषा, उपलब्धि, धी, प्रज्ञा, चेतना, मति *f.*

धीर्धारणावती मेधा संकल्पः कर्म मानसम् ॥ ६४ ॥

A comprehensive mind.—मेधा= धारणावती धीः ।

Will, intention resolve सक प *m* = मानसं कर्म ।

(क्रृप 1 A to resolve upon to design with अनु Can to give faith with उप to be suitable with प्र Can to prepare with वि to change, to doubt with सम् to desire)

चित्ताभोगो मनस्कारश्चर्चा सख्या विचारणा ।

Reflection consideration deliberation— चित्ताभ ग मनस्कार *m* चर्चा सख्या विचारणा *f*

अध्याहारस्तर्क ऊहो विचिकि सा तु सशय ॥ ६५ ॥
सदेहद्वापरौ चाथ समौ निर्णयनिश्चयौ ।

Discussion reasoning argument – अध्याहार, तर्क ऊह *m* (ऊह् 1 A to reason to apprehend to infer तर्क् 10 P to suppose to reflect, to bear in mind with प्र to search, to investigate, to infer)

Doubt uncertainty — विचिकित्सा *f* सशय, सन्देह, द्वापर *m*

Determination certainty, decision— निर्णय, निश्चय *m*

समौ सिद्धान्तराद्धान्तौ भ्रान्तिर्मिथ्यामतिर्भ्रमः ॥६६॥

Establishment of truth –सिद्धान्त, राद्धान्त *m.*

Error, mistake, illusion.–भ्रान्ति, मिथ्यामति भ्रम *m.*

(भ्रम् 1 & 4 P. to turn round, to whirl, to roam, to wander, to surround, to mistake, to be unsteady, with परि to walk round about; with वि to play; with सम् to be agitated or confused).

संविदागूः प्रतिज्ञानं नियमाश्रवसंश्रवाः ।
अङ्गीकाराभ्युपगमप्रतिश्रवसमाधयः ॥ ६७ ॥

Promise, assent, agreement, contract–संविद्, आगू *f.*, प्रतिज्ञान *n.*, नियम, आश्रव, संश्रव, अङ्गीकार, अभ्युपगम, प्रतिश्रव, समाधि *m.*

मुक्तिः कैवल्यनिर्वाणश्रेयोनिःश्रेयसामृतम् ।
मोक्षोऽपवर्गोऽथाज्ञानमविद्याहंमतिः स्त्रियाम् ॥ ६८ ॥

Absolution, final, beatitude.– मुक्ति *f.*; कैवल्य, निर्वाण, श्रेयस्, निःश्रेयस, अमृत *n.*; मोक्ष, अपवर्ग *m.*

Ignorance, spiritual ignorance, illusion.–अज्ञान *n.*, अविद्या, अहंमति *f.*

रूप शब्दो गन्धरसस्पर्शाश्च विषया अमी ।
गोचरा इन्द्रियार्थाश्च हृषीकं विषयीन्द्रियम् ॥६८॥(अ)

An object of sense — विषय गोचर इन्द्रियार्थ *m*

Colour figure रूप *n*
Sound — शब्द *m*
Smell — गन्ध
Taste — रस *m*
Touch — स्पर्श *n*

A sense i e eye ear nose palate, skin — हृषीक विषयिन् इन्द्रिय *n*

(रूप 10 P to form to perform to assume the form of with नि to perceive to consider to search with वि to disfigure to deform)

तुवरस्तु कषायोऽस्त्री मधुरो लवणः कटुः ।
तिक्तोऽम्लश्च रसाः पुंसि तद्वत्सु षडमी त्रिषु ॥ ६९ ॥

Astringent taste or astringent — तुवर कषाय *m* & *n* (both *adj* also)

Sweet taste or sweet — मधुर *m* & *adj*

Salt taste or salt — लवण *m* & *adj*

Pungent taste or pungent.–कटु *m.* & *adj.*
Bitter taste or bitter –तिक्त *m.* & *adj.*
Sour taste or sour.–अम्ल *m.* & *adj.*

अथामोद परिमलो सुरभिर्घ्राणतर्पण ।
इष्टगन्धः सुगन्धि स्याद् दुर्गन्ध पूतिगन्धि च ॥७०॥

Exquisite scent, fragrance.–आमोद, परिमल *m.*

Fragrant, sweet-scented –सुरभि, घ्राणतर्पण, इष्टगन्ध, सुगन्धि *adj*

Stinking.–दुर्गन्ध, पूतिगन्धि *adj.*

शुक्लशुभ्रशुचिश्वेतविशदश्येतपाण्डरा ।
अवदातः सितो गौरोऽवलक्षो धवलोऽर्जुन ॥ ७१ ॥

White, fair –शुक्ल, शुभ्र, शुचि, श्वेत, विशद, श्येत, पाण्डर, अवदात, सित, गौर, अवलक्ष, धवल, अर्जुन *adj.*

हरिणः पाण्डुर पाण्डुर्धूम्रः स्यात्कृष्णलोहिते ।

Pale, yellowish white.–हरिण, पाण्डुर, पाण्डु *adj.*

Reddish black, smoky –धूम्र *adj* =कृष्णलोहित

कृष्णे नालीसितश्यामकालश्यामलमेचकाः ।

Black, dark, blue –कृष्ण, नील, असित, श्याम, काल, श्यामल, मेचक *adj.*

पीता गौरो हरिद्राभ पालाशो हरितो हरित् ॥ ७२ ॥
Yellow पीत गौर हरिद्राभ *adj*
Green पालाश हरित हरित् *adj*
लोहितो रोहितो रक्त श्वेतरक्तस्तु पाटल ।
Red scarlet लोहित रोहित रक्त *adj*
Pink पाटल श्वेतरक्त *adj*

अव्यक्तरागस्त्वरुण श्वेतपाण्डुस्तु धूसर ॥ ७३ ॥
Reddish tawny अरुण अव्यक्तराग *adj*
Grey धूसर ईषत्पाण्डु *adj*
कडार कपिल पिङ्गपिशङ्गौ कद्रुपिङ्गलौ ।
Brown कडार कपिल पिङ्ग पिशङ्ग कद्रु पिङ्गल *adj*

चित्रं किर्मीरकल्माषशबलैताश्च कर्बुर ॥ ७४ ॥
Variegated spotted —चित्र किर्मीर कल्माष शबल एत कर्बुर *adj* (चित्र 10 P to variegate, to diversify)

इति धीवर्ग ।

ब्राह्मी तु भारती भाषा गीर्वाग्वाणी सरस्वती ।
Goddess of speech language ब्राह्मी भारती भाषा, गिर् वाच् वाणी सरस्वती *f*

व्याहार उक्तिर्लपितं भाषितं वचनं वचः ॥ ७५ ॥

Speaking, a speech.-व्याहार *m.*, उक्ति *f.*, लपित, भाषित, वचन, वचस् *n.*

अपभ्रंशोऽपशब्दः स्यादोङ्कारप्रणवौ समौ ।

Corruption of a word.-अपभ्रंश, अपशब्द *m.*

The holy syllable.-ओङ्कार, प्रणव *m.*

स्त्रियामृक् सामयजुषी वेदाम्नायौ श्रुतिस्त्रयी ॥

The Rig-Veda.-ऋच् *f.*

The Sama-Veda. - सामन् *n.*

The Yajur-Veda.-यजुस् *n.*

The Vedas.-वेद, आम्नाय *m.*, श्रुति, त्रयी *f.*

इतिहासः पुराणं च कथा चाख्यायिका पृथक् ॥ ७६ ॥

History.-इतिहास *m.*

Mythology.-पुराण *n.*

Novel, story, narration.-कथा *f.*

Tradition, legend.-आख्यायिका *f.*

आन्वीक्षिकी दण्डनीतिस्तर्कविद्यार्थशास्त्रयोः ।

Logic or metaphysics.-आन्वीक्षिकी, तर्कविद्या *f.*

The science of politics.-दण्डनीति *f.*, अर्थशास्त्र *n.*

समाहृति संग्रहश्च वियद्न्ती जनश्रुति ॥
Collection abridgment summary समाहृति *f* संग्रह *m*
Rumour, report वियद्न्ती जनश्रुति *f*
वार्ता प्रवृत्तिवृत्तान्त उदन्त स्यादथाह्वय ॥ ७७ ॥
आख्याह्व अभिधान च नामधेय च नाम च ।
News intelligence tidings वार्ता प्रवृत्ति *f* वृत्तान्त उदन्त ।
Name appellation title –आह्वय ,। आख्या आह्वा *f* अभिधान नामधेय नामन्
हूतिराकारणाह्वान शपनं शपथ पुमान ॥ ७८ ॥
Calling summoning invitation –हूति आकारणा *f* आह्वान *n*
Oath curse शपन *n* शपथ *m*
उपोद्घात उदाहार उपन्यासश्च वाङ्मुखम् ।
Introduction preface prologue beginning –उपोद्घात उदाहार उपन्यास वाङ्मुख ।
प्रश्नोऽनुयोग पृच्छा च प्रतिवाक्योत्तरे समे ॥ ७९ ॥
Question –प्रश्न अनुयोग *m* पृच्छा *f*
Answer –प्रतिवाक्य उत्तर *n* [प्रछ् 6 P (पृच्छ) to ask with आ *At* to greet with सम् *At* to ask to ask about]

विवादो व्यवहारः स्यादुच्चैर्घुष्टं तु घोषणा ।

Dispute about business.-विवाद, व्यवहार m.

Noise, crying, proclamation.-घोषणा f.=उच्चैर्घुष्टम् ।

यशः कीर्तिः समाज्ञा च स्तवः स्तोत्रं स्तुतिर्नुतिः ॥

Fame, reputation.-यशस् n.; कीर्ति, समाज्ञा f.

Praise, eulogy, extolling.-स्तव m.; स्तोत्र n.; स्तुति, नुति f.

उपालम्भो जुगुप्सा च कुत्सा निन्दा च गर्हणे ॥ ८० ॥

Abuse, censure; reproach.-उपालम्भ m. जुगुप्सा, कुत्सा, निन्दा f.; गर्हण n.

[जुगुप्स् from गुप् 1 A. to disdain, to abuse, to censure.]

(निन्द् 1 P. to blame, to censure.)

आक्षेपस्त्वपवादः स्याद्भर्त्सनं त्वपकारगीः ।

Charge, allegation. - आक्षेप, अपवाद m.

Threat, menace, reproach. - भर्त्सन n.= अपकारगीः ।

स्यादाभाषणमालापः प्रलापोऽनर्थकं वचः ॥ ८१ ॥

Conversation, talk, addressing (to), discourse.-आभाषण n.; आलाप m.

Unmeaning speech ; nonsense –प्रलाप *m* =अनर्थकं वच ।

अपलापो निह्नवश्च विलाप परिदेवनम् ।

Concealment or evasion –अपलाप निह्नव

Lamentation bewailing विलाप परिदेवन *n*

[ह्नु 2 A to conceal अप the same नि to deny]

विप्रलापो विरोधोक्ति सलापा भाषणं मिथ ॥

Quarrel idle dispute विप्रलाप *m* विरोधोक्ति *f*

Dialogue conversation संलाप *m* = मिथ भाषणम् ।

अस्त्री चाटु चटु श्लाघा प्रेम्णा मिथ्याविकत्थनम्॥८२॥

Flattery agreeable speech –चाटु, चटु *n* & *m* श्लाघा *f* प्रेम्णा मिथ्या विकत्थनम्।

(श्लाघ 1 A to praise to flatter *Caus* to approve)

सन्देशवाग्वाचिकं स्यात् वितथं त्वनृतं वच ।

Message errand –सन्देशवाच *f* वाचिक *n*

False untrue वितथ अनृत *adj*

निष्ठुरं परुषं ग्राम्यमश्लीलं सूनृतं प्रिये ॥ ८३ ॥

Harsh, cruel.—निष्ठुर, परुष *adj.*

Coarse, vulgar, abusive, indecent.—ग्राम्य, अश्लील *adj.*

Agreeable, true.—सूनृत, प्रिय *adj.*

सत्यं तथ्यमृतं सम्यगमूनि त्रिषु तद्वति ।

Truth, reality; true, real, honest, sincere (speech).—सत्य, तथ्य, ऋत, सम्यक् *n.* or *adj.*

सोल्लुण्ठनं तु सोत्प्रासं विस्पष्टं प्रकटोदितम् ॥ ८४ ॥

Ironical, taunting, sarcastic.—सोल्लुण्ठन, सोत्प्रास *adj.*

Evident, distinct, intelligible.—विस्पष्ट, प्रकटोदित *adj.*

शब्दे निनादनिर्घोषध्वनिनादरवस्वनाः ।

Sound, noise; cry.—शब्द, निनाद, निर्घोष, ध्वनि, नाद, रव, स्वन *m.*

(घुष् 1 P. to proclaim; with उद् to cry. ध्वन् 1 P. to sound, to roar; with प्र or प्रति to resound.)

मर्मरः वस्त्रपर्णानां भूषणानां तु शिञ्जितम् ॥ ८५ ॥

Rustling sound of cloth or dry leaves — मर्मर ? वस्त्रपर्णाना शब्द ।

Tinkling — शिञ्जन भूषणाना शब्द ।

कोलाहल कलकल कूजित वादित रुतम् ।

Noi c great shou ing — कोलाहल कल कल n

Cry (of birds) कूजित वाशित रुत ? — तिरश्चां शब्द ।

(कूज 1 P to make n marticulate sound to buz , to chirp रु 2 P to sound to hum with आ to make no se to cry with वि to lament)

स्त्री प्रतिश्रुत्प्रतिध्वाने गीतं गानमिमे समे ॥ ८६ ।

Echo re inding प्रतिश्रुत् f प्रतिध्वान

Singing गीत गान n

इति शब्दादिवर्ग ।

निषादर्षभगान्धारषड्जमध्यमधैवताः ।

पञ्चमश्चेत्यमी सप्त तन्त्रीकण्ठोत्थिताः स्वराः ॥८७॥ अ

A note in m s c t ine — स्वर n (The following are the not s of the musical

scale:—षड्ज, ऋषभ, गान्धार, मध्यम, पञ्चम, धैवत, निषाद *m.*)

The string of a lute.—तन्त्री *f.*

विपञ्ची वल्लकी वीणा ध्वनौ तु मधुरास्फुटे ।
कलो मन्द्रस्तु गम्भीरे तारोऽत्युच्चैस्त्रयस्त्रिषु ॥ ८७ ॥

Lute.—विपञ्ची, वल्लकी, वीणा *f.*

Low and indistinct (sound, as humming).—कल *adj.*=मधुरास्फुटो ध्वनिः ।

Deep, hollow or grave (tone).—मन्द्र *adj.* =गम्भीरो ध्वनिः ।

High, loud (tone)— तार *adj.*=अत्युच्चैर्ध्वनिः ।

वाद्य वादित्रमातोद्यं मृदङ्गमुरजौ समौ ।

A musical instrument.—वाद्य, वादित्र, आतोद्य *n.*

Musical drum —मृदङ्ग, मुरज *m.*

आनकः पटहोऽस्त्री स्याद् भेरी स्त्री दुन्दुभिः पुमान् ॥८८॥

A drum or kettle-drum.—आनक *m.*; पटह *m. n.*; भेरी *f.*, दुन्दुभि *m.*

तालः कालक्रियामानं लयः साम्यमथास्त्रियाम् ।

Musical time or measure.—ताल *m.* (ताल also means clapping the hands together.)

Harmony —लय *m.*

ताण्डवं नटनं नाट्यं लास्यं नृत्यं च नर्तने ॥ ८८ ॥ अ

D ncing dai ce –ताण्डव n नटन नाट्य लास्य नत्य नर्तन n

[नट 1 P to dance Caus and 1 P (नाट्य) to represent as an actor to act]

भगिनीपतिरावुत्तो भावो विद्वानथावुक ।
जनको युवराजस्तु कुमारो भर्तृदारक ॥ ८८ ॥ (आ)
राजा भट्टारको देवस्तत्सुता भर्तृदारिका ।
देवी कृताभिषेकायामितरासु तु भट्टिनी । ८८॥ (इ)

In dramatic language the brother in law is addressed as आवुत्त m
a learned man as भाव m
, the father as आवुक
the heir apparent or prince (युवराज) as कुमार भर्तृदारक
the king as भट्टारक देव m
the princess as भर्तृदारिका f
the crowned queen as देवी f
any other queen as भट्टिनी f

आर्यस्तु मारिष इति राजश्यालस्तु राष्ट्रिय ।

A respectable man as मारिष आर्य m

The brothor ın law of the kıng as राष्ट्रिय *m* =राजश्याल ।

हण्डे हञ्जे हलाह्वाने नीचां चेटी सखीं प्रति ॥८८॥(ई)

A female of ınferıor rank ıs addressed as हण्डे I oc

A female attendant or maıd servant as हञ्जे I oc

A femal friende as हला I oc

अनक्षण्यमवध्योक्तौ व्यञ्जकाभिनयौ समौ ।

Alas ! woe ! An exclamation of distress —अनक्षण्यम् *indecl* —अवध्योक्ति ।

Actıng gestures —व्यञ्जक, अभिनय *m*

शृङ्गारवीरकरुणाद्भुतहास्यभयानकाः ॥ ८९ ॥

बीभत्सरौद्रौ च रसाः कारुण्यं करुणा घृणा ।

कृपा दयाऽनुकम्पा स्यादनुक्रोशोऽप्यथो हसः ॥ ९० ॥

हासो हास्यं च बीभत्सं विकृतं त्रिष्विदं द्वयम् ।

The eight sentiments —अष्टौ रसाः ।

Love or the sentiment of love —शृङ्गार *m*

The heroic sen iment —वीर *m*

The sentiment of sorrow or pathos —करुण *m*

The sentiment of wonder -अद्भुत *m*

The comical sentiment -हास्य *m*

The sentiment of fear -भयानक *m*

The sentiment of disgust -बीभत्स *m*

The sentiment of anger -रौद्र *m*

Tenderness pity compassion sympathy mercy -कारुण्य *n* करुणा घृणा कृपा, दया, अनुकम्पा *f* अनुक्रोश

Laughter -हस हास *m* हास्य *n*

(हस 1 *l* to laugh अवहस to ridicule उपहस to mock परिहस to joke to jest)

Disgust disgusting (*adj*) -बीभत्स विकृत *n* & *adj*

विस्मयोऽद्भुतमाश्चर्य चित्रमप्यथ भैरवम् ॥ ९१ ॥
दारुणं भीषणं भीष्मं घोरं भीमं भयानकम् ।
भयंकरं प्रतिभयं रौद्रं त्वग्रममी त्रिषु ॥ ९१ ॥ (अ)

Wonder astonishment surprise -विस्मय *m* अद्भुत आश्चर्य चित्र *n* (*adj*)

Terrible dreadful fearful -भैरव दारुण, भीषण, भीष्म घोर, भीम भयानक भयंकर प्रतिभय *adj*

Exceedingly terrible रौद्र, उग्र *adj*

(भी 3 P. to fear, to be afraid of भीषय *Caus.* of भी (A.) to terrify, to frighten.)

क्षान्तिस्तितिक्षा भीर्भीतिर्दरस्त्रासश्च साध्वसम् ।

Patience, forbearance –क्षान्ति, तितिक्षा *f.* [तितिक्ष् from तिज् 1 A. to endure, to suffer.]

Terror, dread, fear.–भी, भीति *f.*; दर, त्रास *m.*; साध्वस *n.*

दर्पोऽवलेपोऽवष्टम्भश्चित्तोद्रेकः स्मयो मदः ॥ ९२ ॥

गर्वोऽभिमानोऽहंकारो व्रीडा लज्जा च हृस्त्रपा ।

Arrogance, pride, vanity, conceit.–दर्प, अवलेप, अवष्टम्भ, चित्तोद्रेक, स्मय, मद, गर्व, अभिमान, अहंकार *m.*

Shame, bashfulness.–व्रीडा, लज्जा, ह्री, त्रपा *f.* [दृप् 4 P. to be mad, to be arrogant, to be proud.]

असान्तिरीर्ष्याऽसूया तु दोषारोपो गुणेष्वपि ॥ ९३ ॥

Envy, jealousy, rivalry, emulation.–अक्षान्ति, ईर्ष्या (or ईर्षा) *f.*

Detraction, malice.– असूया *f.* =गुणेष्वपि दोषारोपः ।

अनादरः परिभवः परीभावस्तिरस्क्रिया ।
रीढावमाननावज्ञावहेलनमसूक्षणम् ॥ ९३ ॥ (अ)

Disrespect contempt, humiliation – अनादर परिभव परीभाव *m* तिरस्क्रिया रीढा, अवमानना, अवज्ञा *f* ३ वहेलन असूक्षण *n*

वैरं विरोधो विद्वेषो मन्युशोकौ तु शुक् स्त्रियाम् ।

Enmity hatred opposition – वैर *n* विरोध विद्वेष *m*

Grief sorrow distress – मन्यु शोक *m* शुच् *f*
[शुच 1 P to lament to grieve to bewail]

पश्चात्तापोऽनुतापश्च स्यादुन्मादश्चित्तविभ्रमः ॥ ९४ ॥

Repentance regret – पश्चात्ताप अनुताप *m*

Madness infatuation ecstacy – उन्माद, चित्तविभ्रम *m*

कोपक्रोधामर्षरोषप्रतिघा रुट्क्रुधौ स्त्रियौ ।

Anger resentment fury – कोप क्रोध, अमर्ष रोष प्रतिघ *m* रुष् क्रुध् *f*

(मृष् 4 & 10 P to bear to suffer to endure patiently to pardon with वि to neglect क्रुध 1 & 4 P to be angry *Caus* to irritate)

शुचौ तु चरिते शीलं रोमाञ्चो रोमहर्षणम् ।
Virtuous conduct.–शील n.=शुचि चरितम् ।
Horripilation, the hair standing on end.–रोमाञ्च m., रोमहर्षण n.

स्नेहः प्रेमाऽस्त्रियां हार्दं प्रियता चाथ दोहदम् ॥९५॥
इच्छा काङ्क्षा स्पृहेहा तृड् वाञ्छा लिप्सा मनोरथः ।
कामोऽभिलाषस्तर्षोऽथ पुंस्याधिर्मानसी व्यथा ॥९६॥
Affection; kindness, love.–स्नेह m.; प्रेमन् m. & n; प्रियता f.; हार्द n.
Desire, wish, inclination, want.–दोहद n.; इच्छा, काङ्क्षा, स्पृहा, ईहा, तृष्, वाञ्छा, लिप्सा f.; मनोरथ, काम, अभिलाष, तर्ष m.
Mental agony, affliction, anxiety.– आधि m.=मानसी व्यथा [काङ्क्ष् 1 P. to wish. to desire; with आ to expect. स्पृह् 10 P. A. to desire, to long for, to envy. वाञ्छ् 1 P. to wish]

स्याच्चिन्ता स्मृतिराध्यानमुत्कण्ठोत्कलिके समे ।
Remembrance. recollection –चिन्ता, स्मृति , आध्यान n.
Longing, pining (for)– उत्कण्ठा,उत्कलिका f.

उत्साहोऽध्यवसाय स्यात प्रमादोऽनवधानता ॥९७॥

Energy ardour perseverance – उत्साह अध्यवसाय *m*

Carelessness want of precaution –प्रमाद *m* अनवधानता *f*

(ध्यै 1 P to contemplate to think to meditate with अभि to desire to contemplate with नि to be absorbed in meditation with प्रणि to direct one's attention to)

कपटोऽस्त्री व्याजदम्भौ शाठ्यं छद्म च कैतवम् ।

Fraud deceit cheating –कपट *m* & *n*, व्याज दम्भ *m* शाठ्य, छद्मन्, कैतव *n*

घर्मो निदाघ स्वेद स्यात् कौतुकं तु कुतूहलम्॥९८॥

Sweat, perspiration –घर्म, निदाघ, स्वेद *m*

Curiosity, interest wonder –कौतुक (or कुतुक) कुतूहल *n*

(स्विद् 4 P to perspire to sweat)

द्रवकेलिपरीहासा क्रीडा लीला च नर्म च ।

Play, amusement –द्रव, केलि परीहास (or परिहास) *m* क्रीडा, लीला *f* नर्मन *n*

bling, tripping स्खल् 1 I to stumble to stagger, to falter to err)

स्यान्निद्रा शयनं स्वापः स्वप्नः संवेश इत्यपि ॥ १०० ॥

Sleep –निद्रा *f* शयन *n* स्वाप स्वप्न, संवेश *m*

स्वरूपं च स्वभावश्च निसर्गः प्रकृतिः स्त्रियाम् ।

Nature disposition –स्वरूप *n* स्वभाव, निसर्ग *m* प्रकृति *f*

कम्पो वेपथुरुद्धर्षो मह उद्धव उत्सवः ॥ १०१ ॥

Trembling shaking shivering –कम्प, वेपथु *m*

Festival, celebration –उद्धर्ष *m* मह *m* उद्धव *m* उत्सव *m*

(वेप् 1 A to shake to tremble)

इति नाट्यवर्गः ।

अधोभुवनपातालं नागलोको रसातलम् ।

The nether world the region of serpents –अधोभुवन, पाताल *n* नागलोक *m* रसातल *n*

गर्तस्तु रन्ध्रं कुहरं श्वभ्रं च विवरं बिलम् ॥ १०२ ॥

A cavity ravine hole गर्त *m* रन्ध्र कुहर श्वभ्र विवर, बिल *n*

अन्धकारोऽस्त्रियां ध्वान्तं तमिस्रं तिमिरं तमः ।

Darkness, gloom.–अन्धकार *m.d n.*; ध्वान्तम् । तमिस्र, तिमिर, तमस् *n.*

ध्वान्ते गाढेऽन्धतमसं विष्वक् संतमसं तमः ॥१०३॥

Intense darkness.–अन्धतमस *n.*=गाढं ध्वान्तम्.

Utter or universal darkness.–संतमस *n.*= विष्वक् तमः ।

वासुकिः सर्पराट् शेषोऽनन्तोऽथाजगरः शयुः ।

The king of snakes –वासुकि, सर्पराज् *m.*

The chief of the serpent race.–शेष, अनन्त *m.*

A large serpent.–अजगर, शयु *m.*

(सर्प+राज=त० स०, syn. सर्पराज, नागराज.)

सर्पो भुजंगो भुजगो नाग आशीविषः फणी ।
दर्वीकरो द्विरसनो व्यालश्चक्षुःश्रवा अहिः ॥ १०४ ॥
उरगः पन्नगो भोगी जिह्मगः पवनाशनः ।

Snake, serpent.–सर्प, भुजंग, भुजग, नाग, आशीविष, फणिन्, दर्वीकर, द्विरसन, व्याल, चक्षुःश्रवस्, अहि, उरग, पन्नग, भोगिन्, जिह्मग, पवनाशन *m.*

(द्वे रसने यस्य ब०=स०; चक्षुषी एव श्रवसी यस्य=स०; भोगिन्=भोग (hood)+इन्, पवन+अशन=ष०, syn. द्विजिह्व.

भोगधर वासागान भुन+गच्छति गत भुजग भुजग or भुजगम उ० त०)

[सृप 1 I to creep to go अपसृप to go away उपसृप to approach समृप to flow विसृप to creep along to go along]

अहे शरीर भोग स्यात् स्फटाया तु फणा द्वयो ॥१०५॥

The body of a snake —भोग *m* अहे शरीरम ।

The expanded hood of a cobra स्फटा फणा *f* or फण *m*

समौ कञ्चुकनिर्मोकौ क्ष्वेडस्तु गरल विषम् ।

The skin or slough of a snake —कञ्चुक निर्मोक *m*

Poison —क्ष्वेड *m* गरल विष *n*

विषवैद्यो जाङ्गुलिको व्यालग्राह्यहितुण्डिक ॥१०६॥

A dealer in antidotes against poison —विषवैद्य जाङ्गुलिक *m*

Snake catcher —व्यालग्राहिन् आहितुण्डिक *m*

इति पातालभोगिवर्ग ।

नरको निरयश्चाथ यातना तीव्रवेदना ।

Hell, the infernal regions –नरक निरय *m*
Agony excessive pain –यातना, तीव्रवेदना *f*

पीडा बाधा व्यथा दुःखकृच्छ्रकष्टानि त्रिष्वपि ॥१०७॥

Pain anguish misery affliction –पीडा, बाधा, व्यथा *f* दुःख, कृच्छ्र, कष्ट *n* & *adj*
(पीड् 10 P to give pain, to afflict, to squeeze, with नि to press to embrace with उप to eclipse बाध् 1 A to oppose, to annoy to grieve, to torment व्यथ् 1 A to tremble to be afflicted to fear, *Caus* to afflict to frighten)

इति नरकवर्गः ।

समुद्र सागर सिन्धु पारावार सरित्पति ।
उदन्वानब्धिरुदधिस्तथा रत्नाकरोऽर्णव ॥ १०८ ॥

Ocean sea –समुद्र सिन्धु, सागर, पारावार, सरित्पति, उदन्वत्, अब्धि, उदधि, रत्नाकर, अर्णव *m*
[सरित्+पति=ष० त०, उदन्+वत् (possessive termination) अपः दधाति, जलं दधाति च=अब्धि

रत्नाधश्च रत्न+आकर=प०त० syn [स धुप ते वाराशि or वारिराशि अम्बुधि जलधि जलनाथ इ०]

अप स्त्री भूम्नि वार्वारि सलिलं जीवनं जलम् ।
अम्भोऽर्णस्तोयपानीयनीरक्षीराम्बुपुष्करम् ॥ १०९ ॥
उदकं च पयः पाथस्त्रिषु द्वे आप्यमम्मयम् ।

Water – अप *f pl* वार वारि सलिल जीवन, जल, अम्भस अर्णस, तोय पानीय नीर, क्षीर अम्बु, पुष्कर * उदक पयस पाथस *n*

Watery aqueous – आप्य अम्मय *adj*

(जीव 1 P to live with अनु to depend upon, to survive with उप to maintain oneself by to subsist upon with सम *Cau* to animate to revive)

(पा 1 P (पिब) to drink to swallow, with नि to s p)

भङ्गस्तरंग उर्मिर्वा स्त्रियां वीचिरथोर्मिषु ॥ ११० ॥
महत्सूल्लोलकल्लोलौ स्यादावर्तोऽम्भसां भ्रमः ।

Wave – भङ्ग तरंग *m* ऊर्मि *m* & *f* वीचि *f*

A large wave, surge – उल्लोल, कल्लोल *m* = महानूर्मि ।

Whirlpool – आवर्त *m* = अम्भसां भ्रम ।

(भञ्ज 7 P. to split, to break, to be disappointed)

पृषन्ति बिन्दुपृषताः पुमांसो विप्रुषः स्त्रियाम्॥११॥

A drop, spray.–पृषत् *n.*; बिन्दु, पृषत *m.*; विप्रुष् *f.*

तीरं रोधस्तटं कूलं तीरयोः पात्रमन्तरम्।

Bank, shore.–तीर, रोधस् *n.*; तट *n.* (also *m.*), कूल *n.*

Basin.–पात्र *n.*=तीरयोरन्तरम्।

द्वीपोऽस्त्रियामन्तरीपं यदन्तर्वारिणस्तटम्।

An island.–द्वीप, अन्तरीप *m.* *n.*=वारिणोऽन्तर्वर्ति तटं।

तोयोत्थितं तत्पुलिनं सैकतं सिकतामयम्॥ ११२ ॥

A bank or island in a river.–पुलिन *n.*=तोयोत्थितम्।

Sand-bank.–सैकत *n.*=सिकतामयं तीरम्।

जलोच्छ्वासाः परीवाहाः पङ्के जम्बालकर्दमौ।

A channel made to carry off water from an overflowing pond.–जलोच्छ्वास, परीवाह *m.*

Mud, mire.–पङ्क *m.* & *n.*; जम्बाल, कर्दम *m.*

उडुपं तु प्लवः पोतः स्त्रियां नौस्तरणिस्तरिः॥ ११३ ॥

A raft or small boat –उडुप *m*, प्लव पोत *m*

Boat ship –नौ *f* तरणि (or तरणी) *f*, तरि (or तरी) *f*

(तॄ 1 P to pass over to cross to accomplish to fulfil, *Caus* to save to relieve, *Desider* तितीर्षे to desire to pass over, &c with अव to descend to be incarnate, – to descend down from heaven (like gods), with प्र *Caus* to persuade to deceive with वि to grant to give to favor with to give away)

नाव्यं त्रिलिङ्गं नौतार्ये कर्णधारस्तु नाविक ।

Navigable –नाव्य, नौतार्य *adj*

Helmsman –कर्णधार, नाविक *m*

नौकादण्ड क्षेपणी स्यादरित्रं केनिपातक ॥ ११३ ॥अ

An oar –नौकादण्ड *m* क्षेपणी *f*

A rudder, helm –अरित्र *n* केनिपातक *m*

सांयात्रिक पोतवणिक्कूपको गुणवृक्षक ।

A merchant who trades by sea –सांयात्रिक, पोतवणिज *m*

The mast of a ship –कूपक, गुणवृक्षक *m*.

†निम्नागाधात्प्रसन्नोऽच्छः कलुषोऽनच्छ आविलः ।

Clear, clean -प्रसन्न, अच्छ *adj.* Muddy, dirty.-कलुष, अनच्छ, आविल *adj.*

निम्नं गभीरं गम्भीरं गाधोत्तानं विपर्यये ॥ ११४ ॥

Deep -निम्न, गभीर, गम्भीर *adj.*

Shallow.-उत्तान, गाध *adj.*

अगाधमतलस्पर्शो कैवर्ते दाशधीवरौ ।

Unfathomable -अगाध, अतलस्पर्श *adj.*

A fisherman.-कैवर्त, दाश, धीवर *m.*

अथ मत्स्यो झषो मीनो यादांसि जलजन्तवः ॥११५॥

Fish.-मत्स्य, झष, मीन *m.*

Aquatic animal.-यादस् *n.*; जलजन्तु *m.*

स्यात्कुलीरः कर्कटकः कूर्मे कमठकच्छपौ ।

Crab.-कुलीर, कर्कटक *m.*

Tortoise.-कूर्म, कमठ, कच्छप *m.*

नक्रो ग्राहः स्त्रियां शुक्तिः शङ्खः स्यात्कम्बुरस्त्रियां ॥११६॥

A crocodile.-नक्र, ग्राह *m.*

A shell.-शुक्ति *f.*

A conch-shell.-शङ्ख, कम्बु *m.* & *n.*

---

† निम्नागाधात् i. e. from प्रसन्न to अगाध the words are *adj.*

भेके मण्डूकवर्षाभूशालूरप्लवदर्दुराः ।

A frog – भेक मण्डूक वर्षाभू *f* शालूर प्लव दर्दुर *m*

जलाशया जलाधारास्तत्रागाधजलो ह्रदः ॥ ११७ ॥

A tank reservoir of water जलाशय जलाधार *m*

A deep lake ह्रद *m* – अगाधजलो जलाशय ।

(आधार *m* a bund a canal)

पद्माकरस्तडागोऽस्त्री कासारः सरसी सरः ।

A lake पद्माकर *m* तडाग *m* & *n* कासार *m*, सरसी *f* सरस् *n*

वेशन्तः पल्वलं चाल्पसरो वापी तु दीर्घिका ॥ ११८ ॥

Pond pool – वेशन्त *m* पल्वल अल्पसरस् *n*

A well with steps – वापी, दीर्घिका *f*

पुंस्येवान्धुः प्रहिः कूप उदपानं तु पुंसि वा ।

A well अन्धु प्रहि, कूप *m* उदपान *m* *n*

खेयं तु परिखावाप आलवालं नदी सरित् ।

तरंगिणी शैवलिनी तटिनी निम्नगापगा ॥ ११९ ॥

Ditch trench – खेय *n* परिखा *f*

A basin for water round a tree – आवाप *m*, आलवाल *n*

Lotus (in general) –पद्म *n* & *m* नलिन, अरविन्द सरोरुह, पङ्केरुह, तामरस, शतपत्र, कुशेशय, कमल, राजीव पुष्कर अम्भोरुह *n*

(सरसि, पङ्के अम्भसि वा रोहति इति सरोरुहादय = उ० त० शतं पत्राणि यस्य तत्=ब० syn सरसिज, सरोज, पङ्कज सहस्रपत्र अम्भोज अब्ज)

[रुह् 1 P to grow आरुह् to ascend अवरुह् to descend to alight अधिरुह् to mount on]

पुण्डरीकं कोकनदं शैवालं शैवलोऽपि तत् ॥ १२३ ॥

White lotus पुण्डरीक *n*

Red lotus –कोकनद *n*

Moss –शेवाल (or शै०) *m* शैवल *m*

मृणाल तु बिस नालमस्त्री किञ्जल्ककेसरौ ।

Fibres in a lotus –मृणाल, बिस *n*

Stalk of a lotus –नाल *m* & *n*

Filaments or pollen of a lotus –किञ्जल्क, केसर *m*

कुमुद्वती कुमुदिनी नलिन्या पद्मिनीमुखा ॥ १२४ ॥

The plant of white lotus –कुमुद्वती, कुमुदिनी *f*

Common lotus plant –नलिनी पद्मिनी, कमलिनी इ० *f*.

इति धातिवर्गः ।

भूर्भूमिः पृथिवी क्षोणी रसा विश्वंभरा क्षितिः ।
धरा धरित्री धरणिः क्ष्माऽवनिर्मेदिनी मही ॥
वसुंधरोर्वी वसुधा जगती सागराम्बरा ॥ १२५ ॥

The earth.–भू, भूमि, पृथिवी (or पृथ्वी), क्षोणी, रसा, विश्वंभरा, क्षिति, धरा, धरित्री, धरणि, क्ष्मा, अवनि, मेदिनी, मही, वसुंधरा, उर्वी, वसुधा, जगती, सागराम्बरा *f.*

विश्वं बिभर्ति इति=उ० स०; वसूनि+धारयति इति=उ० स०, वसु *n.* a jewel; सागर एवाम्बरं यस्याः सा=ब०, syn. लोकधात्री, वसुमती, रत्नगर्भा, रत्नसू, समुद्रवसना इ०.

मृन्मृत्तिका प्रशस्ता तु मृत्सा मृत्स्ना च मृत्तिका ।

Soil, earth.–मृद्, मृत्तिका *f.*

Fertile soil.–उर्वरा *f.* or *adj.*=सस्याढ्या ।

Barren or saline soil.–ऊषरा *f.* or *adj.*= सस्यविहीना ।

त्रिष्टपो जगती लोको विष्टपं भुवनं जगत् ॥ १२६ ॥

The world.–जगती *f.*; लोक *m.*; विष्टप, भुवन, जगत् *n.*

नीवृज्जनपदो देशविषयौ तूपवर्तनम् ।

An inhabited country, kingdom –नीवृत् जनपद *m*

A country region –देश, विषय *m* उपवर्तन *n*

सुराज्ञि देशे राजन्वान् स्यात्ततोऽन्यत्र राजवान् ॥१२७॥

(A country) governed by a good king –राजन्वत् *adj*

(A country) ruled by a king –राजवत् *adj*

शाद्वलः शादहरिते सजम्बाले तु पङ्किलः ।

Green with grass, verdant –शाद्वल, शादहरित *adj*

Muddy, marshy –सजम्बाल, पङ्किल *adj*

गोष्ठं गोस्थानकं चैव वल्मीकं पुंनपुंसकम् ॥१२७॥ अ

Cow pen –गोष्ठ, गोस्थानक *n*

Ant hill –वल्मीक *m* & *n*

पर्यन्तभूः परिसरः सेतुराली स्त्रियां पुमान् ।

Skirts –पर्यन्तभू *f* परिसर *m*

Bridge, mound bund –सेतु *m* आलि *f*

अयनं वर्त्म मार्गाध्वपन्थानः पदवी सृतिः ॥ १२८ ॥

सरणिः पद्धतिः पद्या वर्तन्येकपदीति च ।

Road, path, way.–अयन, वर्त्मन् *n.*; मार्ग, अध्वन्, *पथिन् *m.*, पदवी, सृति, सरणि, पद्धति, रथ्या *f.*

Crossing of roads.– शृङ्गाटक, चतुष्पथ *n.*

दुर्गमे वर्त्म कान्तारं विपथः कापथः समौ ॥ १२९ ॥

Wilderness, difficult pass.–कान्तार *n.* = दुर्गम वर्त्म ।

Bad road.–विपथ, कापथ *m.*

गव्यूतिः स्त्री क्रोशयुगं सुपन्थाश्चापि सत्पथः ।

Two koss –गव्यूति *f.*=क्रोशयुग *n.*

(क्रोश *m.*=a koss).

Good road.–सुपथिन्, सत्पथ *m.*

द्यावापृथिव्यौ रोदस्यौ द्यावाभूमी च रोदसी ॥

The earth and the sky –द्यावापृथिवी *f.* *du.*; द्यावाभूमि *f. du.*; रोदसी *f. du.*; रोदस् *n. du.*

इति भूमिवर्गः ।

पूः स्त्री पुरीनगर्यौ वा पत्तनं पुटभेदनम् । स्थानीयं निगमोऽन्यत्तु यन्मूलनगरात्पुरम् ।

Town, city –पुर् *f.*; पुरी *f.* or पुर *n.*; नगरी *f.* or नगर *n.*; स्थानीय, पत्तन *n.*

आपणस्तु निषद्यायां विपणिः पण्यवीथिका ।

Shop.–आपण *m.*; निषद्या *f.*

Market –विपणि *f* –पण्यवीथिका *f*

वप्रं चयोऽथ प्राकारो भित्तिः स्त्री कुड्यमेव च ॥१३१॥

A mud wall –वप्र *n* चय *m*

An enclosure or rampart –प्राकार *m*

Wall partition भित्ति *f* कुड्य *n*

गृहं गेहं च सदनं भवनागारमन्दिरम् ।

निकेतनं वेश्म सद्म निशान्तं निलयालयौ ॥ १३२ ॥

House dwelling –गृह गेह सदन भवन अगार, मन्दिर निकेतन वेश्मन् सद्मन् निशान्त *n* निलय आलय *m*

(ली 1 10 9 P to adhere to dwell to live with नि to lie down to hide oneself)

वासः कुटी सभा शाला पर्णशालोटजोऽस्त्रियाम् ।

A house hall a shed –वास *m* कुटी सभा, शाला *f*

Hermitage hut –पर्णशाला *f* उटज *m* & *n*

गर्भागारं वासगृहं वाजिशाला तु मन्दुरा ॥ १३३ ॥

The middle of a house sleeping room – गर्भागार, वासगृह *n*

Stable –वाजिशाला मन्दुरा *f*

(वस 1 P to dwell, to live with अधि to

inhabit; with उप to observe a fast, to fast; with निर् *Cau.* to banish; with प्र to travel, to go abroad.)

मठश्छात्रादिनिलयो गञ्जा तु मदिरागृहम् ।

A school or building inhabited by students or ascetics; a monastery.–मठ *m.*= छात्रादीनां निलयः । -

A tavern.–गञ्जा *f.*; मदिरागृह *n.*

कुट्टिमोऽस्त्री निबद्धाभूश्चन्द्रशाला शिरोगृहम् ॥१३३॥

A floor or ground paved or plastered – कुट्टिम *m. & n.*=निबद्धा भूः ।

An apartment on the house-top, terrace.- चन्द्रशाला *f.*; शिरोगृह *n.*

आवेशनं शिल्पिशाला प्रपा पानीयशालिका ।

Workshop, manufactory.–आवेशन *n.*; शिल्पिशाला *f.*

A place where water is distributed, cistern.–प्रपा, पानीयशालिका *f.*

वातायनं गवाक्षोऽथ सौधोऽस्त्री भूपमन्दिरम् ॥१३४॥

Window.–वातायन *n.*; गवाक्ष *m.*

Palace.–सौध *m. & n.*; भूपमन्दिर *n.*

हर्म्यादि धनिनां वासः प्रासादो देवभूभुजाम् ।
Mansion -हर्म्य n.-धनिनां वास ।
Royal palace or temple प्रासाद n -देवभू
भुजां वास ।

अन्तःपुरं तु शुद्धान्तश्चावरोधोऽथ देहली ॥ १२५ ॥
Harem -अन्तःपुर n शुद्धान्त अवरोध n
Threshold -देहली f
गोपानसी तु वलभी चत्वरं स्वजिराङ्गन ।
Roof -गोपानसी वलभी f
Compound quadrangle -चत्वर, अजिर अ-
गन

स्त्री द्वार्द्वारं प्रतीहारः स्याद्वितर्दिस्तु वेदिका ॥१२६ ॥
Door entrance -द्वा f द्वार n प्रतीहार m
A raised seat वितर्दि वेदिका f
तोरणोऽस्त्री बहिर्द्वारं पुरद्वारं तु गोपुरम् ।
A front door an ornamental arch -तोरण
m d. n -बहिर्द्वारम् ।

A town-gate-पुरद्वार गोपुर n
कपाटमररं तुल्ये तद्विष्कम्भोऽर्गलं न ना ॥
The leaf or panel of a door -कपाट अरर n
A wooden bolt to fasten the door,-अर्गल

f. & *n.*=कपाटस्य विष्कम्भः। (विष्कम्भ *m.* Obstacle, hindrance; & therefore the bolt of a door.)

आरोहणं स्यात्सोपानं ग्रामसंवसथौ समौ ॥ १३७ ॥

A staircase.–आरोहण, सोपान *n.*
A village –ग्राम, संवसथ *m.*

संमार्जनी शोधनी स्यात्संकरोऽवकरस्तथा ।

Broom, brush.–संमार्जनी, शोधनी *f.*
Sweepings, dust –संकर, अवकर *m.*

इति पुरवर्गः ।

महीध्रे शिखरिक्ष्माभृदहार्यधरपर्वताः ॥ १३८ ॥
अद्रिगोत्रगिरिग्रावाचलशैलशिलोच्चयाः ।

Mountain, hill.–महीध्र, शिखरिन् , क्ष्माभृत्, अहार्य, धर, पर्वत, अद्रि, गोत्र, गिरि, ग्रावन्, अचल, शैल, शिलोच्चय *m*

(महीं धारयति, क्ष्मां बिभर्ति, गा त्रायते, इ०=महीध्रादयः उ० त०, Syn. महीधर, भूधर, धराधर, भूभृत्, महीभृत्.)

पाषाणप्रस्तरग्रावोपलाश्मानः शिला दृषद् ॥ १३९ ॥

Stone, rock.–पाषाण, प्रस्तर, ग्रावन्, उपल, अश्मन् *m* ; शिला, दृषद् *f.*

कूटोऽस्त्री शिखरं शृङ्गं प्रपातस्त्वतटो भृगुः ।

Top, summit –कूट *m* & *n* शिखर, शृङ्ग *n*

Cliff, precipice –प्रपात, अतट, भृगु *m*

कटकोऽस्त्री नितम्बोऽद्रेः स्नुः प्रस्थः सानुरस्त्रियाम् ॥१४०॥

The side or ridge of a mountain –कटक *m* & *n*.=अद्रेर्नितम्ब ।

Table land, level land on the top of a mountain –स्नु प्रस्थ *m* सानु *m* & *n*

धातुर्मनःशिलाद्यद्रेः पादाः प्रत्यन्तपर्वताः ।

उत्सः प्रस्रवणं वारिप्रवाहो निर्झरो झरः ॥ १४१॥

Ore, mineral, metal –धातु *m*

Foot of a mountain –पाद *m* =प्रत्यन्तपर्वत ।

Cascade, waterfall –उत्स *m* प्रस्रवण *n*

Spring, fountain –वारिप्रवाह, निर्झर, झर *m*

दरी तु कन्दरो वा स्त्री गह्वरं तु गुहा स्मृता ।

Valley, vale – दरी *f* कन्दर *m* or कन्दरा *f*

Cave, den –गह्वर *n* गुहा *f*

निकुञ्जकुञ्जौ वा क्लीबे खनिः खानी तथाकरः ॥१४२॥

Grove, bower –निकुञ्ज, कुञ्ज *m* & *n*

A mine –खनि, खानी *f* आकर *m*

उपत्यकाद्रेरासन्ना भूमिरूर्ध्वमधित्यका ।

Land near the foot of a mountain.–उपत्यका *f.*=अद्रेरासन्ना भूमिः ।

Land on the upper part of a mountain.–अधित्यका *f.*=अद्रेरूर्ध्वं भूमिः ।

इति शैलवर्गः ।

अटव्यरण्यं विपिनं गहनं काननं वनम् ॥ १४३ ॥

Forest, wilderness, jungle.–अटवी *f.*; अरण्य, विपिन, गहन, कानन, वन *n.*

आरामः स्यादुपवनं कृत्रिमं वनमेव यत् ।

A garden, a grove –आराम *m.*; उपवन *n.*

पुमानाक्रीड उद्यानमङ्कुरोऽभिनवोद्भिदि ॥ १४४ ॥

A royal or public garden.–आक्रीड *m.*; उद्यान *n.*

A Sprout.–अङ्कुर *m* =अभिनवोद्भिद् ।

वीथ्यालिरावलिः पङ्क्तिः श्रेणी लेखास्तु राजयः ।

Row.–वीथी, आलि, आवलि, पङ्क्ति, श्रेणी (or ०णि) *f.*

Continuous or thick line.–लेखा, राजि *f.*

वृक्षो महीरुहः शाखी विटपी पादपस्तरुः ॥ १४५ ॥

अनोकहः कुटः शालः पलाशी द्रुद्रुमागमाः ।

Tree –वृक्ष, महीरुह, शाखिन्, विटपिन्, पादप, तरु, अनोकह कुट शाल, पलाशिन् द्रु द्रुम, अगम *m*

वन्ध्योफलोऽवकेशी च फलवान् फलिन फली ।

Barren, fruitless –वन्ध्य (बन्ध्य), अफल, अवकेशिन् *adj*

Bearing fruit fruitful –फलवत्, फलिन, फलिन् *adj*

(फल 1 P to produce to bear fruits With प्रति to be reflecte l)

निपुल्ले विकसितान्मीलिती विकचस्फुटौ ॥ १४६ ॥

Blown opened –फुल्ल, विकसित, उन्मीलित, विकच, स्फुट *adj*

(फुल्ल 1 P to blossom to open मील 1 P to close to wink, to close the eyes मीलय *Caus* to cl se to shut उन्मील to be opened as eyes or a flower to open समुन्मील to open of itself to spring up to rise निमील to close to sl ut to be covered स्फुट 6 P & 1 A to burst to open to expand)

लता तु वल्ली प्रतति सा वीरुधा प्रतानिनी ।

Creeper –लता, वल्ली, प्रतति *f*

A spreading creeper.-वीरुध् *f.*=प्रतानिनी लता।

नगाद्यारोह उच्छ्राय उत्सेधश्चोच्छ्रयश्च सः ॥ १४७ ॥

Height; loftiness.-आरोह, उच्छ्राय, उत्सेध, उच्छ्रय *m.*=नगादीनामारोहः।

अस्त्री प्रकाण्डः स्कन्धः स्यात् समे शाखालते तथा ।

The trunk of a tree.-प्रकाण्ड *m.* & *n.* स्कन्ध *m.*

Bough, branch -शाखा, लता *f.*

शिरोऽग्रं शिखरं त्वक् स्त्री वल्कं वल्कलमस्त्रियाम् ॥१४८॥

The top or crown of a tree.-शिरस्, अग्र, शिखर *n.*

Bark.-त्वच् *f.*; वल्क, वल्कल *m.* & *n.*

ग्रन्थिर्ना पर्वपरुषी स्तम्बगुल्मौ शिफाजटे ।

A knot, a joint in a cane or body.-ग्रन्थि *m.*; पर्वन्, परुस् *n.*

Shrub.-स्तम्ब, गुल्म *m.*

A fibrous root.-शिफा, जटा *f.*

काष्ठं दार्विन्धनं त्वेध इध्ममेधः समित्स्त्रियाम् ।

Wood.-काष्ठ, दारु *n.*

Fuel,dry wood.-इन्धन,एधस्, इध्म *n.*; एध *m.*; समिध् *f.* (इन्ध् 7 A. to kindle.)

निष्कुह कोटर वा ना वल्लरिर्मञ्जरि स्त्रियौ ॥१४९॥
The hollow of a tree – निष्कुह *m*, कोटर *n* & *m*

Shoot sprout blossom – वल्लरि, मञ्जरि or मञ्जरी *f*

पत्रं पलाशं छदनं दलं पर्णं छदः पुमान् ।
Leaf foliage पत्र पलाश छदन दल पर्ण *n* छद *n*

पल्लवोऽस्त्री किसलयं विस्तारो विटपोऽस्त्रियाम् ॥१५०॥
A twig full of young leaves पल्लव *m* & *n* किसलय *n*

The extension of a tree – विस्तार *m* विटप *m* & *n*

वृक्षादीनां फलं सस्यं वृन्तं प्रसवबन्धनम् ।
Crops harvest – सस्य *n* – वृक्षादीनां फलम् ।
Stalk stem – वृन्त *n* – प्रसवबन्धनम् ।

स्याद्गुच्छकस्तु स्तबकः कुड्मलो मुकुलोऽस्त्रियाम् ॥१५१॥
Bunch nosegay – गुच्छक स्तबक *m*
An opening bud – कुड्मल *m* मुकुल *m* & *n*

स्त्रियः सुमनसः पुष्पं प्रसूनं कुसुमं सुमम् ।

Flower -सुमनस् *f. pl.*; पुष्प, प्रसून, कुसुम, सुम *n.*

मकरन्दः पुष्परसः परागः सुमनोरजः ॥ १५२ ॥

The nectar of a flower.-मकरन्द *m.*=पुष्परसः।

Pollen.-पराग *m.*=सुमनसां रजः ।

कोरकः पुंसि कलिका मन्दारः पारिजातकः ।

Bud.-कोरक *m.*; कलिका *f.*

A kind of tree.-मन्दार, पारिजातक *m.*

आम्रश्चूतो रसालोऽपि सहकारोऽथ वेतसे ॥ १५३ ॥

शीतवञ्जुलवानीराः पलाशे पर्णकिंशुकौ ।

Mango tree.-आम्र, चूत, रसाल, सहकार *m.*

The Ratan reed.-वेतस, शीत, वञ्जुल, वानीर *m.*

The Palas'a tree -पलाश, पर्ण, किंशुक *m.*

अतिमुक्तः पुण्ड्रकः स्याद्वासन्ती माधवी लता ॥१५४॥

The creeper *Mogra*.-अतिमुक्त, पुण्ड्रक *m.*; वासन्ती, माधवी, लता *f.*

सुमना मालती जातिः सप्तला नवमालिका ।

The creeper jasmine -सुमना (or सुमनस्), मालती, जाति *f.*

A creeper.-सप्तला, नवमालिका *f.*

मृद्वीका गोस्तनी द्राक्षा स्वाद्वी मधुरसेति च ॥१५५॥

The vine also grape—मृद्वीका, गोस्तनी, द्राक्षा, स्वाद्वी, मधुरसा *f*

अस्त्री कुशं कुथो दर्भो वदो वेणुश्च कीचक ।

A kind of grass—वदा *m* & *n* क्थ, दर्भ *m*

Bamboo tree a bamboo—वदा, वेणु, कीचक *m*

शष्प बालतृण घासो यवस तृणमर्जुनम् ॥ १५६ ॥

Young grass—शष्प बालतृग *n*

Meadow or pasture grass—घास *m*, यवस *n*

Grass in general—तृण अर्जुन *n*

(घस 1 P to devour to eat)

अश्वत्थ पिप्पलो बिल्व श्रीफलोऽप्युदुम्बर ।

अम्लिका तिन्तिडी चिञ्चा कर्कन्धूर्बदरी तथा ॥ १५६ अ

The Indian fig tree—अश्वत्थ, पिप्पल *m*

The *Bel* tree or its fruit—बिल्व, श्रीफल *m*

The glomerous fig tree—उदुम्बर *m*

The tamarind tree—अम्लिका तिन्तिडी, चिञ्चा *f*

The jujube tree—कर्कन्धू, बदरी *f*

इङ्गुदी तापसतरुर्भूर्जे चर्मिमृदुत्वचौ ।

ताम्बूलवल्ली ताम्बूली नागवल्ल्यथ केसरे ॥१५६॥ आ

बकुलो धञ्जुलोऽशोके समौ करकदाडिमौ ।

The name of a plant.– इङ्गुदी *f*.; तापसतरु *m*.
The birch-tree.– भूर्ज, चर्मिन्, मृदुत्वच् *m*.
The *betel*-plant.– ताम्बूलवल्ली, ताम्बूली, नाग-वल्ली *f*.
The *Bakul* tree.– केसर, बकुल *m*.
The *Asoka* tree.– वञ्जुल, अशोक *m*.
The pomegranate tree.– करक, दाडिम *m*.
[illegible]: कदम्बः प्रियको बन्धूको बन्धुजीवकः ॥१५६॥
The *Kadamba* tree – नीप, कदम्ब, प्रियक *m*.
The *Bandhuka* plant.– बन्धूक, बन्धुजीवक *m*.

[illegible] शोणे कुरबकस्तथा पीते कुरण्टकः ।
नालिकेरो नारिकेलस्तापिच्छस्तु तमालकः ॥ १५६ ॥
A crimson species of Amaranth, its [illegible]ower (when neuter).– कुरबक *m*. & *n*.
The yellow species of Amaranth.– कुर-ण्टक *m*.
The cocoanut tree.– नालिकेर, नारिकेल *m*.
The *tamala* tree, with dark blossoms.– [illegible]पिच्छ, तमाल *m*.

[illegible]स्त्वेक्षुः पुष्पफला रम्भा तु कदली स्त्रियाम् ।
The sugar-cane –रसाल, इक्षु *m*.

The gourd creeper – तुम्बी, अलाबु *f*
The plantain tree – रम्भा, कदली *f*
खदिरो रक्तसारश्च चम्पको हेमपुष्पकः ॥ १५६ ॥ उ
The *Khadira* tree – खदिर, रक्तसार *m*
The *Champaka* tree – चम्पक, हेमपुष्पक *m*
कुन्द शिरीष धत्तूर केतकी मल्लिका जपा ।
प्रियङ्गु पूग एरण्ड शमी चामलकी तथा ॥१५६॥क
A kind of jasmine – कुन्द *n*
The *Sirisha* tree – शिरीष *n*
The *Dhattura* tree – धत्तूर *m*
The *Ketaka* tree – केतकी *f*
The *Mogri* plant – मल्लिका *f*
The *jasianda* plant – जपा *f*
The *Priyangu* plant – प्रियङ्गु *m*
The betel nut tree – पूग *m*
The castor oil plant – एरण्ड *m*
The *Sami* tree – शमी *f*
A kind of tree – आमलकी *f*
पलाण्डुर्लशुनो मुस्ता दूर्वा श्यामाक एव च ।
An onion – पलाण्डु *m*
Garlic – लशुन *m*

A kind of grass.– मुस्ता *f.*
A kind of grass.– दूर्वा *f.*
A sort of grain.– श्यामाक *m.*

जम्बूः स्त्री पुंसि जम्बीरः कर्कटी शाल्मलिर्द्वयोः॥१५६॥ अ

A fruit tree.– जम्बू *f.*
The citron tree.– जम्बीर *m.*
The cucumber.– कर्कटी *f.*
The silk-cotton tree.– शाल्मलि *m.* & *f.*

इति वनौषधिवर्गः ।

शार्दूलद्वीपिनौ व्याघ्रे कण्ठीरवमृगद्विषौ ।
सिंहो मृगेन्द्रः पञ्चास्यो हर्यक्षः केसरी हरिः ॥१५७॥

Tiger.– शार्दूल, द्वीपिन्, व्याघ्र *m.*

Lion.– कण्ठीरव, मृगद्विष्, सिंह, मृगेन्द्र, पञ्चास्य, हर्यक्ष, केसरिन्, हरि *m.*

(मृग+द्विष्, मृग+इन्द्र=प० त०; पञ्च आस्यं यस्य=ब०. पञ्च *adj.* spreading, wide. केसरा अस्य सन्ति इति के०. केसर *m.* the mane of the lion or horse, Syn. मृगराज, मृगारि, पञ्चानन.)

कपिप्लवगप्लवगशाखामृगवलीमुखाः ।
मर्कटो वानरः कीशो वराहः कोलसूकरौ ॥ १५८ ॥

Monkey – कपि प्लवग, प्लवग, शाखामृग, वलीमुख, मर्कट वानर, कीश *m*

(प्लव गच्छति इति प्लवग , प्लवग & also प्लवगम – उ० स०)

Hog – वराह कोल सूकर *m*

भल्लूक ऋक्षो महिषे लुलायश्चाथ जम्बुक ।
शृगालो वञ्चक क्रोष्टा काकस्त्वीहामृगो वृक ॥१५९॥

Bear भल्लूक ऋक्ष *m*

Buffalo – महिष लुलाय *m*

Fox jackal – जम्बुक शृगाल वञ्चक, क्रोष्टु *m*

Wolf – काक ईहामृग वृक *m*

आतुर्विडाल मार्जारो वृषदंशक आखुभुक् ।

A cat ओतु बिडाल मार्जार, वृषदंशक, आखुभुज *m*

[दश (दंश्) 1 P to bite with परि to bite through to bite violently with सम् to press together to crush, to pinch]

चमूरुकृष्णसारैणत्ररङ्कुहरिणा मृगे ॥ १६० ॥

Deer antelope चमूरु, कृष्णसार (or ०सार) एण कुरङ्ग हरिण मृग *m*

रङ्क्वादयस्तु भेदाश्च मृगजातय ।

Different kinds of deer or antelope.– रुरु, सारंग, पृषत, इ० *m.*

कृमिकीटौ क्षुद्रजन्तौ वृश्चिकः शूककीटकः ॥ १६०॥ अ

Insect, worm.– कृमि, कीट *m.*=क्षुद्रजन्तुः ।

A scorpion, a caterpillar.-वृश्चिक, शूककीट *m.*

ऊर्णनाभस्तन्तुवाय आखुरुन्दुरमूषकौ ।

A spider.– ऊर्णनाभ, तन्तुवाय *m.*

A mouse – आखु, उन्दुर (or उन्दुरु), मूषक *m.*

(ऊर्णु 2 P. A. to cover. मूष् 1 P. or मुष् 1, 9 P. to steal.)

गरुत्मान् गरुडस्तार्क्ष्यो वैनतेयः खगेश्वरः ॥

The king of birds, eagle – गरुत्मत्, गरुड, तार्क्ष्य, वैनतेय, खगेश्वर *m.*

पारावतः कलरवः कपोतोऽथ शशादनः ॥ १६१ ॥

पत्री श्येन उलूकस्तु वायसारातिपेचकौ ।

दिवान्धः कौशिको घूको दिवाभीतो निशाटनः॥१६२॥

A pigeon, dove – पारावत, कलरव, कपोत *m.*

A hawk, falcon.– शशादन, पत्रिन्, श्येन *m.*

Owl.– उलूक, वायसाराति, पेचक, दिवान्ध, कौशिक, घूक, दिवाभीत, निशाटन *m.*

(निशायां अटति इति निशाटनः; अट् 1 P. to

roam, to wander With परि to wander about, to make a tour)

कृकवाकुस्ताम्रचूड कुक्कुटश्चरणायुध ।

.A cook – कृकवाकु, ताम्रचूड, कुक्कुट, चरणायुध *m*

चटक कलविङ्क, स्याद् बलाका बिसकण्ठिका ॥१६३॥

Sparrow – चटक, कलविङ्क *m*

A kind of crane – बलाका, बिसकण्ठिका *f*

वनप्रिय परभृत कोकिल पिक इत्यपि ।

Cuckoo – वनप्रिय, परभृत, कोकिल, पिक *m*

(पर+भृत=तृ० त०, syn परपुष्ट)

काकस्तु बलिभुग् ध्वाङ्क्षो वायसो मौकुलिस्तथा ॥१६४॥

Crow – काक, बलिभुग, ध्वाङ्क्ष, वायस, मौकुलि *m*

(बलिं भुङ्क्ते =उ० त०, syn बलिपुष्ट)

आतापिचिल्लौ दाक्षाय्यगृध्रौ कीरशुकौ समौ ।

A kite – आतापिन्, चिल्ल *m*

A vulture – दाक्षाय्य, गृध्र *m*

A parrot – कीर, शुक *m*

क्रुङ् क्रौञ्चोऽथ बक कङ्क पुष्कराह्वस्तु सारस ॥१६५॥

Heron – क्रुञ्च, क्रौञ्च *m*

A crane – बक, कङ्क *m*

A kind of crane – पुष्कराह्व, सारस *m*

कोकश्चक्रश्चक्रवाक कादम्ब कलहंसक ।
Ruddy goose – कोक, चक्र, चक्रवाक *m*
A kind of goose – कादम्ब, कलहंस *m*
हंसभेदो राजहंसो मल्लिकाक्षस्तथाऽपर ॥ १६६ ॥
Flamingo swan – हंस *m*
Kinds of swans – राजहंस, मल्लिकाक्ष *m*
समौ चातकसारंगौ दंशस्तु वनमक्षिका ।
The *chataka* bird – चातक, सारंग *m*
A gad fly, a large wasp – दंश *m*, वनमक्षिका *f*
वरटा स्त्रीपि गन्धोली सरघा मधुमक्षिका ।
Wasp – वरटा, गन्धोली *f*
Bee – सरघा, मधुमक्षिका *f*
समौ पतंगशलभौ खद्योतो ज्योतिरिङ्गण ॥ १६७ ॥
A grass-hopper – पतंग शलभ *m*.
Glow-worm, firefly – खद्योत, ज्योतिरिङ्गण *m*
मधुव्रतो मधुकरो मधुलिण्मधुपालिन ।
द्विरेफपुष्पलिड्भृङ्गषट्पदभ्रमरालय ॥ १६८ ॥
A bee – मधुव्रत, मधुकर, मधुलिह्, मधुप, द्विरेफ, पुष्पलिह्, भृङ्ग, षट्पद, भ्रमर, अलि *m*

मयूरो बर्हिणो बर्ही नीलकण्ठो भुजगभुक् ।
शिखावलः शिखी केकी मेघनादानुलास्यपि ॥ १६९ ॥

A peacock – मयूर, बर्हिण, बर्हिन्, नीलकण्ठ, भुजंगभुज्, शिखावल, शिखिन्, मेघनादानुलासिन् *m*

(भुजगान् भुङ्क्ते इति=उ० त० the snake eater नील+कण्ठ=क०, शिखा, केका अस्यास्तीति–शिखी, केकी मेघनादं अनुलसति इति=उ० त०, syn भुजगाशन, भुजगद्विष शितिकण्ठ, शिखण्डिन्)

केका वाणी मयूरस्य समौ चन्द्रकमेचकौ ।

Cry of the peacock – केका *f* –मयूरस्य वाणी ।

The eye on peacock's feathers – चन्द्रक, मेचक *m*

शिखा चूडा शिखण्डस्तु पिच्छबर्हे नपुंसके ॥ १७० ॥

Crest – शिखा, चूडा *f*

Feathers tail – शिखण्ड *m* पिच्छ, बर्ह *n*

शकुन्तिरण्डजः पक्षी शकुन्तिविहगद्विजाः ।
खगः पत्री विहायाश्च विविष्किरपतत्रयः ॥ १७१ ॥

A bird – शकुन्ति, अण्डज, पक्षिन्, शकुन्त, विहग, द्विज, खग, पत्रिन् विहायस्, वि, विष्किर, पतत्रि (or पतत्रिन्) *m*

कारण्डवस्तिरस्तित्तिरिश्च जीवंजीवश्चकोरक ।

Different kinds of birds.– कारण्डव *m.*; तित्तिर *m.*; जीवजीव *m.*; चकोर *m.*

पक्षः पत्रं पतत्रं च चञ्चुस्त्रोटिरुभे स्त्रियौ ॥

A wing.– पक्ष *m.*; पत्र, पतत्र *n.*

Beak, bill.– चञ्चु, त्रोटि *f.*

पेशी कोशो द्विहीनेऽण्डं कुलायो नीडमस्त्रियाम् ॥१७२॥

Egg.– पेशी *f.*; कोश *m.*; अण्ड *n.*

A nest.– कुलाय *m.*; नीड *m.* & *n.*

पोतः पाकोऽर्भको डिम्भः पृथुकः शावकः शिशुः ।

A young, a child.– पोत, पाक, अर्भक, डिम्भ, पृथुक, शावक, शिशु *m.*

स्त्रीपुंसौ मिथुनं द्वन्द्वं युग्मं तु युगलं युगम् ॥ १७३ ॥

A couple, a pair (male and female).– स्त्रीपुंस *m. du.*, मिथुन, द्वन्द्व *n.*

A pair.– युग्म, युगल, युग *n.*

समूहनिवहव्यूहसंदोहविसरव्रजाः ।
समुदायश्च संघातः समवायश्चयो गणः ॥ १७४ ॥
स्त्रियां तु संहतिर्वृन्दं निकुरम्बं कदम्बकम् ।

A collection, group, flock, troop, herd, crowd.– समूह, निवह, स्तोम, संदोह, निकर, व्रज, समु-

दाय, सघात, समवाय चय, गण *m* सहति *f*, वृन्द, निकुरम्ब, कदम्बक *n*

वृन्दभेदाः समैर्वर्गः सघसार्थौ तु जन्तुभिः ॥ १७५ ॥
सजातीयैः कुलं यूथं तिरश्चां पुन्नपुंसकम् ।

A class, species – वर्ग *m* =समैरेकैर्वृन्दम् ।

Flock of animals – सघ, सार्थ *m* =प्राणिभिः सजातीयैर्विजातीयैर्वा वृन्दम् ।

A collection or flock of animals of the same kind – कुल *n*

Herd flock – यूथ *m* & *n* –तिरश्चां वृन्दम् ।

पुञ्जो राशिश्चोत्करश्च कूटं स्यात्पुन्नपुंसकम् ।

*A heap – पुञ्ज राशि उत्कर *m* कूट *m* & *n*

गृहासक्ताः पक्षिमृगाद्याश्छेकास्ते गृह्यकाश्च ते ॥ १७६ ॥

Tame or domesticated (bird or beast) – छेक, गृह्यक *adj* =गृहासक्त पक्षी मृगो वा ।

इति सिंहादिवर्गः ।

मनुष्या मानुषा मर्त्या मनुजा मानवा नराः ।

Man – मनुष्य मानुष, मर्त्य मनुज, मानव, नर *m*

स्युः पुमांसः पञ्चजनाः पुरुषाः पूरुषा नरः ॥ १७७ ॥

Male – पुंस्, पञ्चजन, पुरुष पूरुष, नृ *m*

स्त्री योषिदबला योषा नारी सीमन्तिनी वधूः ।
प्रतीपदर्शिनी वामा वनिता महिला तथा ॥ १७८ ॥

Woman, female – स्त्री, योषित्, अबला, योषा, नारी, सीमन्तिनी, वधू, प्रतीपदर्शिनी, वामा, वनिता, महिला *f*

विशेषास्त्वङ्गना भीरुः कामिनी वामलोचना ।
प्रमदा मानिनी कान्ता ललना च नितम्बिनी ॥१७९॥
सुन्दरी रमणी रामा कोपना सैव भामिनी ।
वरारोहा मत्तकाशिन्युत्तमा वरवर्णिनी ॥ १८० ॥

Words denoting varieties of women but now used in the general sense of a beautiful woman – मानिनी *f*=one indignant towards her lover कोपना, भामिनी *f*=Passionate or angry-tempered woman (वामे लोचने यस्याः सा=व०, वरो आरोहो यस्या सा=व० one of excellent hips Syn वामलोचना, वरारोहा)

पत्नी पाणिगृहीती च द्वितीया सहधर्मिणी ।
भार्या जायाऽथ पुंभूम्नि दाराः स्यात्तु कुटुम्बिनी॥१८१॥
पुरन्ध्री सुचरित्रा तु सती साध्वी पतिव्रता ।

Wife – पत्नी, पाणिगृहीती, द्वितीया, सहधर्मिणी, भार्या, जाया *f*, दार *m pl*

Matron – कुटुम्बिनी पुरन्ध्री *f*

A chaste or faithful wife – सुचरित्रा, सती, साध्वी पतिव्रता *f*

कृताभिषेका महिषी कन्या तु स्यात्कुमारिका॥ १८२॥

A crowned queen – महिषी *f* = कृताभिषेका नृपस्त्री।

A girl – कन्या, कुमारी or कुमारिका *f*

पुंश्चली धर्षिणी बन्धक्यसती कुलटेत्वरी।

स्वैरिणी पांशुला च स्यात्तरणी युवति समे॥ १८३॥

An unchaste woman harlot – पुंश्चली, धर्षिणी, बन्धकी, असती कुलटा इत्वरी स्वैरिणी पांशुला *f*,

A young woman – तरुणी, युवति *f*

रजस्वला पुष्पवती स्याद्रज पुष्पमार्तवम्।

A woman in her courses – रजस्वला, पुष्पवती *f*

The menses – रजस् पुष्प, आर्तव *n*

पुनर्भूर्दिधिषूरूढा द्विस्तस्या दिधिषू पति।

A widow re marrie l – पुनर्भू, दिधिषू *f* = द्विरूढा।

The husl and of a re married widow – दिधिषू *m* = तस्या पति।

कान्तार्थिनी तु या याति संकेतं साभिसारिका ॥१८३ अ

A woman who makes or keeps an assignation.– अभिसारिका *f.*= या कान्तार्थिनी०. (संकेत *m.* assignation .)

पत्यौ देशान्तरगते यात्ता प्रोषितभर्तृका ।

A woman whose husband is gone to a distant country.– प्रोषितभर्तृका *f.*

आयात्यन्योपभोगाङ्कैर्यस्या उपपति तु प्रियः॥१८३॥ख
ण्डिता साऽपायस्य पतिं या परितप्यते ।
कलहान्तरिता सा स्याद्विप्रलब्धा तु या भयेत्॥१८३॥इ
अनालोक्य पतिं खिन्ना या संकेतनिकेतने ।

खण्डिता *f.*= A woman whose lover has been false to the appointment and is suspected of inchastity; a disappointed and offended woman.

कलहान्तरिता *f.*= A woman who has been angry with her lover, but afterwards repents for it; a penitent woman.

विप्रलब्धा *f.*=A woman whose lover is false to his appointment or engagement, a woman deceived by her lover.

त्वरम्यिति प्रिये चिन्ताव्याकुलोत्कण्ठिता भवेत् ।

उत्कण्ठिता *f* =A woman whose lover has too long delayed going to the appointed place and is therefore full of anxiety and suspicion

आज्ञापरः प्रियो यस्या स्वाधीनपतिका च सा ॥१८३॥ ई

स्वाधीनपतिका *f* = A woman who has much influence over her husband

अद्य प्रियसङ्केतितदिनमिति शृङ्गारपूर्णसामग्रीम् ।
सज्जीकरोति या स्त्री वासकसज्जेति सा प्रोक्ता॥१८३॥उ

वासकसज्जा *f* = A woman dressed with all her ornaments and making decorations to receive her lover on the appointed day

समा स्नुषाजनीवध्वौ विश्वस्ता विधवा समे ।

A daughter in law – स्नुषा जनी वधू *f*
widow – विश्वस्ता, विधवा *f*

आलि सखी वयस्याथ पतिवत्नी सभर्तृका ॥ १८४ ॥

A female friend – आलि, सखी, वयस्या *f*

A woman having her husband living – पतिवत्नी, सभर्तृका *f*

वृद्धा स्त्री तु पलिक्नी स्याद् दूतीसंचारिके समे ।

An old woman.–वृद्धा, पलिक्नी *f.*

A female messenger.–दूती, संचारिका *f.*

वारस्त्री गणिका वेश्या कुट्टिनी शम्भली समे ॥१८५॥

A public woman.–वारस्त्री, गणिका, वेश्या *f.*

A bawd, a go-between.–कुट्टिनी, शम्भली *f.*

आपन्नसत्त्वा स्याद् गुर्विण्यन्तर्वत्नी च गर्भिणी ।

A pregnant woman.–आपन्नसत्त्वा, गुर्विणी, अन्तर्वत्नी, गर्भिणी *f.*

पैतृष्वसेयः स्यात्पैतृष्वस्रीयश्च पितृष्वसुः ॥ १८६ ॥
सुतो मातृष्वसुश्चैवं वैमात्रेयो विमातृजः ।

Paternal aunt's son, cousin.–पैतृष्वसेय, पैतृष्वस्रीय *m.*

Maternal aunt's son, cousin.–मातृष्वसेय, मातृष्वस्रीय *m.*

Step-brother.–वैमात्रेय, विमातृज *m.*

आत्मजस्तनयः सूनुः सुतः पुत्रः स्त्रियां त्वमी ॥१८७॥
आहुर्दुहितरं सर्वेऽपत्यं तोकं तयोः समे ।

Son.–आत्मज, तनय, सूनु, सुत, पुत्र *m.*

Daughter.–आत्मजा, तनया, सूनू, सुता, पुत्री, दुहितृ *f.*

Offspring (male or female) – अपत्य, तोक *n*

स्वजाते त्वौरसोरस्यौ तातस्तु जनकः पिता ॥ १८८ ॥

Legitimate son – औरस, उरस्य *adj*

Father – तात जनक, पितृ *m*

जनयित्री प्रसूर्माता जननी भगिनी स्वसा ।

Mother – जनयित्री, प्रसू मातृ जननी *f*

Sister – भगिनी *स्वसृ *f*

ननान्दा तु स्वसा पत्युर्नप्त्री पौत्री सुतात्मजा ॥१८९॥

Husband s sister – ननान्दृ *f* =पत्यु स्वसा ।

Grand-daughter – नप्त्री, पौत्री *f*

भार्यास्तु भ्रातृवर्गस्य यातरः स्युः परस्परम् ।

Husband s brother s wife – यातृ *f*

पतिपत्न्यो प्रसूः श्वश्रूः श्वशुरस्तु पिता तयोः ॥१९०॥

Mother in law – श्वश्रू *f*

Father in law – श्वशुर *m*

पितुर्भ्राता पितृव्यः स्यान्मातुर्भ्राता तु मातुलः ।

Paternal uncle – पितृव्य *m* =पितुर्भ्राता ।

Maternal uncle – मातुल *m* =मातुर्भ्राता ।

श्यालाः स्युर्भ्रातरः पत्न्याः स्वामिनो देवृदेवरौ ॥१९१॥

Wife's brother – श्याल *m* =पत्न्या भ्राता ।

Husband's brother.– देवृ, देवर *m.*=स्वामिनो भ्राता ।

स्वस्रीयो भागिनेयः स्याज्जामाता दुहितुः पतिः ।

Sister's son, nephew.– स्वस्रीय, भागिनेय *m.*

Son-in-law.– जामातृ *m.*=दुहितुः पतिः ।

पितामहः पितृपिता तत्पिता प्रपितामहः ॥ १९२ ॥

मातुर्मातामहाद्येवं सपिण्डास्तु सनाभयः ।

(1) Paternal and (2) maternal grand-father.– १. पितामह, पितृपितृ; २. मातामह *m.*

(1) Paternal and (2) maternal great grand-father.– १. प्रपितामह; २. प्रमातामह *m.*

A kinsman upto seventh remove.– सपिण्ड, सनाभि *m.*

समानोदर्यसोदर्यसगर्भ्यसहजाः समाः ॥ १९३ ॥

Born of the same parents, (brother or sister).– समानोदर्य, सोदर्य, सगर्भ्य, सहज *adj.*

सगोत्रबान्धवज्ञातिबन्धुस्वस्वजनाः समाः ।

A relative.– सगोत्र, बान्धव, ज्ञाति, बन्धु, स्व, स्वजन *adj.*

धवः प्रियः पतिर्भर्ता जारस्तूपपतिः समौ ॥

Husband.– धव, प्रिय, पति, भर्तृ *m.*

A paramour gallant जार उपपति *m*

भ्रात्रीयो भ्रातृजा भ्रातृभगिन्यौ भ्रातरावुभौ ॥१९४॥

Brother's son – भ्रात्रीय भ्रातृज *m*

Brother & sister भ्रातृ *m dual* (भ्रातृ *m* brother)

मातापितरौ पितरौ मातरपितरौ प्रसूजनयितारौ ।

Parents मातापितृ पितृ मातरपितृ प्रसूजनयितृ *m du*

श्वश्रूश्वशुरौ श्वशुरौ पुत्रौ पुत्रश्च दुहिता च ॥ १९५ ॥

Father and mother in law – श्वश्रूश्वशुर श्वशुर *m du*

Son and daughter – पुत्र *m du* – पुत्रश्च दुहिता च

दंपती जम्पती जायापती भार्यापती च तौ ।

Husband and wife – दंपती, जम्पती जायापती, भार्यापती *m du*

शिशुत्वं शैशवं बाल्यं तारुण्यं यौवनं समे ॥ १९६ ॥

Infancy childhood – शिशुत्व, शैशव, बाल्य *n*

Youth – तारुण्य, यौवन *n*

स्थाविरं तु वृद्धत्वं वृद्धसंघेऽपि वार्द्धकम् ।

Old age.– स्थाविर, वृद्धत्व, वार्द्धक *n.*

An assemblage of old folks – वार्द्धक *n.*

स्यादुत्तानशयो डिम्भः स्तनपश्च स्तनंधय ॥१९६॥(अ)

. An infant, a child.– उत्तानशय, डिम्भ, स्तनप, स्तनंधय *m.* or *adj.* [धे 1 P. to suck, to drink.]

पलितं जरसा शौक्ल्यं केशादौ विस्रसा जरा ।

Grayness of the hair.– पलित *n.*= जरसा केशादौ शौक्ल्यम् ।

Oldage.– विस्रसा, जरा *f.*

बालस्तु स्यान्माणवको वयस्यस्तरुणो युवा ॥ १९७ ॥

Child, boy or girl.– बाल, माणवक *m.*

Young, adult.– वयस्य, तरुण, युवन् *adj.*

प्रवयाः स्थविरो वृद्धो जीनो जीर्णो जरन्नपि ।

Old, aged – प्रवयस्, स्थविर, वृद्ध, जीन, जीर्ण, जरत् *adj.*

[ज़ 1, 4, 9 P. to grow old, to wear out.]

जघन्यजे स्युः कनिष्ठयवीयोऽवरजानुजाः ॥ १९८ ॥

Younger.– जघन्यज, कनिष्ठ, यवीयस्, अवरज, अनुज *adj.*

पूर्वजस्त्वग्रजोऽग्रियो बलवान्मांसलोंऽसलः ।

Elder पूर्वज, अग्रज, अग्रीय *adj*
Strong robust – बलवत्, मांसल, असल *adj*

तुन्दिलस्तुन्दिभस्तुन्दी खर्वो ह्रस्वश्च वामन ॥ १९९॥
Fat bulky – तुन्दिल तुन्दिभ तुन्दिन् *adj*.
Dwarfish – खर्व, ह्रस्व वामन *adj*

कुब्ज पङ्गु कुणि खञ्जो बधिरोऽन्धश्च केकर ।
ह्येते विकलाङ्गा स्यु भिषग्वैद्यौ चिकित्सके ॥२००
Hump backed – कुब्ज *m*
Crippled, lame – पङ्गु *m*
Crippled in the arm – कुणि *m f*
Lame or crippled in the leg – खञ्ज *m*
Deaf – बधिर *m f*
Blind – अन्ध *m f*
Squint eyed – केकर *m*
Doctor, physician – भिषज्, वैद्य, चिकित्सक *m*

अनामयं स्यादारोग्यं चिकित्सा रुक्प्रतिक्रिया ।

Health – अनामय, आरोग्य *n*
Healing curing, administering or applying remedies – चिकित्सा, रुक्प्रतिक्रिया *f*
(चिकित्स् from कित् 1 P A to administer

remedies, to cure; with वि to doubt, to inquire.)

भेषजौषधभैषज्यान्यगदो जायुरित्यपि ॥ २०१ ॥

Medicine.– भेषज, औषध, भैषज्य *n.*; अगद, जायु *m.*

स्त्री रुग्रुजा चोपतापरोगव्याधिगदामयाः ।

Disease, illness.– रुज्, रुजा *f.*; उपताप, रोग, व्याधि, गद, आमय *m.*

क्षयः शोषश्च यक्ष्मा च कासस्तु क्षवथुः पुमान् ॥

Consumption.– क्षय, शोष, यक्ष्मन् *m.*

Cough.– कास, क्षवथु *m.*

(शुष् 4 P. to become dry, to be withored, to be afflicted.)

व्रणोऽस्त्रियामरुः क्लीबे पामपामे विचर्चिका ॥२०१॥ (अ)

A wound.– व्रण *m.*, *n.*; अरुस् *n.*

Itch.– पामन्, पामा, विचर्चिका *f.*

कण्डूः खर्जूश्च कण्डूया विस्फोटः पिटकस्तथा ॥२०२॥

Itch, itching, scratching.– कण्डू, खर्जू, कण्डूया *f.*

A boil, pustule.– विस्फोट, पिटक *m.*

वार्तो निरामयः कल्यो विकृतव्याधितातुराः ।

Recovered cured – वात्त, निरामय वल्य *adj*

Sick, ill – विकृत, व्याधित आतुर *adj*

शुक्रं तेजोरेतसी च बीजवीर्येन्द्रियाणि च ॥ २०३ ॥

Semen – शुक्र तेजस रेतस, बीज वीर्य, इन्द्रिय *n*

मायु पित्त कफः श्लेष्मा स्त्रिया तु त्वगसृग्धरा ।

Bile – मायु *m* पित्त *n*

Phlegm – कफ, श्लेष्मन् *m*

Skin – त्वच असृग्धरा *f*

पृणिका स्यन्दिनी लाला नाडी तु धमनि शिरा ॥२०३ अ

Saliva spittle – सृणिका, स्यन्दिनी लाला *f*

An artery or vein – नाडी धमनि, शिरा *f*

अन्त्रं पुरीतद् गुल्मस्तु प्लीहा पुंस्यथ वस्नसा ।

स्नायु स्त्रियां कालखण्डयकृती तु समे इमे ॥ २०४ ॥

The entrails – अन्त्र, पुरीतत् *n*

Spleen – गुल्म, प्लीहन् *m*

Muscles – वस्नसा, स्नायु *f*

The liver – कालखण्ड यकृत् *n*

पिशितं तरसं मांसं पललं क्रव्यमामिषम् ।

Flesh – पिशित, तरस, मांस, पलल, क्रव्य आमिष *n*,

रुधिरेऽसृग्लोहितास्ररक्तक्षतजशोणितम् ॥ २०४ ॥ अ

Blood.– रुधिर, *असृज्, लोहित, अस्र, रक्त, क्षतज, शोणित *n.*

मूत्रं प्रस्रावोऽथ विष्ठा पुरीषं शमलं शकृत् ।

Urine – मूत्र *n.*; प्रस्राव *m.*

Fæces, excrement.–विष्ठा *f.*; पुरीष, शमल, शकृत् *n.*

बुक्काग्रमांसं हृदयं हृन्मेदस्तु वपा वसा ॥

The substance of the heart.– बुक्का *f.*; अग्रमांस *n.*

Heart.– हृदय, * हृद् *n.*

Fat – मेदस् *n.*; वपा, वसा *f.*

स्याच्छरीरास्थि कंकालः कपालः स्यात्तु खर्परः ॥२०५॥

Skeleton.– कंकाल *m.*=शरीरास्थि.

Skull.– कपाल, खर्पर *m.* (*अस्थि *n.* bone)

अङ्गं प्रतीकोऽवयवोऽपघनोऽथ कलेवरम् ।
गात्रं वपुः संहननं शरीरं वर्ष्म विग्रहः ॥ २०५ ॥ अ
कायो देहः क्लीबपुंसोः स्त्रियां मूर्तिस्तनुस्तनूः ।

Limb, a member.– अङ्ग *n.*, प्रतीक, अवयव, अपघन *m.*

The body.– कलेवर, गात्र, वपुस्, संहनन, शरीर,

वर्ष्मन् *n* विग्रह, काय *m* देह *m n*, मूर्ति तनु, तनू *f*

वामं शरीरं सव्यं स्यादपसव्यं तु दक्षिणम् ॥ २०६ ॥

Left left hand side – सव्य *adj* =वामं शरीरम् ।

(वाम *adj* =left)

Right, right hand side – अपसव्य *adj* =दक्षिणं शरीरम् ।

(दक्षिण *adj* =right, on the right)

सक्थि क्लीबे पुमानूरुः पदङ्घ्रिश्चरणोऽस्त्रियाम् ।

Thigh – *सक्थि *n* ऊरु *m*

Foot – *पद *n* अङ्घ्रि *m* चरण *m n* (पाद *m*)

जङ्घाऽस्य घुटिका जानु कटिः श्रोणिः स्त्रियां नमे ॥२०७॥

Leg – जङ्घा *f*

Ankle – घुटिका *f*

Knee – जानु *n*

Hip loins – कटि, श्रोणि *f*

पश्चान्नितम्बः स्त्रीकट्या क्लीबे तु जघनं पुरः ।

The hinder part of the loins of a woman hip, buttocks – नितम्ब *m*

The front part of the loins of a woman, hip, loins.–जघन *n.*

पिचण्डकुक्षी जठरोदरं तुन्दं स्तनौ कुचौ ।

The belly.–पिचण्ड, कुक्षि *m.*, जठर, उदर, तुन्द *n.*

The female breasts.– स्तन, कुच *m.*

(also उरोज, पयोधर, वक्षोज &c. *m.*)

चूचुकं तु कुचाग्रं स्यान्न ना क्रोडं भुजान्तरम् ॥२०८॥

Nipple.– चूचुक, कुचाग्र *n.*

Chest.– क्रोड *n.* (or क्रोडा *f.*), भुजान्तर *n.*

उरो वत्सं च वक्षश्च पृष्ठं तु चरमं तनोः ।

बाहुमूले उभे कक्षौ पार्श्वमस्त्री तयोरधः ॥ २०९ ॥

The breast, bosom.– उरस्, वत्स, वक्षस् *n.*

Back.– पृष्ठ *n.*=तनोश्चरमम् ।

Arm-pit.– बाहुमूल *n.*; कक्ष *m.*

Sides.– पार्श्व *m. n.*=तयोः कक्षयोरधोभागः ।

स्कन्धोऽस्यांसोऽवलग्नं तु मध्योऽस्त्री मध्यमं तथा ।

Shoulder.– स्कन्ध *m.*; अंस *m.* & *n.*

Waist.– अवलग्न *n.*; मध्य *m.* & *n.* मध्यम *n.*

दोर्दोषा च भुजो बाहुः पाणिर्हस्तः करस्तथा ॥२१०॥

Arm.– *दोस्, *दोषन्, भुज, बाहु *m.*

Hand.– पाणि, हस्त, कर *m.*

कूर्परोऽथ प्रकाष्ठोऽथ मणिबन्धोऽथ चाङ्गुली ।

Elbow – कूर्पर *m*

Fore arm – प्रकाष्ठ *m*

Wrist – मणिबन्ध *m*

Finger, (toe also) – अङ्गुली *f*

अङ्गुष्ठस्तर्जनी याद्यास्ता नखो नखरोऽस्त्रियाम् ॥२११॥

Thumb – अङ्गुष्ठ *m*

Index finger or fore finger – तर्जनी *f*

(मध्यमा *f* middle finger अनामिका *f* the ring finger कनिष्ठिका *f* the little finger)

Nail – नख, नखर *m* & *n*

वितस्ति स्त्री चपेटो ना मुष्टि स्त्री चाञ्जलिः पुमान् ।

Span – वितस्ति *f*

Open hand or palm, with fingers extended – चपेट *m*

Fist – मुष्टि *f*

Hands joined (so as to form cavity.) – अञ्जलि *m*

कण्ठो गलोऽथ ग्रीवायां शिरोधिः कंधरेत्यपि ॥२१२॥

Throat – कण्ठ, गल *m*

Neck – ग्रीवा शिरोधि, कंधरा *f*

वक्त्रास्ये वदनं तुण्डमाननं लपनं मुखम् ।

The mouth; face – वक्त्र, आस्य, वदन, तुण्ड, आनन, लपन, मुख *n.*

क्लीवे घ्राणं गन्धवहा घोणा नासा च नासिका ॥२१३॥

No-e. – घ्राण *n.*, गन्धवहा, घोणा, नासा, नासिका *f.*

ओष्ठाधरौ तु रदनच्छदौ दशनवाससी ।

Lip. – ओष्ठ, अधर, रदनच्छद *m.*; दशनवासस् *n.*

अधस्ताच्चिबुकं गण्डौ कपोलौ तत्परो हनुः ॥ २१४ ॥

Chin. – चिबुक *n.*

Cheek. – गण्ड, कपोल *m.*

Jaw. – हनु *m.*

रदना दशना दन्ता रदास्तालु तु काकुदम् ।

Tooth – रदन, दशन, दन्त, रद *m.*

Palate – तालु, काकुद *n.*

रसज्ञा रसना जिह्वा प्रान्तावोष्ठस्य सृक्किणी ॥ २१५ ॥

Tongue. – रसज्ञा, रसना, जिह्वा *f.*

The corner of the mouth. – सृक्कि or सृक्किन् *n.* (सृक्किणी *f.*)

ललाटमालिकस्य भ्रूः स्त्री तारकाक्ष्णः कनीनिका ।

Forehead – ललाट, भाल *n.*

Eye-brow. – *भ्रू *f.*

Pupil of the eye – तारका, कनीनिका *f*

लोचनं नयनं नेत्रमीक्षणं चक्षुरक्षिणी ॥ २१६ ॥
दृग्दृष्टी चास्रु नेत्राम्बु रोदनं चास्रमश्रु च ।

The eye, sight – लोचन नयन, नेत्र, ईक्षण, चक्षुस, *अक्षि *n* दृग, दृष्टि *f*

Tear अस्र नेत्राम्बु, रोदन अस्र, अश्रु *n*

(लोच 1 A to see आलोच, समालोच *Cau* to consider to regard)

(चक्ष 2 A to see to perceive to name with आ to tell to declare to address with प्रति & आ to repulse with वि to explain)

अपाङ्गौ नेत्रयोरन्तौ कटाक्षोऽपाङ्गदर्शने ॥२१७॥

Corner of the eye – अपाङ्ग *m* =नेत्रयोरन्त

A side long look – कटाक्ष *m* –अपाङ्गदर्शनम्

कर्णशब्दग्रहौ श्रोत्रं श्रुतिः स्त्री श्रवणं श्रवः ।

Ear – कर्ण, शब्दग्रह *m* श्रोत्र *n* श्रुति *f* श्रवण श्रवस *n*

(कर्ण् 10 P A to hear)

उत्तमाङ्गं शिरः शीर्षं मूर्धा ना मस्तकोऽस्त्रियाम् ॥२१८॥

Head – उत्तमाङ्ग शिरस शीर्ष *n* मूर्धन् *m* मस्तक *m* & *n*

(उत्तम+अङ्ग=नर्मं०, syn. वराङ्ग.)

चिकुरः कुन्तलो वालः कचः केशः शिरोरुहः ।

Hair.– चिकुर; कुन्तल, वाल, कच, केश, शिरोरुह *m.*

शिखण्डकः काकपक्षोऽथालकाश्चूर्णकुन्तलाः ॥ २१९ ॥

Side-lock of hair.– शिखण्डक, काकपक्ष *m.*

Curled hair.– अलक, चूर्णकुन्तल *m.*

कबरी केशवेशोऽथ धम्मिल्लः संयताः कचाः ।

Braid of hair.– कबरी *f.*; केशवेश *m.*

Braided and ornamented hair.—धम्मिल्ल *m.* =संयताः कचाः ।

शिखा चूडा केशपाशी व्रतिनस्तु सटा जटा ॥ २२० ॥

Crest of hair on the crown of the head.– शिखा, चूडा, केशपाशी *f.*

Matted hair.– सटा, जटा *f.*=व्रतिनः शिखा.

पाशः पक्षश्च हस्तश्च कलापार्थाः कचात्परे ।

After words meaning hair, these words mean much or flowing hair.– पाश, पक्ष, हस्त, कलाप *m.*

तनूरुहं रोम लोम तद्वृद्धौ श्मश्रु पुंमुखे ॥ २२१ ॥

Hair on the body.– तनूरुह, रोमन्, लोमन् *n.*

Beard.– श्मश्रु *n.*

आकल्पवेषौ नेपथ्यं प्रतिकर्म प्रसाधनम् ।

Dress, decoration.–आकल्प, वेष (or वेश) *m.*; नेपथ्य, प्रतिकर्मन्, प्रसाधनम् *n*

(साध 5 P. to finish, to accomplish; *Cau.* साधय् to go, to set out, to obtain; प्रसाधय् *Caus.* to dress, to adorn.)

प्रसाधितो मण्डितश्च भूषितश्च परिष्कृतः ॥ २२२ ॥

Adorned, decorated, decked – प्रसाधित, मण्डित, भूषित, परिष्कृत *adj.*

विभ्राड् भ्राजिष्णुरोचिष्णू भूषणं स्यादलङ्क्रिया ।

Elegant, splendid, radiant in ornament or vesture.– विभ्राज्, भ्राजिष्णु, रोचिष्णु *adj.*

The act of adorning.– भूषण *n* , अलङ्क्रिया *f.*

अलङ्कारस्त्वाभरणं परिष्कारो विभूषणम् ॥ २२३ ॥
मण्डनं चाथ मुकुटं किरीटं पुन्नपुंसकम् ।

An ornament.– अलङ्कार *m.*; आभरण *n* ; परिष्कार *m* , विभूषण, मण्डन *n.*

Crown – मुकुट *n.*, किरीट *m.* & *n.*

चूडामणिः शिरोरत्नं तरलो हारमध्यगः ॥ २२४ ॥

Crest-jewel – चूडामणि *m* =शिरोरत्न *n.*

The central gem of a necklace – तरल m =हारमध्यगो मणि ।

कर्णिका तालपत्र स्यात्कुण्डलं कर्णवेष्टनम् ।

An ornament of the ear worn by women – कर्णिका f तालपत्र n

An ear ring – कुण्डल, कर्णवेष्टन n

मुक्तावली तु हारः स्यात् कटको वलयोऽस्त्रियाम् ।

A garland of pearls – मुक्तावली f हार m

Bracelet, bangles i e ornaments of the wrist – कटक m वलय m & n

केयूरमङ्गदं तुल्ये अङ्गुलीयकमूर्मिका ॥ २२५ ॥

Bracelet on the arm – केयूर, अङ्गद n

Ring – अङ्गुलीयक n ऊर्मिका f

स्त्रीकट्यां मेखला काञ्ची सप्तकी रशना तथा ।

The girdle round the waist, zone – मेखला, काञ्ची, सप्तकी, रशना f

मञ्जीरो नूपुरोऽस्त्री तु किङ्किणी क्षुद्रघण्टिका ॥ २२६ ॥

Ornament for the feet or toes – मञ्जीर m नूपुर m & n

A small bell – किङ्किणी, क्षुद्रघण्टिका f

त्रार्क्षं क्षौमादि फालं तु कार्पासं बादरं च तत् ।

कौशेयं कृमिकोशोत्थं राङ्कवं मृगरोमजम् ॥ २२७ ॥

Cloth (made of the bark of trees) – वाल्क *n*. (e g क्षौम linen)

Cloth (made of fibres derived from fruits) – फाल *n*.

Cotton made – कार्पास *n*.

Silken (derived from insects) – कौशेय *a n*. कृमिकोशोत्थम् ।

Woollen – राङ्कव *a n*. मृगरोमजम्

तत्स्यादुद्गमनीयं यद्धौतयोर्वस्त्रयोर्युगम् ।

A pair of washed garments – उद्गमनीय *n*. =धौतवस्त्रयुगम् ।

क्षौमं दुकूलं स्याद् द्वे तु निवीतं प्रावृतं त्रिषु ॥२२८॥

A very fine cloth or raiment of silk – क्षौम दुकूल *n*.

Any thing worn on the body as a veil cloak mantle – निवीत प्रावृत *a n*.

दैर्घ्यमायाम आरोहः परिणाहो विशालता ।

Length of a cloth – दैर्घ्य *n*. आयाम आरोह *m*.

Width breadth – परिणाह *m*. विशालता *f*.

पटच्चरं जीर्णवस्त्रं समौ नक्तककर्पटौ ॥ २२९ ॥

Cloth, clothing, garment.– पट *m.* & *n.*, वसन, वासस्, चैल, वस्त्र, अम्बर, अंशुक *n.*

(वस् 2 A. to put on clothes, to dress.)

चोलः कूर्पासकोऽस्त्री स्यात् समौ रल्लककम्बलौ ।

A bodice.– चोल *m.*- कूर्पासक *m.* & *n.*

A woollen blanket - रल्लक, कम्बल *m.*

पटच्चरं जीर्णवस्त्रं समौ नक्तककर्पटौ ॥ २२९ ॥ अ

Worn out garment, rag.-पटच्चर,जीर्णवस्त्र *n.*; नक्तक, कर्पट *m.*

अस्त्री वितानमुल्लोचो दूष्याद्यं वस्त्रवेश्मनि ।

Canopy.– वितान *m.* & *n.*, उल्लोच *m.*

A tent – दूष्य *n* =वस्त्रवेश्मन् *n.*

प्रतिसीरा जवनिका स्यात्तिरस्करिणी च सा ॥ २३० ॥

Curtain.– प्रतिसीरा, जवनिका, तिरस्करिणी *f.*

उत्तरीयं प्रावरणं स्यान्मार्ष्टिर्मार्जना मृजा ।

An upper or outer garment.– उत्तरीय, प्रावरण *n.*

Cleaning (the body.)– मार्ष्टि, मार्जना, मृजा *f.*

(मृज् 2 P. to wipe away, to rub, to clean or cleanse, to sweep, to sprinkle, with अप to remove, with अव to wash, to moisten,

with परि to touch with प्र to rub, to polish to brighten)

अवगाहाप्लवौ स्नानेऽप्यथ चर्चानुलेपनम ॥२३०॥ (अ)

Bath bathing – अवगाह, आप्लव *m* स्नान *n*

Smearing the body with fragrant unguents – चर्चा *f*, अनुलेपन *n*

(गाह 1 A to dive into to enter; with अव to bathe to betake oneself to)

(स्ना 2 P to bathe निष्णा to be perfect, to be skilful or conversant)

उद्वर्तनोत्सादने द्वे परिकर्माङ्गसंस्क्रिया ।

Rubbing the body with fragrant unguents – उद्वर्तन, उत्सादन *n*

Personal decoration dressing painting or perfuming the body – परिकर्मन् *n* अङ्गसंस्कार *m* or अङ्गसंस्क्रिया *f*

चन्दनोऽस्त्री मलयजो लाक्षाऽलक्तस्तथा जतु ॥ २३१

The sandal tree or ointment – चन्दन *m* & *n*, मलयज *m*

Lac-die – लाक्षा *f* अलक्त *m*, जतु *n*

मृगनाभिर्मृगमदः कस्तूरी चाथ कुङ्कुमम् ।

Musk.–मृगनाभि, मृगमद *m.*; कस्तूरी *f.*

Saffron.–कुङ्कुम *n.*

घनसारस्तु कर्पूरः क्षोदो ना चूर्णमस्त्रियाम् ।

Camphor.–घनसार, कर्पूर *m.*

Powder.–क्षोद *m.*; चूर्ण *m.* & *n.*

(क्षुद् 7 P. A. to pound; with अव to grind. चूर्ण् 10 P. to grind, to crush.)

वासितं त्रिषु वर्तिस्तु वर्णकं च विलेपनम् ॥ २२२ ॥

Perfumed, fragrant.–वासित *adj.*

Perfumes applied to the body.–वर्ति *f.*; वर्णक, विलेपन *n.*

(लिप् 6 P. A., विलिप् to anoint, to besmear, to be polluted; अवलिप् to be proud, to be arrogant.

संस्कारो गन्धमाल्याद्यैर्यः स्यात्तदधिवासनम् ।

Perfuming by means of flowers, &c.–अधिवासन *n.*=गन्धमाल्याद्यैर्यः संस्कारः सः.

(वास् 10 P. to perfume; अधिवास् to adorn.)

माल्यं मालास्रजौ मूर्ध्नि शिखास्थापीडशेखरौ ॥ २२३

A garland in general or wreath worn on the head.–माल्य *n.*; माला, स्रज् *f.*

Crest – आपीड, शेखर *m*

उपधानं तूपबर्हः शय्यायां शयनीयवत् ।

शयनं मञ्चपर्यङ्कपल्यङ्काः खट्वया समाः ॥ २३४ ॥

Pillow, cushion – उपधान *n*., उपबर्ह *m*.

Bed, bedding.– शय्या *f*., शयनीय, शयन *n*.

Couch, cot.– मञ्च, पर्यङ्क, पल्यङ्क *m*., खट्वा *f*.

गेन्दुकः कन्दुको दीपः प्रदीपः पीठमासनम् ।

Ball.– गेन्दुक, कन्दुक *m*.

Lamp.– दीप, प्रदीप *m*.

Seat, stand.– पीठ, आसन *n*.

दर्पणे मुकुरादर्शौ व्यजनं तालवृन्तकम् ॥ २३५ ॥

Mirror, looking-glass – दर्पण, मुकुर, आदर्श *m*.

A fan – व्यजन, तालवृन्तक *n*.

प्रसाधनी कङ्कतिकाभोगस्तु परिपूर्णता ।

Comb.– प्रसाधनी, कङ्कतिका *f*.

Completion, fulness.– आभोग *m*., परिपूर्णता *f*.

छत्रं तु स्यादातपत्रं संपुटस्तु समुद्गकः ।

An umbrella – छत्र, आतपत्र *n*.

A small covered box.– संपुट, समुद्गक *m*.

इति मनुष्यवर्गः ।

संततिर्गोत्रजननकुलान्यभिजनान्वयौ ॥ २३६ ॥
वंशोऽन्ववायः संतानो वर्णाः स्युर्ब्राह्मणादयः ।

Family, race, lineage.– संतति *f.*: गोत्र, जनन, कुल *n.*: अभिजन, अन्वय, वंश, अन्ववाय, संतान *m.*

Caste – वर्ण *m.*=ब्राह्मणादयः।

महाकुलकुलीनार्यसभ्यसज्जनसाधवः ॥ २३७ ॥

Noble, high-born.–महाकुल, कुलीन, आर्य, सभ्य, सज्जन, साधु *adj.*

ब्राह्मणे द्विजविप्राग्रजन्मभूदेववाडवाः ।

A Brahmin.– ब्राह्मण, द्विज, विप्र, अग्रजन्मन्, भूदेव, वाडव *m.*

विद्वान्विपश्चिद्दोषज्ञः सन् सुधीः कोविदो बुधः ॥२३८॥
धीरो मनीषी ज्ञः प्राज्ञो विदग्धः पण्डितः कविः ।
धीमान् सूरिः कृती कृष्टिर्लब्धवर्णो विचक्षण ॥२३९॥
दूरदर्शी दीर्घदर्शी श्रोत्रियश्छान्दसौ समौ ।

A learned, educated, wise, prudent or intelligent man.– विद्वस्, विपश्चित्, दोषज्ञ, सत्, सुधी, कोविद, बुध, धीर, मनीषिन्, ज्ञ, प्राज्ञ, विदग्ध, पण्डित, कवि, धीमत्, सूरि, कृतिन्, कृष्टि, लब्धवर्ण, विचक्षण, दूरदर्शिन्, दीर्घदर्शिन्, श्रोत्रिय, छान्दस *m. & adj.*

छात्रान्तेवासिनौ शिष्ये गुरुरध्यापकः समौ ।

Pupil student – छात्र, अन्तेवासिन्, शिष्य m
Preceptor teacher, master – गुरु, अध्यापक m

यज्ञ सवोऽध्वरो याग सप्ततन्तुर्मख क्रतु ॥२४०॥
Sacrifice – यज्ञ, सव, अध्वर, याग, सप्ततन्तु, मख, क्रतु m

पाठो होमश्चातिथीनां सपर्या तर्पणं बलि ।
Reciting the Vedas – पाठ m
Daily oblations to gods – होम m
Hospitality to guests – सपर्या (अतिथीनाम्)
Daily oblations to the Manes – तर्पण n
Daily offerings to demons – बलि m
(These are called the पञ्च महायज्ञा)

सदस्तु परिषद्गोष्ठीसभासमितिसंसद ॥ २४१ ॥
Meeting, assembly, company – सदस् n
परिषद्, गोष्ठी, सभा, समिति, संसद् f

सभासद सभास्तारा सभ्या सामाजिकाश्च ते ।
One attending a meeting member – सभासद्, सभास्तार, सभ्य, सामाजिक m

वेदि परिष्कृता भूमि समे स्थण्डिलचत्वरे ॥२४२॥
An altar – वेदि f परिष्कृता भूमि ।

The square piece of ground, used for sacrifice.– स्थण्डिल, चत्वर *n*.

ब्रह्मचारी गृही वानप्रस्थो भिक्षुश्चतुष्टये ।
आश्रमोऽस्त्री तथा पादग्रहणं त्वभिवादनम् ॥२४२॥ अ

A bachelor, a religious student – ब्रह्मचारिन् *m*.

A house-holder – गृहिन् (or गृहस्थ) *m*

A hermit – वानप्रस्थ *m*.

An ascetic.– भिक्षु (संन्यासिन्) *m*.

A religious order, or one of the principal stages of life or modes of passing life –आश्रम *m*. *n*.

(आश्रम *m*. also means hermitage)

A respectful salutation – पादग्रहण, अभिवादन.

गायत्रीप्रमुखं छन्दो हव्यपाके चरुः पुमान् ।

A metre.– छन्दस् *n* =गायत्र्यादि ।

Boiled rice for oblations.– हव्यपाक, चरु *m*

दानादि क्रतुकर्मेष्टं पूर्तं खातादि कर्म यत् ॥२४३॥आ

Sacrificial presents.– इष्ट *n*.=दानादि क्रतुकर्म ।

Works of charity, such as digging wells, &c – † पूत *n* =खाताद कर्म ।

त्यागो निर्वपणं दानमुत्सर्जनविसर्जने ।
विश्राणनं वितरणं स्पर्शनं प्रतिपादनम् ॥ २४३ ॥

Gift, donation, giving – त्याग *m* निर्वपण, दान उत्सर्जन, विसर्जन विश्राणन, वितरण, स्पर्शन, प्रतिपादन *n*

(वप् 1 P A to sow, to shave, निवप् to offer a sacrifice निर्वप to give presents, &c)

मृतार्थं तदहे दानं त्रिषु स्यादौर्ध्वदेहिकम् ।
पितृदान निवाप स्याच्छ्राद्ध तत्कर्म शास्त्रत ॥२४४॥

Whatever is done or given on a person's decease, obsequies, funeral – और्ध्वदेहिक *n* or *adj*

Offerings to the Manes – पितृदान *n* निवाप

---

†पुष्करिण्य सभा वापी देवतायतनानि च ।
आरामश्च विशेषेण पूर्तं कर्म विनिर्दिशेत् ॥

A large artificial tank – पुष्करिणी *f*

A temple – देवतायतन *n* =देवता+आयतन=प० स०

The above given according to the rites prescribed by the *Sastras*.– श्राद्ध *n.*

–याच्ञाऽर्थनाऽभिशस्तिश्चाऽन्वेषणा तु गवेषणा ।

Begging, asking.– याच्ञा, अर्थना, अभिशस्ति *f.*

Investigation of duty by reasoning, research in general.– अन्वेषणा, गवेषणा *f.*

आतिथ्यमातिथेयं च पाद्यं चार्घ्यं च ते त्रिषु ॥२४५॥

Hospitable or hospitality.– आतिथ्य *adj.* or *n.*

One who is hospitable or kind to guests– आतिथेय *adj.*

Water given to a guest for washing feet.– पाद्य *n.* or *adj.*

The materials of worship.– अर्घ्य *n.* or *adj.*

स्युरावेशिक आगन्तुरतिथिर्ना गृहागते ।

One who comes as a guest (at the dinner time)– आवेशिक, आगन्तु *adj.*; अतिथि *m.*; गृहागत *adj.*

प्राघूर्णिकः प्राघुणक आभ्युत्थानं तु गौरवम् ॥ २४६ ॥

A guest.– प्राघूर्णिक, प्राघुणक *m.*

पवित्र प्रयत पूत पाखण्डा सर्वलिङ्गिन ॥२५१॥
Holy pious sacred – पवित्र प्रयत पूत *adj*
A heretic – पाखण्ड, सर्वलिङ्गिन् *m*
पालाशा दण्ड आषाढ कुण्डी स्त्री कमण्डलु ।
A staff of the wood of *p las a* tree carried by an ascetic – आषाढ *m* =पालाशो दण्ड ।

The ascetic s water pot – कुण्डी *f* कमण्डलु *m n*
अजिनं चर्म कृत्ति स्त्री स्वाध्यायस्तु जपो भवत् ।
Skin of deer – अजिन चर्मन् *n* कृत्ति *f*
Reciting inaudibly or muttering prayers – स्वाध्याय जप *m*
(जप् 1 P to mutter, to speak in a low voice with उप to bring over to one s party, to whisper to)

उपवीतं ब्रह्मसूत्र क्षौरं वपनमुण्डने ॥ २५२ ॥
The sacred thread of a Brahmin – उपवीत ब्रह्मसूत्र *n*
Shaving – क्षौर वपन मुण्डन *n*
वाचंयमो मुनि पुंसि विवाहापयमी समौ ।

तथा परिणयोद्वाहोपयामाः पाणिपीडनम् ॥ २५३ ॥

A sage who has made the vow of not speaking.—वाचयम, मुनि *m.*

Marriage.—विवाह, उपयम, परिणय, उद्वाह, उपयाम *m.*; पाणिपीडन *n.*

(वह 1 P. A. to carry, to bear, to feel; वह् & प्रवह् to flow, to blow; आवह् to produce effect, to tend to, to bring on; उद्वह् to lift up; to marry; निर्वह् *Cau.* to support, to fulfil; विवह् to marry; संवह् *Cau.* to rub gently, to champoo.)

व्यवायो ग्राम्यधर्मो मैथुनं निधुवनं रतम् ।

Sensual intercourse.—व्यवाय, ग्राम्यधर्म *m.*; मैथुन, निधुवन, रत *n.*

त्रिवर्गो धर्मकामार्थैश्चतुर्वर्गः समोक्षकैः ॥

The pursuit of the three principal ends of life, viz. duty or religion, love, and money.—त्रिवर्ग *m.* =धर्मकामार्थाः. (धर्म *m. n.*, काम *m.*, अर्थ *m.*)

The pursuit of the four ends of life, viz. the three mentioned above and final

beatitude –चतुर्वग m =धमार्थकाममोक्षा (मोक्ष) ।
इति ब्रह्मवर्गः ।

मूर्धाभिषिक्तो राजन्यो बाहुजः क्षत्रियो विराट्॥२५४॥

The warrior caste – मूर्धाभिषिक्त, राजन्य बाहुज क्षत्रिय विराज ॥

(सिच 6 P A (सिञ्च) to sprinkle, to dis charge with अभि to sprinkle with water to inaugurate with sacred water with उत् to make haughty, to make proud)

(राज् 1 P A to shine to govern)

राजा राट् पार्थिव क्ष्माभृन्नृपभूपमहीक्षितः ।

A king a prince – राजन्, राज पार्थिव क्ष्माभृत्, नृप, भूप महीक्षित् m

(क्ष्मा बिभर्ति इति क्ष्माभृत् =उ० त० नृन् भुवं च पाल यति = नृप , भूप उ० त० मही क्षियति महीक्षित् =उ० त० syn भूभृत् महीभृत् महीभुज नरपति मनु जाधिप भूपति भूपाल महीपाल इ०)

राजा तु प्रणताशेषसामन्तः स्यादधीश्वरः ॥

A king paramount over all the neigh bouring princes – अधीश्वर m =प्रणताशेषसामन्त ।

(सामन्त *m.* = a neighbouring prince.)

चक्रवर्ती सार्वभौमो नृपोऽन्यो मण्डलेश्वरः ॥ २५५ ॥

An emperor, sovereign.– चक्रवर्तिन्, सार्वभौम *m.*

A tributary prince, a chief.– मण्डलेश्वर *m.* = सार्वभौमादन्यो नृपः ।

मन्त्री धीसचिवोऽमात्यः पुरोधास्तु पुरोहितः ।

A minister, councillor.– मन्त्रिन्, धीसचिव, अमात्य *m.*

The family priest, preceptor.– पुरोधस्, पुरोहित *m.*

प्रतीहारो द्वारपालोऽथाध्यक्षाधिकृतौ समौ ॥ २५६ ॥

Door-keeper.– प्रतीहार, द्वारपाल *m.*

Officer.– अध्यक्ष, अधिकृत *m.*

रक्षिवर्गस्त्वनीकस्थः षण्डवर्षवरौ समौ ।

The royal body-guard.– रक्षिवर्ग, अनीकस्थ *m.*

(रक्षिन् *m.* a protector, defender.)

Eunuch.– षण्ड, वर्षवर *m.*

स्थापत्याः स्युः कञ्चुकिनः सेवकार्थ्यनुजीविनः ।

A chamberlain.– स्थापत्य, कञ्चुकिन् *m.*

Servant, dependant – सेवक अधिन् अनुजीविन् *m*

(सेव 1 A. to follow, to enjoy, to serve to gratify निषव् to observe)

रिपौ वैरिसप नारिद्विषद्द्वेषणदुर्हृद ॥ २५७ ॥

द्विड्विपक्षाहितामित्रदस्युशात्रवशत्रव ।

अभिघातिपरारातिप्रत्यर्थिपरिपन्थिन ॥ २५८ ॥

An enemy one who hates, opposes or resists a hostile party – रिपु वैरिन् सपत्न अरि द्विषत् द्वषण, दुर्हृद्, द्विष विपक्ष, अहित, अमित्र दस्यु शात्रव, शत्रु अभिघातिन् पर, अराति, प्रत्यर्थिन् परिपन्थिन् *m*

स्निग्धो वयस्य सवया अथ मित्रं सखानुहृद् ।

Friend companion स्निग्ध, वयस्य, सवयस् *m* or *a* *b*

Friend ally – मित्र *n* *सखि *m* , सुहृद् *m*

सख्यं साप्तपदीनं स्यादनुरोधोऽनुवर्तनम् ।

Friendship सख्य साप्तपदीन *n*

Obligingness serving deference – अनुरोध *m* अनुवर्तन *n*

(रुध 7 I A to obstruct to stop to con

fine, to arrest, अनुरुध to approve, to obey, to love, अवरुध to restrain, to besiege..)

यथार्हवर्णः प्रणिधिरपसर्पश्चरः स्पशः ॥ २५९ ॥
चारश्च गूढपुरुषश्चाप्तप्रत्ययितौ समौ ।

A spy, detective – यथार्हवर्ण, प्रणिधि, अपसर्प, चर, स्पश, चार, गूढपुरुष *m*.

Confidential, trusty (person) – आप्त, प्रत्ययित *adj*

सांवत्सरो ज्यौतिषिको दैवज्ञगणकावपि ॥ २६० ॥

An astrologer or astronomer.– सांवत्सर, ज्यौतिषिक, दैवज्ञ, गणक *m*.

लेखकः स्याल्लिपिकरो लिखितं तु लिपिर्लिबिः ।

A copyist, writer – लेखक, लिपिकर *m*.

A writing in general, written characters – लिखित *n*. लिपि, लिबि *f*

(लिख् 1 P to write, to touch, to scratch, to carve, अभिलिख to paint, आलिख to delineate, उल्लिख to polish, to rub.)

स्यात्संदेशहरो दूतो दूत्यं तद्भावकर्मणी ॥ २६१ ॥

A messenger, envoy – संदेशहर *m*. दूत *m*.

Profession of an envoy.– दूत्य *n* =दूतभावः ।

Message or embassy – दूत्य *n* – दूतकर्म।

अध्वनीनोऽध्वगोऽध्वन्य पान्थ पथिक इत्यपि।

A traveller – अध्वनीन, अध्वग अध्वन्य, पान्थ, पथिक *n*

सन्धिर्ना विग्रहो यानमासनं द्वैधमाश्रय ॥ २६२ ॥

Peace alliance or the policy of peace – सन्धि *m*

War battle or the policy of war – विग्रह *m*

Marching against invading – यान *n*

Maintaining a post against an enemy – आसन *n*

Duplicity – द्वैध *n*

Seeking protection or help from other kings – आश्रय *m*.

स्वाम्यमात्यसुहृत्कोशराष्ट्रदुर्गबलानि च।

राज्याङ्गानि प्रकृतय पौराणा श्रेणयोऽपि च ॥२६२ अ

A requisite of regal administration (of which seven are enumerated)–प्रकृति *f*, राज्याङ्ग *n*

1 King 2 minister, 3 an ally, 4 treasure

5 territory, 6 fortresses, & 7 army, to which are sometimes added companies of citizens, making an 8th class.

(राज्य *n.* kingdom, administration.)

साहसं तु दमो दण्डः साम सान्त्वमथो समौ ।
भेदोपजापावुपधा धर्माद्यैर्यत्परीक्षणम् ॥ २६३ ॥

Policy of kings.– उपाय *m.*

Subduing.– साहस *n.*; दम *m.*; दण्ड *m.*

Conciliation.– सामन्, सान्त्व *n.*

Disunion, sowing dissensions among confiderates.– भेद, उपजाप *m.*

Test or trial of honesty by religious or other inducements.– उपधा *f.*=धर्मा०.

(दण्ड् 10 P. to chastise, to punish. सान्त्व् 10 P. to comfort, to console, to soothe.)

विविक्तविजनच्छन्ननिःशलाकास्तथा रहः ।

Privacy, lonely, secluded, concealed.– विविक्त, विजन, छन्न, निःशलाक *adj.*; रहस् *n.*

(विच् 7 & 3 P. A. to separate; विविच् to discriminate, to be solitary.)

रहश्चोपांशु चालिङ्गे रहस्यं तद्भवे त्रिषु ॥ २६४ ॥

Privately secretly – रहस, उपांशु *a h*
What is done in privacy – रहस्य *adj* (*n*

समौ विश्रम्भविश्वासौ भ्रेषो भ्रंशो यथोचितात् ।
Confidence trust – विश्रम्भ, विश्वास *m*
Falling from rectitude, betraying – भ्रेष *m* =यथोचितात् भ्रंश ।

(स्रम्भ् or श्रम्भ 1 A to be careless, to have faith in with वि to trust to confide in)

(श्वस 2 P to breathe to sigh, आश्वस to recover to revive to take courage to take heart, विश्वस् to rely upon to confide in निश्वस to sigh उच्छ्वस् to exhale to breathe to expand or open as a flower, to sigh)

(न्यायस्तु कल्पो न्याय्यं तु युक्तमौपयिकं त्रिषु ॥
Justice law rule – न्याय, कल्प *m*
'Right, just – न्याय्य युक्त औपयिक *adj*

अववादस्तु निर्देशो निदेशः शासनं च सः ॥ २६५ ॥
शिष्टिश्चाज्ञा च संस्था तु मर्यादा धारणा स्थितिः ।
Command order – अववाद, निर्देश, निदेश *m* शासन *n* शिष्टि आज्ञा *f*

Continuance in the right path, rectitude.– संस्था, मर्यादा, धारणा, स्थिति *f.*

[शास् 2 P. to govern, to teach, to punish; (A.) to pray; अनुशास् to teach, to instruct, to regulate; आशास् (A.) to wish, to hope; प्रशास् to command.]

आगोऽपराधो मन्तुश्च भागधेयः करो बलिः॥ २६६ ॥

A crime, fault.– आगस् *n.* ; अपराध, मन्तु *m.*

Rents, tax, tribute – भागधेय, कर, बलि *m.*

घट्टादिदेयं शुल्कोऽस्त्री प्राभृतं तु प्रदेशनम् ।
उपायनमुपग्राह्यमुपहारस्तथोपदा ॥ २६७ ॥

Toll.– शुल्क m. & *n.*

Present, ransom, victim of an offering to a deity.– प्राभृत, प्रदेशन, उपायन, उपग्राह्य *n.*; उपहार *m.*; उपदा *f.*

सान्दृष्टिकं फलं सद्य उदर्कः फलमुत्तरम् ।

Immediate gain or result.– सान्दृष्टिक *n.* = सद्यः फलम् ।

Future result or gain.– उदर्क *m.* = उत्तरं फलम् ।

मन्दिपा व्यधिकारः स्यात्तामर्दं तु मकीर्णकम् ॥

Bearing of the royal ensigns authority –प्रक्रिया *f* अधिकार *m*

The *Chowrie* of the kings – चामर, प्रकीर्णक *n*

निवेश शिबिरं क्लीबे सज्जनं नृपरक्षणम् ॥ २६८ ॥

Camp – निवश शिविर *n*

Watch guard सज्जन उपरक्षण *n*

[विश 6 P to enter to pierce to set down आविश to approach आविष्ट overpowered affected with possessed (by a demon) उपविश to sit down to encamp अभिनिविश (A) to be endowed with प्रतिनिविश (A) to be obstinate निविश to enjoy प्रविश् to enter]

मतंगजो गजो नाग कुञ्जरो वारण करी ।

दन्ती स्तम्बेरमो हस्ती द्विरदभद्विपास्तथा ॥ २६९ ॥

An elephant मतंगज गज नाग कुञ्जर वारण करिन् दन्तिन् स्तम्बरम हस्तिन् द्विरद इभ द्विप *m*

गजशावस्तु कलभ करिणी धेनुका वशा ।

A young elephant – गजशाव कलभ *m*

A she-elephant.– करिणी धेनुका, वशा *f*

गण्डः कटो मदो दानं कुम्भौ शिरसि हस्तिनः ॥२७०॥

Cheeks of an elephant.– गण्ड, कट m.

Rut of an elephant.– मद m., दान n.

The temple of an elephant.– कुम्भ m.

तोत्त्रे वेणुकमालानं बन्धस्तम्भेऽथ शृङ्खले । [॥२७१

अन्दुको निगडोऽस्त्री स्यादङ्कुशोऽस्त्री सृणिः स्त्रियाम्

A pike for driving an elephant or cattle.– तोत्त्र, वेणुक n.

The post to which it is tied.– आलान n.= बन्धस्तम्भः ।

Chains or fetters.– शृङ्खल n.& f.; अन्दुक m.; निगड m. & n.

The goad of an elephant.– अङ्कुश m. & n., सृणि f.

[तुद् 6 P. A. to strike, to sting; with आ to push on.] (प्रतोद m. reins, a goad.)

दूष्या कक्ष्या वरत्रा स्यात् कल्पना सज्जना समे ।

The ropes by which an elephant is tied.– दूष्या, कक्ष्या, वरत्रा f.

Equipping or decorating (an elephant). – कल्पना, सज्जना f.

A cart, chariot.– शताङ्ग, स्यन्दन, रथ *m.*

शिबिका याप्ययानं स्याद्दोलाप्रेङ्खादिका स्त्रियाम् ॥२७५

A palanquin – शिबिका *f.*, याप्ययान *n.*

A litter, swinging.– दोला, प्रेङ्खा *f.*

[दोलाय् A. (*denom. v.* from दोला) to swing, to fluctuate, to be unsteady.]

[या 2 P. to go; अनुया to follow; अभिया to approach; आया to come; समाया to meet with; उद्या to rise; प्रत्युद्या to go to meet (a guest), to welcome; प्रया to march; निर्या to go out.]

चक्रं रथाङ्गं नेमिः स्त्री प्रधिः पुंस्यथ धूः स्त्रियाम् ।

Wheel.– चक्र, रथाङ्ग *n.*

Tire.– नेमि *f.*; प्रधि *m.*

Yoke.– धुर् *f.*

पत्रं तु वाहनं यानं प्रासङ्गो ना युगायुगः ॥

A vehicle, a carriage.– पत्र, वाहन, यान *n.*

A yoke.– प्रासङ्ग, युगायुग *m.*

आधोरणा हस्तिपका हस्त्यारोहा निषादिनः ॥ २७६ ॥

An elephant-driver.– आधोरण, हस्तिपक, हस्त्यारोह, निषादिन् *m.*

सूतो यन्ता सारथि स्यादश्वारोहास्तु सादिन ।

A charioteer – सूत, यन्तृ, सारथि *m*

A horseman – अश्वारोह, सादिन् *m*

रथिन स्यन्दनारोहा सेनानीर्वाहिनीपति ॥ २७७ ॥

A warrior fighting in a chariot. – रथिन् स्यन्दनारोह *m*

Commander, general – सेनानी, वाहिनी पति *m*.

भटा योधाश्च योद्धार सैन्या स्यु सैनिका हि ये ।

A warrior – भट, योध योद्धृ *m*

A soldier, sepoy – सैन्य, सैनिक *m*

शीर्षण्यं तु शिरस्त्रे स्याद्वारवाणस्तु कञ्चुक ॥ २७८ ॥

A helmet – शीर्षण्य, शिरस्त्र *n*

Breast plate – वारवाण, कञ्चुक *m*

कवचो स्त्री मङ्कटकस्तनुत्रं वर्म दंशनम् ।

Armour – कवच *m n* मङ्कटक *m* तनुत्र, वर्मन्, दंशन *n*

[नह् 4 P. A. to bind, to tie; with अप to untie; with अपि or पि to tie; with उप to cause to be dressed (as a wound); with परि (परिणह्) *to span, to surround, to grow* large; with सम् to dress, to put on, to prepare for, to be ready.]

[मुच् 6 P. A. (मुञ्) to abandon, to loosen, to release; उन्मुच्, विमुच्, &c to liberate, to set free.]

पदातिपत्तिपदगाः पताकी वैजयन्तिकः ।

A foot-soldier.—पदाति, पत्ति, पदग *m.*

A flag-bearer.—पताकिन्, वैजयन्तिक *m.*

धन्वी धनुष्मान् धानुष्को निषङ्ग्यस्त्री धनुर्धरः ॥२८०॥

Archer.—धन्विन्, धनुष्मत्, धानुष्क, निषङ्गिन्, अस्त्रिन्, धनुर्धर *m.*

पुरोगाग्रेसरप्रष्ठपुरोगमपुरःसराः ।

One who is, or fights, in the front of an army; chief; leader.—पुरोग, अग्रेसर, प्रष्ठ, पुरोगम, पुरःसर *adj.*

स्यात्सहायोऽप्यनुचरो मन्दगामी तु मन्थरः ।

A follower.—सहाय, अनुचर *adj.*

Slow lazy – मन्दगामिन् मन्थर *adj*

जङ्घालस्त्वरितो वगी तरस्वी जवनो जव ॥ २८१ ॥

Swift quick, fleet – जङ्घाल, त्वरित वगिन् तरस्विन् जवन जव *adj*

[त्वर् I A to make haste]

शूरा वारश्च विक्रान्ता जता जिष्णुश्च जित्वर ।

Brave, courageous – शूर वार विक्रान्त *adj*

Victorious triumphant – जतृ जिष्णु जित्वर *adj*

सायुगीनो रणे साधु पृतना वाहिनी चमू ॥ २८२ ॥

सेना वरूथिनी सैन्यानीकचक्रबलानि च ।

Veteran soldier – सायुगीन *m*

Army forces – पृतना वाहिनी चमू सेना वरूथिनी *f* सैन्य अनीक चक्र बल *n*

ऊर्जस्वल स्यादूर्जस्वी य ऊर्जातिशयान्वित ॥

Strong energetic ऊर्जस्वल ऊर्जस्विन् *adj*

(ऊर्ज *f* =strength energy)

सपत्ति श्रीश्च लक्ष्मीश्च विपत्त्या विपदापदौ ॥ २८३ ॥

Riches wealth prosperity – संपत्ति, श्री लक्ष्मी संपद् *f*

Poverty, adversity – विपत्ति विपद् आपद् *f*

आयुधं तु प्रहरणं शस्त्रमस्त्रमथास्त्रियो ।

धनुश्चापौ धन्वशरासनकोदण्डकार्मुकम् ॥ २८४ ॥
इष्वासः पुंसि चाथ स्त्री मौर्वी ज्या शिञ्जिनी गुणः ।

Weapon, missile.– आयुध, प्रहरण, शस्त्र, अस्त्र *n.*

A bow.– धनुस्, चाप *m.* & *n.*; धन्वन्, शरासन, कोदण्ड, कार्मुक *n.*; इष्वास *m.*

The string of a bow.– मौर्वी, ज्या, शिञ्जिनी, गुण *m.*

लक्षं लक्ष्यं शरव्यं च शरसायकमार्गणाः ॥ २८५ ॥
पत्रीषुवाणविशिखा अजिह्मगखगाशुगाः ।

Target, aim.– लक्ष, लक्ष्य, शरव्य *n.*

An arrow.– शर, सायक, मार्गण, पत्रिन्, इषु, बाण, विशिख, अजिह्मग, खग, आशुग *m.*

तूणोपासङ्गतूणीरनिषङ्गा इषुधिर्द्वयोः ॥ २८६ ॥
तूण्यां खड्गस्तु निस्त्रिंशचन्द्रहासासिरिष्टयः ।
कौक्षेयको मण्डलाग्रः करवालः कृपाणवत् ॥ २८७ ॥

Quiver.– तूण, उपासङ्ग, तूणीर, निषङ्ग *m.*; इषुधि *m.* *f.*; तूणी *f.*

A sword – खड्ग, निस्त्रिंश, चन्द्रहास, असि, रिष्टि, कौक्षेयक, मण्डलाग्र, करवाल, कृपाण *m.*

फलकोऽस्त्री फलं चर्म खड्गमुष्टौ त्सरुः पुमान् ।

A shield – फलक *m* & *n* फल, चमन् *n*

The hilt of a sword – सरु *m* =त्सरुमुष्टि *f*

द्वयो कुठार स्वधिति परशुश्च परश्वध ॥ २८८ ॥

An axe – कुठार *m* (or कुठारी *f*) स्वधिति, परशु, परश्वध *m*

स्याच्छस्त्री चासिपुत्री च छुरिका चासिधेनुका ।

A knife – शस्त्री असिपुत्री छुरिका, असिधेनुका *f*

प्रासस्तु कुन्त शङ्कुर्ना शल्यमस्त्री गदा स्त्रियाम् ॥२८९॥

A lance – प्रास कुन्त *m*

The pointed end of an arrow – शङ्कु *m* शल्य *m* & *n*

A mace – गदा *f*

वैतालिका बोधकरा बन्दिन स्तुतिपाठका ।

A bard whose duty is to awake a king at dawn by music or singing – वैतालिक, बोधकर *m*

A panegyrist bard – बन्दिन् स्तुतिपाठक *m*

रेणुर्द्वया स्त्रिया धूलि पांसुर्ना न द्वयो रज ॥ २९० ॥

Dust रेणु *m* & *f* धूलि *f* पांसु *m* रजस् *n*

पताका वैजयन्ती स्या केतनं ध्वजमस्त्रियाम् ।

Flag, banner.– पताका, वैजयन्ती, केतन *n.*; ध्वज *m. & n.*

अहं पूर्वमहं पूर्वमित्यहंपूर्विका स्त्रियाम् ।

Emulation for precedence – अहंपूर्विका *f.*= अहं पूर्वमहं पूर्वमिति यया वदति सा ।

आहोपुरुषिका दर्पाद्या स्यात्संभावनात्मनि ॥ २९१ ॥

Self exultation, boasting.– आहोपुरुषिका *f.*= दर्पाद्यात्मनि संभावना सा ।

अहमहमिका तु सा स्यात्परस्परं यो भवत्यहंकारः ।

Rivalry, emulation.– अहमहमिका *f.* =परस्परं प्रति योऽहंकारो भवति सः ।

द्रविणं तरःसहोबलशौर्याणि स्थाम शुष्मं च ॥२९१॥

शक्तिः पराक्रमः प्राणो विक्रमस्त्वतिशक्तिता ।

Bravery, daring, prowess.– द्रविण, तरस्, सहस्, बल, शौर्य, स्थामन्, शुष्म *n.*; शक्ति *f.*; पराक्रम, प्राण *m.*

Extraordinary prowess – विक्रम *m.*=अतिशक्तिता.

(शक् 5 P. to be able, to endure.)

वरूथिनी प्रथमं युद्धं संग्रामाहवसंयुगाः ॥

अभियोगो मनस्तापीकरणाः कलहविग्रहौ ॥ २९२ ॥

मृधमास्कन्दनं संख्यं समीकं साम्परायिकम् ॥ २३१ ॥
स्त्रियां तु समितिराजिसमिद्युधः । युत्कलहो विग्रहः स्यात्संप्रहारोऽभिसंपातः ॥ २३२ ॥

सयत्समित्याजियुधा तुमुलं रणसंकुल ।

War battle fight quarrel कलह ॥
प्रधन युद्ध । संग्राम आहव मृधम ॥ ; समर ; अनीक
रण । (कलह विग्रह । संयत् समिति आजि
युध *f*

(युध 4 A to fight to oppose)

Confusion of battle तुमुल *n* रणसङ्कुलम् ।

(तुमुल *adj* tumultuous, noisy)

उत्पातस्तूपसर्गः स्यादुपप्लवाय हठस्तथा ॥ २३२ ॥

Omens portent – उत्पात उपसर्ग

Violence force बलात्कार हठ *m*

नियुद्धं बाहुयुद्धेऽथ बृंहितं करिगर्जितम् ।

Duel boxing wrestling नियुद्ध बाहुयुद्ध *n*

The cry or roaring of elephants – बृंहित
करिगर्जित *n*

(गर्ज 1 P to roar to thunder)

व्यूहस्तु बलविन्यासो विस्फारो धनुषः स्वनः ॥२३३॥

Array of battle – व्यूह *m* – बलविन्यास ।

(विन्यास *m* arrangement)

The twang of a bow string – विस्फार ,
धनुष स्वन ।

मूर्च्छा तु कश्मलं मोहोऽप्यवमर्दस्तु पीडनम् ।

Swoon, fainting – मूर्च्छा *f.*; कश्मल *n.*; मोह *m.*

Devastation, inflicting pain or punishment on an enemy by laying the country waste.– अवमर्द *m.*; पीडन *n.*

अभ्यवस्कन्दनं त्वभ्यासादनं विजयो जयः ॥ २९४ ॥

Assault, attack, besieging.– अभ्यवस्कन्दन, अभ्यासादन.

Victory, triumph, success.– विजय, जय *m.*

(स्कन्द् 1 P. to burst out, to jump; अवस्कन्द् to assail, to besiege; आस्कन्द् to attack.)

(जि 1 P. to conquer, to overpower, to win; with अभि to assail; with परा (Atm.) to defeat; with वि (Atm.) to be victorious. जिगीष् *desid.* of जि to desire, to conquer.)

वैरशुद्धिः प्रतीकारो वैरनिर्यातनं च सा ।

Vengeance, retaliation.– वैरशुद्धि *f.*; प्रतीकार *m.*; वैरनिर्यातन *n.*

अपक्रमोऽपयानं च संद्रावो विद्रवो द्रवः ॥ २९५ ॥

Flight.– अपक्रम *m.*; अपयान *n.*; संद्राव, विद्रव, द्रव *m.*

पराजय पराभूतिस्त्रिषु नष्टतिरोहितौ ।

Defeat – पराजय *m* पराभूति *f*

Those who are lost or missing, or have disappeared – नष्ट, तिरोहित *adj*

(नश 4 P to disappear, to perish)

निषूदनं निहननं क्षणनं च निर्हिंसनम् ॥ २९६ ॥

निर्वापणं विशसनं मारणं प्रतिघातनम् ।

उद्वासनप्रमथनक्रथनोज्जासनानि च ॥ २९७ ॥

आलम्भपिञ्जविशरघातोन्माथवधा अपि ।

Killing, destroying – निषूदन, ...उज्जासन *n*, आलम्भ, पिञ्ज, विशर, घात, उन्माथ, वध *m*

[क्षण 8 P A to wound निषूद 10 P to kill. शॄ 9 P to hurt, to wound विशॄ *Pass* to fade away, to be divided (*p p* शीर्ण) हिंस 1 & 7 P to destroy, to kill मथ् 9 P to churn, to crush, to kill, उन्मथ् to agitate]

स्यात्पञ्चता कालधर्मो दिष्टान्तः प्रलयोऽत्ययः ॥२९८॥

अन्तो नाशो द्वयोर्मृत्युर्मरणं निधनोऽस्त्रियाम् ।

Death, perishing – पञ्चता *f* कालधर्म, दिष्टान्त, प्रलय, अत्यय, अन्त, नाश *m* मृत्यु *m* & *f*., मरण *n*, निधन *m* & *n*

[ली 4 A. & 9 P. (also विली) to vanish, to die, to be dissolved, to be melted, with प्र to be destroyed.]

परासुप्राप्तपञ्चत्वपरेतप्रेतसंस्थिता ॥ १९९ ॥
मृतप्रमीतौ त्रिष्वेते चिता चित्या चितिः स्त्रियाम् ।

Dead, perished – परासु, प्राप्तपञ्चत्व, परेत, प्रेत, संस्थित, मृत, प्रमीत *adj*

A funeral pile – चिता, चित्या, चिति *f.* (मृ 6 A to die)

कबन्धोऽस्त्री क्रियायुक्तमपमूर्धकलेवरम् ।

A headless trunk – कबन्ध *m n*.=क्रियायुक्त &c. (अपमूर्ध *adj*. headless.)

श्मशानं स्यात्पितृवनं कुणपः शवमस्त्रियाम् ॥ २०० ॥

A cemetery – श्मशान, पितृवन *n*

Corpse, dead body. – कुणप *m.*, शव *m.* & *n.*

प्रग्रहोपग्रहौ बन्द्यां कारा स्याद्बन्धनालये ।

Captivity, imprisonment seizing, capturing A prisoner, captive – प्रग्रह, उपग्रह, *m.* बन्दी *f.*

Prison – कारा *f* =बन्धनालय *n*

पुंसि भूम्न्यसवः प्राणाश्चैवं जीवोऽसुधारणम् ॥२०१॥

Life the vital winds, soul – असु, प्राण *m & pl*

Life, living – जीव *m*, असुधारण *n*.

आयुर्जीवितकालो ना जीवातुर्जीवनौषधम् ।

Life age or duration of life – आयुस *n* जीवितकाल *m*

A drug for re animating the dead – जीवातु *m* = जीवनौषधम् *n*

इति क्षत्रियवर्गः ।

ऊरव्या ऊरुजा अर्या वैश्या भूमिस्पृशो विशः ॥२०२॥

The Vaisya caste a man of the agricultural or mercantile tribe – ऊरव्य, ऊरुज, अर्य, वैश्य, भूमिस्पृश, विश *m*

आजीवो जीविका वार्त्ता वृत्तिर्वर्तनजीवने ।

Livelihood, profession – आजीव *m*, जीविका, वार्त्ता, वृत्ति *f*, वर्तन, जीवन *n*

स्त्रियां कृषिः पाशुपाल्यं वाणिज्यं चेति वृत्तयः ॥२०३॥

Agriculture – कृषि *f*

Profession of tending cattle, or herds – पाशुपाल्य *n*

Trade.—वाणिज्य *n.*

याच्ञयाप्तं याचितकं स्यादृणं पर्युदञ्चनम् ।

उद्धारोऽर्थप्रयोगस्तु कुसीदं वृद्धिजीविका ॥ ३०४ ॥

A borrowed thing, loan.—याचितक *n.*=याच्ञयाप्तम् ।

Debt.—ऋण, पर्युदञ्चन *n.*; उद्धार *m.*

Usury, the profession of money-lenders.—अर्थप्रयोग *m.*; कुसीद *n.*; वृद्धिजीविका *f.*

उत्तमर्णाधमर्णौ द्वौ प्रयोक्तृग्राहकौ क्रमात् ।

Creditor, money-lender, banker.—उत्तमर्ण, प्रयोक्तृ *adj.*

Debtor.—अधमर्ण ग्राहक *adj.*

क्षेत्राजीवः कर्षकश्च कृषिकश्च कृषीवलः ॥ ॥

A farmer.—क्षेत्राजीव, कर्षक, कृषिक, कृषीवल *m.* or *adj.*

पुंनपुंसकयोर्वप्रः केदारः क्षेत्रमेव च ।

A field, farm.—वप्र *m.* & *n.*; केदार *m.*; क्षेत्र *n.*

लोष्टानि लेष्टवः पुंसि सीत्यं कृष्टं च हल्यवत् ॥३०६॥

A clod of earth.—लोष्ट *n.*; लेष्टु *m.*

Ploughed, tilled.—सीत्य, कृष्ट, हल्य *adj.*

प्राजन तोदन तोत्रं खनित्रमवदारणे ।

A whip, a lash – प्राजन, तोदन, तोत्र n

Pick axe – खनित्र, अवदारण n

(खन 1 P A to dig, with उत to dig out, to destroy, with नि to bury)

दात्रं लवित्रं फालस्तु कृषको लाङ्गलं हलम्॥२०७॥
गोदारणं च सीरोऽथ सीता लाङ्गलपद्धतिः ।

A scythe – दात्र, लवित्र n

Plough share – फाल, कृषक m

A plough – लाङ्गल, हल, गोदारण n , सीर m.

A furrow – सीता f , लाङ्गलपद्धति f

तिलगोधूमचणकयवनीवारशालयः ॥ २०८ ॥
मसूरसर्षपाद्याश्च शमी शिम्बा त्रिपुत्तरे ।
रिद्धमावसितं धान्यं पूतं तु बहुलीकृतम् ॥२०८॥(अ)

Different kinds of corn – तिल m sesa mum गोधूम m wheat चणक m gram यव m barley, नीवार m rice growing wild शालि m rice मसूर m A kind of pulse सर्षप m Mustard

A legume or pod – शमी, शिम्बा f

Winnowed & stored (grain &c) – रिद्ध, आवसित *adj*

Threshed & winnowed – पूत, बहुलीकृत *adj*

धान्यं व्रीहिः स्तम्बकरिः कणिशं सस्यमञ्जरी ।

Corn, grain, seed – धान्य, व्रीहि, स्तम्बकरि *m*.

Ear of corn – कणिश *n* = सस्यमञ्जरी

कडङ्गरो बुसं क्लीबे धान्यत्वचि तुषः पुमान् ॥३०९॥

Husk – कडङ्गर *m* , बुस *n* , तुष *m* = धान्यत्वच् *f*

किंशारुः सस्यशूकं स्यात् स्तम्बो गुच्छस्तृणादिनः ।

The beard or awn of corn – किंशारु *m*

Awn, a bristle – शूक *n*

A clump or cluster of grass, a sheaf of corn, &c – स्तम्ब *m* = तृणादिनः गुच्छ ।

अयोग्रं मुसलोऽस्त्री स्यादुदूखलमुलूखलम् ।

Pestle for cleansing rice, &c – अयाग्र *n* , मुसल *m* & *n*

Mortar for the same – उदूखल, उलूखल *m*

प्रस्फोटनं शूर्पमस्त्री चालनी तितउः पुमान् ॥३१०॥

A winnowing basket – प्रस्फोटन *n* शूर्प *m* & *n*

A sieve, colandar – चालनी *f* ; तितउ *m*

स्यूतोऽथ पिटकण्डोलौ पाकस्थानमहानसे ।
Gunny bag sack स्यूत *m*
A basket – पिट कण्डोल *m*
A kitchen – पाकस्थान महानस *n*

सूदास्तु सूपकाराश्च बल्लवाश्चुल्लिरन्तिका ॥ ३११ ॥
A cook – सूद सूपकार, बल्लव *m*
Fire place, oven – चुल्लि अन्तिका *f*

हसन्त्यङ्गारशकटी चाङ्गारोऽलातमुल्मुकम् ।
A portable fire place हसन्ती अङ्गारशकटी *f*

Charcoal (burning or not) a fireband – अङ्गार *m* अलात, उल्मुक *n*

कलशस्तु घटो भाण्डे पात्रावपनभाजनम् ॥ ३१२ ॥
An earthen vessel – कलश, घट *m*
Vessel pot – भाण्ड पात्र, आवपन भाजन *n*

क्लीबम्बरीष भ्राष्टो ना कन्दुर्वा स्वेदनी स्त्रियाम् ।
A frying pan – अम्बरीष *n* भ्राष्ट्र *m*
A sauce pan a vessel for boiling or distilling – कन्दु *m* & *f*, स्वेदनी *f*

पिठर स्थाल्युखा कुण्डं मणिक स्यादलञ्जर ॥३१२॥अ

Any cooking vessel.– पिठर *m.*; स्थाली, उखा कुण्ड *n.*

A large earthen jar.– मणिक, अलञ्जर *m.*

अस्त्री शाकं हरितकं वेषवार उपस्करः ।

Any leaf, flower, fruit, stalk, root &c. used as a vegetable.– शाक *m.* & *n.*; हरितक *n.*

A condiment, a spice, or seasoning.– वेषवार, उपस्कर *m.*

मरीचं कोलकं कृष्णमथ शुण्ठी महौषधम् ॥३१२॥अ

Pepper.– मरीच, कोलक, कृष्ण *n.*

Ginger.– शुण्ठी, महौषध *n.*

हरिद्रा काञ्चनी पीता लाजाः पुंभूम्नि चाक्षताः ।

Turmeric.– हरिद्रा, काञ्चनी, पीता *f.*

Fried grain.– लाज, अक्षत *m. plu.*

सिन्धवं लवणं खण्डविकारः शर्करा सिता ।

Salt.– सैन्धव, लवण *n.*

Sugar, sugar-candy.– खण्डविकार *m.*; शर्करा, सिता *f.*

पिच्छलं मसृणं स्निग्धं संमृष्टं शोधितं समे ॥ ३१३ ॥

Unctuous, oily, smooth.– पिच्छल, मसृण, स्निग्ध *adj.*

Clean pure – समृष्ट शोधित *adj*
ओदनाऽस्त्री भक्तमन्नं पौल्यपूपादिक तु तत् ।
Food meals – ओदन *m* & *n* भक्त अन्न *n*
Bread of wheat – पौलि *f*
A kind of sweetmeat or food – अपूप *m*
घृतमाज्यं हविः सर्पिर्दुग्धं क्षीरं पयः समम् ॥ ३१४ ॥
Ghee – घृत, आज्य, हविस् सर्पिस् *n*
Milk – दुग्ध, क्षीर पयस् *m*
पयस्यं दधितक्रादि नवनीतं नवोद्धृतम् ।
Any thing made of milk पयस्य *adj*
–दधि० (दधि *n* curds तक्र *n* sour milk)
Butter – नवनीत, नवोद्धृत *n*
म्रक्षणाभ्यञ्जने तैलं गोविट् गोमयमस्त्रियाम् ॥३१५॥
Oil – म्रक्षण, अभ्यञ्जन, तैल *n*
Cow dung – गोविष् *f* गोमय *m* & *n*
अशनाया बुभुक्षा क्षुद् ग्रासस्तु कवलः पुमान् ।
Hunger appetite – अशनाया, बुभुक्षा क्षुध् *f*
A mouthful – ग्रास कवल *m*
तर्षः पिपासा तृड् जग्धिराहारः क्षुरिः भोजनम्॥३१६॥
Thirst तर्ष *m* पिपासा तृष् *f*

Dinner, meal.–जग्धि *f.*; आहार *m.*; भोजन *n.*

–सपीतिः स्त्री तुल्यपानं सग्धिः स्त्री सहभोजनम् ।

Drinking together with equals.–सपीति *f.*; तुल्यपान *n.*

Eating together with equals.–सग्धि *f.*; सहभोजन *n.*

कामं प्रकामं पर्याप्तं निकामेष्टं यथेप्सितम् ।

Sufficient, enough.–काम, प्रकाम, पर्याप्त, निकाम, इष्ट, यथेप्सित *adj.* & *adv.*

गोपे गोपालगोसंख्यगोधुगाभीरवल्लवाः ॥ २१७ ॥

A cow-herd, a milkman.–गोप, गोपाल, गोसंख्य, गोदुह्, आभीर, वल्लव *m.* & *f.*

(गां दोग्धि इति गोधुक् =उ० त०)

(दुह् 2 P. A. to milk, to yield milk or other desired object.)

उक्षा भद्रो बलीवर्द ऋषभो वृषभो वृषः ।

अनड्वान् सौरभेयो गौरुक्षाणां संहतिरौक्षकम् ॥ (ड्व)

An ox, a bull.–उक्षन्, भद्र, बलीवर्द, ऋषभ, वृषभ, वृष, अनडुह्, सौरभेय, गो *m.*

An old ox.–जरद्गव, वृद्धोक्ष *m.*

सद्योजातस्तर्णकः स्याद् वत्सवत्सतरौ समौ ॥ २१८ ॥

A very young calf तर्णक *m* =सद्यो जातो वत्स ।

A young bullock – दम्य वत्सतर *m*

धूर्वहे धुर्यधौरेयधुरीणाः सधुरंधराः ।

A beast of burden one capable of bearing the yoke prominent – धूर्वह धुर्य, धौरेय, धुरीण धुरंधर *m & adj*

आपीनमूधः गौरुस्रा सौरभेयी च शृङ्गिणी ॥३१९॥

Udder – आपीन ऊधस् *n*

A cow – *गो, उस्रा, सौरभेयी शृङ्गिणी *f*

वैशाखमन्थमन्थानोऽप्यथ सदानदामनी ।

A churning stick – वैशाख मन्थ, *मन्थिन् *m*

A rope the tether of an animal – सदान दामन् *n*

करभः स्यु शृङ्खलका उष्ट्रस्तु स्यात्क्रमेलक ॥३२०॥

The young of a camel – करभ, शृङ्खलक *m*

A camel – उष्ट्र क्रमेलक *m*

मेढोरभ्रोरणोर्णायुमेषवृष्णय एडके ।

Sheep ram – मेढ उरभ्र, उरण, ऊर्णायु मेष वृष्णि एडक *m*

(ऊर्णायु from ऊर्णा *f* wool)

अजे छागोऽथ वालेया रासभा गर्दभाः खराः ॥३२१॥

A goat (he or she).– अज m. (अजा f.), छाग m. (छागी f.)

An ass.– वालेय, रासभ, गर्दभ, खर m.

पण्याजीवः सार्थवाहो नैगमो वाणिजो वणिक् ।

A merchant, trader.– पण्याजीव, सार्थवाह, नैगम, वाणिज, वणिज् m.

विक्रेता क्रायिकक्रयौ द्वौ मूल्यं वस्नोऽप्यवक्रयः॥३२२॥

Seller.– विक्रेतृ m.

Purchaser.– क्रायिक m.

Price, value.– मूल्य n.; वस्न, अवक्रय m.

[क्री 9 P. A. to buy; विक्री (A.) to sell; परिक्री (A.) to hire.]

नीवी परिपणो मूलधनं लाभोऽधिकं फलम् ।

Capital.– नीवी (or नीवि) f.; परिपण m.; मूलधन n.

Profit.– लाभ m. = अधिकं फलम्।

नैमेयपानेमयौ पण्यं विक्रेयं पणितव्यवत् ॥ ३२३ ॥

Barter, exchange.– नैमेय, निमय m.

Articles for sale, commodity.– पण्य, विक्रेय, पणितव्य adj.

पुमानुपनिधिर्न्यास प्रतिदानं तदर्पणम् ।

Deposit – उपनिधि, न्यास *m*.

The return of a deposit – प्रतिदान *n* = न्यासस्यार्पणम् ।

[अर्प् (*Cau* of ऋ) to deliver, to restore]

विपणो विक्रय सत्यंकार सत्यापनं तथा ।

Sale – विपण, विक्रय *m*

Ratification of a bargain – सत्यंकार *m* सत्यापन *n*

मानं तुलाङ्गुलिप्रस्थै संख्या एकादयस्तथा ॥ ३२४ ॥

Measure – मान *n*

तुलामान *n* measure of weight, अङ्गुलिमान *n* measure of length and area प्रस्थमान *n*. measure of capacity

Number – संख्या *f*

पादस्तुरीयो भाग स्यादंशभागौ तु वण्टके ।

A quarter – पाद *m* =तुरीयो भाग ।

A part, fraction, share –अंश, भाग, वण्टक *m*

(भज् 1 P A to divide, विभज to distribute, to divide amongst, to distinguish)

द्रव्यं वित्तं स्वापतेयं रिक्थमृक्थं धनं वसु ॥ ३२५ ॥

हिरण्यं द्रविणं द्युम्नमर्थरैविभवा अपि ।

Riches, wealth, money.– द्रव्य, वित्त, स्वापतेय, रिक्थ, ऋक्थ, धन, वसु, हिरण्य, द्रविण, द्युम्न *n.*; अर्थ, रै, विभव *m.*

स्यात्कोशश्च हिरण्यं च हेमरूप्ये कृताकृते ॥ ३२६ ॥

Treasure, hoard, consisting of ornaments and bullion.– कोश *m.*; हिरण्य *n.*=कृताकृते हेमरूप्ये.

गारुत्मतं मरकतमश्मगर्भो हरिन्मणिः ।
शोणरत्नं लोहितकः पद्मरागोऽथ मौक्तिकम् ॥ ३२७ ॥
शुक्ताथ विद्रुमः पुंसि प्रवालं पुन्नपुंसकम् ।

Emerald.– गारुत्मत, मरकत *n.*; अश्मगर्भ, हरिन्मणि *m.*

Ruby.– शोणरत्न *n.*; लोहितक, पद्मराग *m.*

Pearl.– मौक्तिक *n.*; मुक्ता *f.*

Coral.– विद्रुम *m.*; प्रवाल *m.* & *n.*

हीरकश्चाथ रत्ने स्यान्मणिः स्वर्णं तु काञ्चनम् ॥३२८॥
चामीकरं जातरूपं हिरण्यं हेम हाटकम् ।
तपनीयं शातकुम्भं सुवर्णं कनकं तथा ॥ ३२९ ॥
रुक्मं कार्तस्वरं जाम्बूनदमष्टापदोऽस्त्रियाम् ।

Diamond.– हीरक *m.*

A jewel a precious stone – रत्न *n* मणि *m & f*

Gold – स्वर्ण काञ्चन चामीकर जातरूप हिरण्य हेमन् हाटक तपनीय शातकुम्भ सुवर्ण कनक रुक्म कार्तस्वर जाम्बूनद *n* अष्टापद *m & n*

रूप्यं तु रजतं ताम्रं लोहं कालायसायसी ॥ २३० ॥
मण्डूरमथ काचाऽथ रसः सूतश्च पारदः ।

Silver रूप्य रजत *n*

Copper ताम्र *n*

Iron लोह *n* कालायस अयस

Iron rust – मण्डूर *n*

Glass – काच *n*

Quick silver mercury – रस सूत पारद *m*

आरकूटोऽस्त्रियां वङ्गे त्रपु ना ऽथ सीसकम् ।

Brass – आरकूट *m & n*

Tin – वङ्ग त्रपु *n*

Lead – नाग सीसक *n*

पिचुस्तूलो मधु क्षौद्रं मधूच्छिष्टं तु सिक्थकम् ॥२३१॥

Cotton – पिचु तूल *m*

Honey – मधु क्षौद्र *n*

Bee's wax – मधूच्छिष्ट *n* सिक्थक

इति वैश्यवर्गः ।

शूद्राश्चावरवर्णाश्च वृषलाश्च जघन्यजाः ।

The *Sudra* caste.– शूद्र, अवरवर्ण, वृषल, जघ-न्यज *m.*

कुम्भकारः कुलालः स्यात्पलगण्डस्तु लेपकः ॥ २३२ ॥

A potter.– कुम्भकार, कुलाल *m.*

A mason.– पलगण्ड, लेपक *m.*

तन्तुवायः कुविन्दः स्यात् तुन्नवायस्तु सौचिकः ।

A weaver.– तन्तुवाय, कुविन्द *m.*

A tailor.– तुन्नवाय, सौचिक *m.*

पादूकृच्चर्मकारः स्याद् व्योकारो लोहकारकः ॥ २३३ ॥

A shoe-maker, cobbler.– पादूकृत्, चर्मकार *m.*

A black-smith – व्योकार, लोहकार *m.*

नाडिंधमः स्वर्णकारः कलादो रुक्मकारकः ।

A gold-smith – नाडिंधम, स्वर्णकार *m.*

A silver-smith.– कलाद, रुक्मकारक *m.*

तक्षा तु वर्धकिस्त्वष्टा रथकारश्च काष्ठतट् ॥ २३४ ॥

A carpenter.– तक्षन्, वर्धकि, त्वष्टृ, रथकार, काष्ठ-तक्ष् *m.*

(तक्ष् 1 & 5 P. to cut to pieces.)

रङ्गाजीवश्चित्रकारः क्षुरी मुण्डी च नापितः ।

A dyer.– रङ्गाजीव, चित्रकार *m.*

A barber – क्षुरिन्, मुण्डिन्, नापित *m*
(मुण्ड 1 P to shave)
निर्णेजक स्याद्रजक शौण्डिको मण्डहारक ॥३३५॥
A washerman – निर्णेजक रजक *m*
A vender of spirituous liquors – शौण्डिक मण्डहारक *m*
जाबाल स्यादजाजीव शिल्पी कारस्तथा समौ ।
A shepherd – जाबाल अजाजीव *m*
An artificer an artist – शिल्पिन् कारु *m*
नटशैलूषभरताश्चारणास्तु कुशीलवा ॥ ३३६ ॥
An actor – नट, शैलूष, भरत *m*
A strolling player a panegyrist – चारण, कुशीलव *m*
जीवान्तक शाकुनिको द्वौ वागुरिकजालिकौ ।
मासिक कौटिकश्चाय मालाकारस्तु मालिक ॥३३७॥
A fowler – जीवान्तक, शाकुनिक *m*
A hunts man – वागुरिक, जालिक *m*
A butcher – मासिक, कौटिक *m*
A gardener मालाकार, मालिक *m*
भृतका भृतिभुक कर्मकरो वैतनिकोऽपि स ।
A labourer – भृतक, भृतिभुज, कर्मकर, वैतनिक *m*

विवर्णः पामरो नीचः प्राकृतश्च पृथग्जनः ॥ ३३८ ॥
निहीनोऽपसदो जाल्मः क्षुल्लकश्चेतरश्च सः ।

Low-born, ignoble, worthless.– विवर्ण, पामर, नीच, प्राकृत, पृथग्जन, निहीन, अपसद, जाल्म, क्षुल्लक, इतर *adj.*

भृत्ये दासेरदासेयदासगोप्यकचेटकाः ।
नियोज्यकिंकरप्रेष्यभुजिष्यपरिचारकाः ॥ ३३९ ॥

A servant, a dependent, an attendant.– भृत्य, दासेर, दासेय, दास, गोप्यक, चेटक, नियोज्य, किंकर, प्रैष्य (or प्रेष्य), भुजिष्य, परिचारक *m.*

मन्दस्तुन्दपरिमृज आलस्यः शीतकोऽलसोऽनुष्णः ।
दक्षे तु चतुरपेशलपटवः सूत्थान उष्णश्च ॥३४०॥

Dull, stupid, idle – मन्द, तुन्दपरिमृज, आलस्य, शीतक, अलस, अनुष्ण *adj.*

Active, clever, careful.– दक्ष, चतुर, पेशल, पटु, सूत्थान, उष्ण *adj.*

चण्डालप्लवमातङ्गा निषादश्वपचावपि ॥ ३४१ ॥

A man of the most degraded caste.– चण्डाल, प्लव, मातङ्ग, निषाद, श्वपच *m.*

भेदाः किरातशबरपुलिन्दा म्लेच्छजातयः ।

A barbarian, a savage, a man of the

hill tribes – किरात शबर, पुलिन्द *m*

(म्लेच्छ *m* =A barl arian a foreigner)

व्याधो मृगवधाजीवो मृगयुर्लुब्धकोऽपि सः ॥३४२॥

A man living by hunting, a forester – व्याध मृगवधाजीव मृगयु लुब्धक *m*

कौलेयकः सारमेयः शुनकः श्वा च कुक्कुरः ।

अलर्कः स प्रयोगेण शुनी च सरमा च सा ॥ ३४३ ॥

A dog cur – कौलेयक सारमेय शुनक, श्वन्, कुक्कुर *m*

A mad dog – अलर्क *m* =योगेना मत्तत्वं प्राप्तः श्वा ।

A bitch – शुनी सरमा *f*

आच्छोदनं मृगव्यं स्यादाखेटो मृगया स्त्रियाम् ।

Hunting, chase – आच्छोदन मृगव्य *n* आखेट *m* मृगया *f*

चौरपाटच्चरस्तेनदस्युतस्करमोषकाः ॥ ३४४ ॥

A thief robber, &c – चौर, पाटच्चर, स्तेन, दस्यु तस्कर, मोषक *m*

चौरिका स्तैन्यचौर्ये च स्तेयं लोप्त्रं तु तद्धने ।

A theft robbing stealing – चौरिका *f*, स्तैन्य चौर्य *n*

Thing stolen – स्तेय लोप्त्र *n* =चौर्यधन *n*

उन्मायः कूटयन्त्रं स्याद्वागुरा मृगबन्धनी ॥ २९५ ॥

A snare, trap.—उन्माथ *m.*, कूटयन्त्र *n.*

A noose.—वागुरा, मृगबन्धनी *f.*

शुल्वं वराटकं स्त्री तु रज्जुस्त्रिषु वटी गुणः ।

A string, rope, cord.—शुल्व,वराटक *n.*; रज्जु *f.*, वटी *m. f. n.*; गुण *m.*

उद्घाटनं घटीयन्त्रं सूत्राणि नरि तन्तवः ॥

A Wind-lass.—उद्घाटन, घटीयन्त्र *n.*

Thread, fibre.—सूत्र *n.*, तन्तु *m.*

मञ्जूषायां पेटकः स्याद् भारयष्टिर्विहंगिका ॥ २९६ ॥

A box.—मञ्जूषा *f.*; पेटक *m.*

A Peg in the wall.—भारयष्टि, विहंगिका *f.*

पाञ्चालिका पुत्रिका स्याच्छाणस्तु निकषः कषः ।

A doll, puppet.—पाञ्चालिका, पुत्रिका *f.*

A touch-stone or grind-stone.—शाण, निकष, कष *m.*

उपानत्पादुका पादूस्थादेश्माहनी कशा ॥ २९७ ॥

A shoe.—उपानह्, पादुका, पादू *f.*

A whip, lash.—कशा *f.*=अश्वादेस्ताडनी ।

मूषा भस्त्रा वेधनिका कर्तरी च पृथक् पृथक् ।

A crucible.—मूषा *f.*

A bellows – भस्त्रा *f*

A perforater – वधनिका *f*

Scissors – कर्तरी *f*

क्रकच करपत्र स्याच्छिल्पं कर्म कलादिकम् ॥ ३४८ ॥

A saw – क्रकच *m* करपत्र *n*

Art in general manual or mechanical art articles of art – शिल्प *n* =कलादिकं कर्म ।

प्रतिमानं प्रतिबिम्बं प्रतिमा प्रतियातना प्रतिच्छाया ।
प्रतिकृतिरर्चा पुंसि प्रतिनिधिरुपमोपमानं स्यात् ॥ ३४९

Resemblance, an image an idol a picture – प्रतिमान, प्रतिबिम्ब *n* ; प्रतिमा, प्रतियातना, प्रतिच्छाया, प्रतिकृति, अर्चा *f*, प्रतिनिधि *m*

Likeness comparison – उपमा *f*.

An image – उपमान *n*

वाच्यलिङ्गाः समस्तुल्यः सदृक्षः सदृशः सदृक् ।
साधारणः समानश्च स्युरुत्तरपदे त्वमी ॥ ३५० ॥
निभसंकाशनीकाशप्रतीकाशोपमादयः ।

Like, similar, equal – सम, तुल्य, सदृक्ष, सदृश, सदृश्, साधारण, समान *adj*

The same meaning as above, (always used at the end of a compound) – निभ,

सकाश, नीकाश, प्रतीकाश, उपमा, इ०. [तुल् 10 P. to weigh, to compare.]

भृतिः स्त्री पणनिर्वेशौ भर्मं मूल्यं च वेतनम् ॥३५१॥

Wages, salary, pay.– भृति *f.*; पण, निर्वेश *m.*; भर्मन्, मूल्य, वेतन *n.*

सीध्वासवौ तु मदिरा हाला कादम्बरी सुरा ।

मधु मद्यं च माध्वीकमवदंशस्तु भक्षणम् ॥ ३५२ ॥

Wine, spirituous liquor.– सीधु, आसव *m.*; मदिरा, हाला, कादम्बरी, सुरा *f.*; मधु, मद्य, माध्वीक *n.*

Anything that excites thirst or relish.– अवदंश *m.*; भक्षण *n.*

शुण्डापानं मदस्थानं मधुवारा मधुक्रमाः ।

A tavern.– शुण्डापान, मदस्थान *n.*

A habitual practice of drinking.– मधुवार, मधुक्रम *m.*

चषकोऽस्त्री पानपात्रमापानं पानगोष्ठिका ॥ ३५३ ॥

A goblet, drinking-cup.– चषक *m.* & *n.*; पानपात्र *n.*

A company for drinking.– आपान *n.*; पानगोष्ठिका *f.*

स्यान्माया शाम्बरी मायाकारस्तु प्रतिहारकः ।

Jugglery magic, illusion – माया शाम्बरी f

A juggler – मायाकार, ऐन्द्रजालिक *m*

धूर्तोऽक्षदेवी कितवोऽक्षधूर्तो द्यूतकृत्समाः ।

A gambler – धूर्त, अक्षदेविन्, कितव, अक्षधूर्त, द्यूतकृत् *m*

(द्यूत p p of दिव् (दीव्) 4 P. to play to gamble)

द्यूतोऽस्त्रियामक्षवती कैतवं पण इत्यपि ॥ ३५४ ॥

Gambling – द्यूत *m* & *n* अक्षवती *f* कैतव *n*, पण *m*

पणोऽक्षेषु ग्लहोऽक्षास्तु देवनाः पाशकाश्च ते ।

A wager, stake at play – पण, ग्लह *m*

A die – अक्ष, देवन, पाशक *m*

अष्टापदं शारिफलं प्राणिद्यूतं समाह्वयः ॥ ३५५ ॥

Chess board – अष्टापद, शारिफल *n*

(शारि *m* = A man at chess)

A match, cock fighting – प्राणिद्यूत *n*, समाह्वय *m*

इति शूद्रवर्गः ।

सुकृती पुण्यवान् धन्यो महेच्छस्तु महाशयः ।
Fortunate, lucky, happy.– सुकृतिन्, पुण्यवत्, धन्य *adj.*

Noble-minded, magnanimous, ambitious.–महेच्छ, महाशय *adj.*

हृदयालुः सहृदयो महोत्साहो महोद्यमः ॥ ३५६ ॥
Kind-hearted, benevolent.– हृदयालु, सहृदय *adj.*

Persevering, energetic.–महोत्साह, महोद्यम *m.*
प्रवीणो निपुणाभिज्ञविज्ञनिष्णातशिक्षिताः ।
कृती च कुशलश्चापि प्रतीक्ष्य. पूज्य एव च ॥ ३५७ ॥
Clever, competent, skilful, proficient, versed –प्रवीण, निपुण, अभिज्ञ, विज्ञ, निष्णात, शिक्षित, कृतिन्, कुशल *adj.*

Venerable, honourable.– प्रतीक्ष्य, पूज्य *adj.*
(शिक्ष् 1 A. to learn, शिक्षय *Caus.* to teach)

(ईक्ष् 1 A. to look, to behold, to see; अपीक्ष् to suspect; अपेक्ष् to want, to desire, to intend, to require, अवेक्ष् to perceive, to consider, to mind; प्रत्यवेक्ष् to inspect, समवेक्ष् to

reflect, to pay regards to उपेक्ष् to disregard, to neglect, to connive at परीक्ष to examine प्रतीक्ष् to wait, to expect समीक्ष to consider)

स्युर्वदान्यस्थूललक्ष्यदानशौण्डा बहुप्रदे ।

Liberal, bounteous – वदान्य, स्थूललक्ष्य, दानशौण्ट, बहुप्रद *adj*

जैवातृक स्यादायुष्मान् सरलोदारदक्षिणा ॥ ३५८ ॥

Long lived – जैवातृक, आयुष्मत् *adj*

Gentle, sincere, polite – सरल, उदार, दक्षिण *adj*

हर्षमाणो विकुर्वाण प्रमना हृष्टमानस ।

Jolly, gay, merry.–हर्षमाण, विकुर्वाण, प्रमनस्, हृष्टमानस *adj*

दुर्मना विमना अन्तर्मना स्यादुत्क उन्मना ॥ ३५९ ॥

Sad, depressed, uneasy –दुर्मनस, विमनस, अन्तर्मनस *adj*

Longing, eager, ardent –उत्क, उन्मनस *adj*

प्रतीते प्रथितख्यातवित्तविज्ञातविश्रुता ।

Famous, renowned, celebrated – प्रतीत, प्रथित, ख्यात, वित्त, विज्ञात, विश्रुत *adj*

(इ 2 P. to go, with अति to surpass, to

transgress; with अधि (*Atm.*) to study, to learn; with अव to understand, to know, to believe; with उत् to rise, to spring up; with उप to approach; with प्रति to learn, to know, to be convinced of, to believe.)

(प्रथ् 1 A. to be famous; *Caus.* प्रथय to celebrate, to make famous, to extend, to show, to praise)

इभ्य आढ्यो धनी स्वामी त्वीश्वरः पतिरीशिता॥३६०॥
अधिभूर्नायको नेता प्रभुः परिवृढोऽधिपः।

Rich, opulent.–इभ्य, आढ्य, धनिन् *adj.*

Lord, master, owner, leader.–स्वामिन्, ईश्वर, *पति, ईशितृ, *अधिभू, नायक, नेतृ, प्रभु, परिवृढ, अधिप *adj.*

(ईशितृ from ईश् 2 A. to be master of, to govern; to be able.)

(अधिप from पा 2 P. to protect, to preserve; *Cau.* पालय to protect.)

लक्ष्मीवान्-लक्ष्मणो मूके वाचाक् स्निग्धे तु वत्सलः॥३६१

Prosperous, fortunate, lucky.–लक्ष्मीवत्, लक्ष्मण *adj.* -

Dumb – मूक, अवाच *adj*

Affectionate, friendly – स्निग्ध वत्सल *adj*
(स्निह् 4 P to bear affection to, *Cau* to fascinate, to charm)

तत्परे प्रसितासक्ताविष्टार्थी चाद्युक्त उत्सुक ।

Intent or bent upon, deligent, anxious, solicitous – तत्पर प्रसित, आसक्त आर्थन्, उद्युक्त उत्सुक *adj*

[सक्त *pp* of सञ्ज 1 P (सजति) to adhere to be attached with व्याति to connect mutually, with आ to be attached to to be engaged in]

[युज 7 P A to join, to connect, to endow to direct to appoint to employ *Pass* to be fit *Cau* or 10 P means the same with अनु (*Atm*) to ask, with अभि (*At* ι) to be accused to be asked (in law suit) with उप *Pass* to be suitable to be of use to be necessary, with नि (*Atm*) to appoint to order with प्र (*Atm*) to employ to direct with वि or

विप्र (*Atm.*) to separate, to deprive; with सम् to unite, to endow.]

स्याद्दयालुः कारुणिकः कृपालुः सूरतः समाः ॥

Kind, gracious, compassionate.– दयालु, कारुणिक, कृपालु, सूरत *adj.*

स्वतन्त्रोऽपावृतः स्वैरी स्वच्छन्दो निरवग्रहः॥ ३६२ ॥

Independent, free, unrestrained.– स्वतन्त्र, अपावृत, स्वैरिन्; स्वच्छन्द, निरवग्रह *adj.*

परतन्त्रः पराधीनः परवान्नाथवानपि ।

अधीनो निघ्न आयत्तो दीर्घसूत्रश्चिरक्रियः ॥ ३६३ ॥

Dependent, helpless, subject to.– परतन्त्र, पराधीन, परवत्, नाथवत्, अधीन, निघ्न, आयत्त *adj.*

Lazy, tedious.– दीर्घसूत्र, चिरक्रिय *adj.*

(यत 1 A: to exert oneself, to endeavour; निर्यातय *Cau.* to restore, to return, to pardon.)

[यम् (यच्छ्) 1 P. to govern, to restrain, to give; with आ (*Atm.*) to stop, to bend; with व्या (*Atm.*) to exert one's power, to fight, to open wide (one's eyes); with उद् to endeavour, to study; with अभ्युद् to raise, to lift up; with उप *Atm.* to , marry;

Dumb – मूक, अवाच *adj*

Affectionate, friendly – स्निग्ध, वत्सल *adj*

(स्निह् 4 P. to bear affection to, *Cau.* to fascinate, to charm)

तत्परे प्रसितासक्तावर्थौ चोद्युक्त उत्सुक ।

Intent or bent upon, deligent, anxious, solicitous – तत्पर, प्रसित, आसक्त, आधन्, उद्युक्त, उत्सुक *adj*

[सक्त *pp* of सञ्ज 1 P (सजति) to adhere, to be attached, with व्यति to connect mutually, with आ to be attached to, to be engaged in]

[युज 7 P A. to join, to connect, to endow, to direct, to appoint, to employ, *Pass* to be fit *Cau* or 10 P. means the same, with अनु (*Atm.*) to ask, with अभि (*Atm*) to be accused, to be asked (in law suit) with उप *Pass* to be suitable, to be of use, to be necessary, with नि (*Atm.*) to appoint, to order, with प्र (*Atm*) to employ, to direct with वि or

वियु (*Atm.*) to separate, to deprive; with सम् to unite, to endow.]

स्याद्दयालुः कारुणिकः कृपालुः सूरतः समाः ॥

Kind, gracious, compassionate.– दयालु, कारुणिक, कृपालु, सूरत *adj.*

स्वतन्त्रोऽपावृतः स्वैरी स्वच्छन्दो निरवग्रहः॥ ३६२ ॥

Independent, free, unrestrained.– स्वतन्त्र, अपावृत, स्वैरिन्, स्वच्छन्द, निरवग्रह *adj.*

परतन्त्रः पराधीनः परवान्नाथवानपि ।

अधीनो निघ्न आयत्तो दीर्घसूत्रश्चिरक्रियः ॥ ३६३ ॥

Dependent, helpless, subject to.– परतन्त्र, पराधीन, परवत्, नाथवत्, अधीन, निघ्न, आयत्त *adj.*

Lazy, tedious.– दीर्घसूत्र, चिरक्रिय *adj.*

(यत् 1 A: to exert oneself, to endeavour; निर्यातय *Cau.* to restore, to return, to pardon.)

[यम् (यच्छ्) 1 P. to govern, to restrain, to give; with आ (*Atm.*) to stop, to bend; with व्या (*Atm.*) to exert one's power, to fight, to open wide (one's eyes); with उत् to endeavour, to study; with अभ्युत् to raise, to lift up; with उप *Atm.* to marry;

rise to raise with सम् to unite, to attain]

धृष्टे धृष्णग् वियातश्च प्रगल्भ प्रतिभान्विते ॥ ३६८ ॥

Bold, audacious, officious – धृष्ट, धृष्णज, वियात *adj*

Prompt, ready, confident – प्रगल्भ, प्रतिभान्वित *adj*

(धृष् 1 & 5 P to be bold to dare, with अभि *C u* to overpower, to confront, to face)

स्यादधृष्टे तु शालीनो विलक्षो विस्मयान्विते ।

Bashful shy – अधृष्ट, शालीन *adj*

Astonished, surprised – विलक्ष, विस्मयान्वित *adj*

(स्मि 1 A to smile, with वि to be surprised, to admire)

अधीरे कातरस्त्रस्ने भीरुभीरुकभीलुका ॥ ३६९ ॥

Perplexed, overcome by fear or hunger, –अधीर, कातर *adj*

Frightened, terrified, timid – त्रस्त, भीरु, भीरुक, भालुक *adj*

(त्रस् 1, 4 P to tremble to be afraid of,

with अप to shrink, to retire in fear.)

शरारुर्घातुको हिंस्रः स्याद्वर्धिष्णुस्तु वर्धनः ।

Ferocious, cruel.— शरारु, घातुक, हिंस्र *adj.*

Growing, thriving.— वर्धिष्णु, वर्धन *adj.*

(वृध् 1 A. to grow, to increase, to prosper; with परि *Cau.* to rear, to breed up.)

सहिष्णुः सहनः क्षन्ता तितिक्षुः क्षमिता क्षमी ॥ २०० ॥

Forbearing, patient.— सहिष्णु, सहन, क्षन्तृ, तितिक्षु, क्षमितृ, क्षमिन् *adj.*

क्रोधनोऽमर्षणः कोपी चण्डस्त्वत्यन्तकोपनः ।

Irritable.— क्रोधन, अमर्षण, कोपिन् *adj.*

Extremely irritable.— चण्ड *adj.*=अत्यन्तकोपनः ।

(कुप् 4 P. to become excited, to be angry.)

जागरूको जागरिता निद्राणशयितौ समौ ॥ २०१ ॥

Waking, vigilant.— जागरूक, जागरितृ *adj.*

Asleep.— निद्राण, (निद्रित), शयित *adj.*

(जागृ 2 P. to wake, to be roused.)

(शी 1 P. or द्रा 2 P. or निद्रा 2 P. to sleep.)

(शी 2 A to lie down, to sleep; with अति to surpass)

स्वप्नक् शयालुर्निद्रालुः कुवादकुचरौ समौ ।

Sleepy – स्वप्नज् शयालु निद्रालु *adj*

Censorious detracting, low – कुवाद, कुचर *adj*

(स्वप् 2 P to sleep)

वाग्मी वदावदो वक्ता वागीशो वाक्पतिः समौ ॥

A speaker eloquent – वाग्मिन् वदावद, वक्तृ *adj*

Orator extempore speaker – वागीश, वाक्पति *adj*

स्याज्जल्पाकस्तु वाचालो वाचाटो बहुगर्ह्यवाक् ॥३७२॥

Talkative loquacious – जल्पाक (or जल्पक) वाचाल, वाचाट, बहुगर्ह्यवाच *adj*

तूष्णींशीलस्तु तूष्णीको नग्नोऽवासा दिगम्बर ।

Silent, taciturn – तूष्णींशील, तूष्णीक *adj*

Naked – नग्न, अवासस् दिगम्बर *adj*

निष्कासितोऽवकृष्टः स्यादपध्वस्तस्तु धिक्कृतः ॥३७३॥

Driven out – निष्कासित अवकृष्ट *adj*

Defied despised – अपध्वस्त, धिक्कृत *adj*

[क्रम् 1 P. to go; with निस् *Cau.* (निष्का-सय) to turn out, to drive out; with वि to open, as a flower.]

(कृष् 1 P. to draw; अपकृष् to draw away, to remove; with उद् to raise; with विप्र to conquer.)

प्रत्यादिष्टो निरस्तः स्यात्प्रत्याख्यातो निराकृतः ।

Rejected, repudiated.–प्रत्यादिष्ट, निरस्त, प्रत्याख्यात, निराकृत *adj.*

(दिश् 6 P. to show; with अनु to order; with अप to pretend; with व्यप to name falsely, to pretend; with आ to order, to prescribe, to advise; with प्रत्या to repudiate; with समा to declare, to teach; with उप to teach, to advise; with निर् to point to.)

निकृतः स्याद्विप्रकृतो विप्रलब्धस्तु वञ्चितः ॥ २०४ ॥

Offended, injured.–निकृत, विप्रकृत *adj.*

Cheated, deceived.–विप्रलब्ध, वञ्चित *adj.*

(वञ्च् 1 P. to deceive.)

मनोहत. प्रतिहतः प्रतिबद्धो हतश्च सः ।

Disappointed, grieved.–मनोहत, प्रतिहत *adj.*

Fugitive – कांदिशीक, भयद्रुत *adj*

(हन् 2 P to strike to wound to hurt to kill to destroy, with अप to remove with अभि to assail, to strike, with आ to strike to beat, with प्रत्या to drive back, with व्या to obstruct to impede to delay, with प्रति to drive back, to keep off, to prevent with सम् to put to-gether)

आपन्न आपन्नास स्यादबाधस्तु निरर्गल ॥ २७४ ॥अ

Miserable, reduced in circumstances – आपन्न आपन्नास *adj*

Unrestrained, unchecked – अबाध, निरर्गल *adj*

अधिक्षिप्त प्रतिक्षिप्तो बद्धे कीलितसयतौ ।

Detracted censured – अधिक्षिप्त, प्रतिक्षिप्त *adj*

Bound, fettered confined – बद्ध, कीलित, संयत *adj*

[बन्ध 9 P to bind, to fix on (as an inclination) to gain to get, with अनु to unite to hold together, to follow with आ to fasten]

आत्तगर्वोऽभिभूतः स्याद्विहस्तव्याकुलौ समौ ॥२०५॥

Humiliated.– आत्तगर्व, अभिभूत *adj.*

Helpless, bewildered.– विहस्त, व्याकुल *adj.*

(दा 3 P. A. to give, to grant, to bestow; with आ A. to take, to receive, to seize. *pp.* of आदा=आत्त.)

व्यसनार्तोपरक्तौ द्वौ विलीने विद्रुतद्रुतौ ।

Fallen in difficulty.– व्यसनार्त, उपरक्त *adj.*

Molten, melted.– विलीन, विद्रुत, द्रुत *adj.*

(रञ्ज् 1, 4 P. to dye, to colour, to glow, to attach oneself to; Cau. रञ्जय to colour, to please, to satisfy; with अभि to rejoice; with अनु to grow red or fond, to be attached; with वि to be alienated, to retire from.)

द्वेष्ये त्वक्षिगतः स्याद्विपदाधिकृतविह्वलाः ॥

Odious, hateful, inimical.– द्वेष्य, अक्षिगत *adj.*

Afflicted, suffering from– पीडित, विद्रुत, [illegible]

(द्विष् 2 P. A. to hate.)

चिकुर स्यात्तु चपल आततायी वधोद्यत ॥ ३७६ ॥
Active, subtle – चिकुर, चपल *adj*
A felon murderer – आततायिन् वधाद्यत *adj*
दोषैकदृक पुरोभागी निकृतस्त्वनृजु शठ ।
Envious, censorious – दोषैकदृश पुरोभागिन् *adj*

Cunning rogue – निकृत, अनृजु शठ *adj*
[दृश 1 P (पश्य) to see to behold to look at, *Cau* to show]

कर्णेजप सूचक स्यात्पिशुनो दुर्जन खल ॥३७७॥
A back biter – कर्णेजप, सूचक *adj*
Wicked base – पिशुन, दुर्जन खल *adj*
(सूच् 10 P to indicate to suggest)

नृशसो घातुक क्रूर पापो धूर्तस्तु वञ्चक ।
Wicked cruel – नृशस, घातुक क्रूर, पाप *adj*
Deceitful wily – धूर्त, वञ्चक *adj*.

अज्ञे मूढयथाजातमूर्खवैधेयबालिशा ॥ ३७८ ॥
Ignorant foolish childish – अज्ञ, मूढ (or मुग्ध) यथाजात, मूर्ख, वैधेय बालिश *adj*
[मुह 4 P to be faint, to lose conscious-

ness, to fail; with परि *Cau.* (A.) to confound.]

[जन् (जा) 4 A. to be born, to be produced; जनय् *Cau.* to bring forth, to produce.]

निःस्वस्तु दुर्विधो दीनो दरिद्रो दुर्गतोऽपि सः ।

Poor, wretched.– निःस्व, दुर्विध, दीन, दरिद्र, दुर्गत *adj.*

(दी 1 A. to waste, to go to ruin. दरिद्रा 2 P. to be poor or needy.)

कदर्ये कृपणक्षुद्रौ याचके मार्गणार्थिनौ ॥ ३७२ ॥

Miser, miserly.– कदर्य, कृपण, क्षुद्र *adj.*

A begger, mendicant.– याचक, मार्गण, अर्थिन् *adj.*

(याच् 1 A. to beg, to solicit.)

अहंकारी स्यादहंयुः पक्षिसर्पाद्योऽण्डजाः ।

Proud, conceited, elated.– अहंकारिन्, अहंयु *adj.*

Oviparous (birds, serpents, &c.)–अण्डज *adj* पक्षिसर्पादयः ।

[illegible] ॥ १८० ॥

Vegetable.–उद्भिद् *adj.*=तरुगुल्म-आदयः ।

Sprouting, germinating.–उद्भिद्, उद्भिज्ज, उद्भिद *adj.*

सुन्दरं रुचिरं चारु सुषमं साधु शोभनम् ।
कान्तं मनोरमं रुच्यं मनोज्ञं मञ्जु मञ्जुलम् ॥ ३८१ ॥

Beautiful, pleasing, handsome, pretty.–सुन्दर, रुचिर ..इ० *adj.*

(कम् 1 A. to love, to desire.)

(रम् 1 A. to be delighted, to rejoice, to have sensual intercourse with, to sport; with आ (P.) to cease; with उप (P.) to cease, to desist from, with वि (P.) to cease)

अभीष्टमीप्सितं हृद्यं दयितं वल्लभं प्रियम् ।

Desirable, favourite, beloved.–अभीष्ट, अभीप्सित, इ० *adj.*

[इष् (इच्छ्) 6 P. (with अभि) to wish, to cherish.]

निकृष्टप्रतिकृष्टार्वरेफयाप्यावमाधमाः ॥ ३८२ ॥

Low, base, ignoble.–निकृष्ट, कुत्सित, अवद्य, गर्ह्य, याप्य, अवम, अधम *adj.*

मलीमसं तु मलिनं कच्चरं मलदूषितम् ।

Dirty, soiled.– मलीमस, मलिन, &c *adj.*

(दुष् 4 P. to be bad, to be faulty.)

पूतं पवित्रं मेध्यं च मृष्टनिर्णिक्तशोधितम् ॥

Sacred, holy.– पूत, पवित्र, मेध्य *adj.*

Pure, clear, clean.– मृष्ट, निर्णिक्त, शोधित *adj.*

(पू 9 P. A., 4 A. to purify, to make pure. निज् 3 P. A. to cleanse. शुध् 4 P. to be purified, to be pure.)

असारं फल्गु शून्यं तु वशिकं तुच्छरिक्तके ॥ ३८३ ॥

Feeble, worthless, useless.– असार, फल्गु *adj.*

Empty, void, vacant.– शून्य, वशिक, &c *adj.*

(रिच् 4 P. A. to evacuate, to leave; with अति to surpass.)

क्लीबे प्रधानं प्रमुखपरार्ध्यानुत्तमोत्तमाः ।

मुख्यवर्यवरेण्याश्च श्रेष्ठपुष्कलसत्तमाः ॥ ३८४ ॥

Chief, prominent, conspicuous, best, excellent.– प्रधान n.; परार्ध्य, अनुत्तम, मुख्य...अग्र, श्रेष्ठ ...*adj.*

स्युरुत्तरपदे व्याघ्रपुंगवर्षभकुञ्जराः ।

सिंह-शार्दूल-नागाद्याः पुंसि श्रेष्ठार्थगोचराः ॥ ३८५ ॥

The best, excellent (when used at the end of a compound as नरपुंगव)—व्याघ्र, पुंगव, ऋषभ, नाग *m*

विशङ्कटं पृथु बृहद् विशालं पृथुलं महत्।
वड्रोरुविपुलं पीनपीव्नी तु स्थूलपीवरे ॥ २८६ ॥

Vast, extensive, large great —विशङ्कट पृथु बृहत् विशाल पृथुल, महत् व॰, उरु विपुल *adj*

Bulky, big fat — पीन, पीवन् स्थूल, पीवर *adj*

स्तोकाल्पक्षुल्लकाः सूक्ष्मं श्लक्ष्णं दभ्रं कृशं तनु।
स्त्रियां मात्रा त्रुटिः पुंसि लवलेशकणाणवः ॥ २८७ ॥

Little small fine slender bit whit particle — स्तोक अल्प क्षुल्लक सूक्ष्म, श्लक्ष्ण, दभ्र, कृश, तनु *adj* मात्रा, त्रुटि *f* लव लेश कण अणु *m*

प्रभूतं प्रचुरं प्राज्यं स्फारं च बहुलं बहु।
भूया भूरि च भूयिष्ठमप्रधानोपसर्जने ॥

Much abundant full — प्रभूत, प्रचुर, प्राज्य, स्फार बहुल बहु भूयस्, भूरि भूयिष्ठ *adj*

Insignificant, subordinate — अप्रधान उपसर्जन *n*

परःशताद्यास्ते येषां परा संख्या शतादिकात् ॥२८८॥

More than hundred — पर शत *adj*

More than thousand.– परःसहस्र *adj.*

गणनीये तु गणेयं संख्याते गणितमथ समं सर्वम् ।
विश्वमशेषं कृत्स्नं समस्तनिखिलाखिलानि निःशेषम् ॥
समग्रं सकलं पूर्णमखण्डं स्यादनूनके ।   [३८९

That which is to be counted; calculable, measurable.– गणनीय, गणेय *adj.*

Counted, estimated.– संख्यात, गणित *adj.*

All, whole, entire, complete.– सम, सर्व, विश्व, अशेष, कृत्स्न, समस्त, निखिल, अखिल, निःशेष, समग्र, सकल, पूर्ण, अखण्ड, अनून *adj.*

घनं निरन्तरं सान्द्रं पेलवं विरलं तनु ॥ ३९० ॥

Thick, dense, close.– घन, निरन्तर, सान्द्र *adj.*

Thin, delicate, sparse.– पेलव, विरल, तनु *adj.*

सविधे निकटासन्नसंनिकृष्टसमीपवत् ।   [३९१
उपकण्ठान्तिकाभ्यर्णाभ्यासाभ्याशाऽप्यभितोऽव्ययम् ॥

Near, close, in the vicinity or neighbourhood.– सविध, निकट, आसन्न, संनिकृष्ट, समीप, उपकण्ठ, अन्तिक, अभ्यर्ण, अभ्यास or अभ्याश *adj.*; अभितस् *adv.*

संसक्ते त्वव्यवहितं स्याद्दूरे विप्रकृष्टकम् ।

Touching, adjoining.– संसक्त, अव्यवहित *adj.*

Distant, far – दूर, विप्रकृष्ट *adj*

निष्प्रभे विगतारोकौ प्रहितप्रेषितौ समौ ॥ ३९२ ॥

Dim faint, pale – निष्प्रभ, विगत, अरोक *adj*

Sent – प्रहित, प्रेषित *adj*

(हि 5 P. to go, to send)

वर्तुलं निस्तलं वृत्तं बन्धुरं तून्नतानतम् ।

Round, circular – वर्तुल, निस्तल, वृत्त *adj*

Uneven, undulating – बन्धुर *adj*.=उन्नतं च तदानतं च =उन्नतानतम् ।

(नम् 1 p to bow, to submit, to bend, with उत् to rise, to erect, with परि to grow old or ripe)

उच्चप्रांशून्नतोदग्रोच्छ्रितास्तुङ्गेऽथ वामने ॥ ३९३

अवाग्रावनते वक्रे स्वरालं कुञ्चितं नतम् ।

आविद्धं कुटिलं भुग्नं वेल्लितं जिह्ममित्यपि ॥ ३९४

High, lofty, tall.– उच्च, प्रांशु, उन्नत, उदग्र, उच्छ्रित, तुङ्ग *adj*

Bent down, low – आनत, अवाग्र, अवनत *adj*

Crooked, bent, distorted, zigzag.– वक्र, अराल, कुञ्चित, नत, आविद्ध, कुटिल, भुग्न, वेल्लित, जिह्म *adj*.

ऋजावजिह्मप्रगुणौ व्यस्ते त्वप्रगुणाकुलौ ।

Straight, erect, sincere, upright.– ऋजु, अजिह्म, प्रगुण *adj.*

Tossed up and down, confounded.–व्यस्त, अप्रगुण, आकुल *adj.*

शाश्वतस्तु ध्रुवो नित्यसदातनसनातनाः ॥ ३९५ ॥

Eternal, everlasting, perpetual.– शाश्वत, ध्रुव, नित्य, सदातन, सनातन *adj.*

स्थास्नुः स्थिरतरः स्थेयान् स्थावरो जङ्गमेतरः ।

Stable, fixed, steady.–स्थास्नु, स्थिरतर, स्थेयस् *adj.*

Immovable.– स्थावर, जङ्गमेतर *adj.*

अतिरिक्तः समधिकश्चरिष्णु चरजङ्गमम् ॥ ३९६ ॥

Excessive, superfluous.– अतिरिक्त, समधिक *adj.*

Movable.– चरिष्णु, चर, जङ्गम *adj.*

चलनं कम्पनं कम्प्रं चलं लोलं चलाचलम् ।

चञ्चलं तरलं चैव पारिप्लवपरिप्लवे ॥ ३९७ ॥

Shaking, trembling.– चलन, कम्पन, कम्प्र *adj.*

Unstable, changing, unsteady.– चल, लोल, चलाचल, चञ्चल, तरल, पारिप्लव, परिप्लव *adj.*

कर्कश कठिनं क्रूरं कठोरं निष्ठुरं दृढम् ।
Hard, severe, cruel, rough – कर्कश, कठिन, क्रूर, कठोर, निष्ठुर, दृढ *adj*

पुराणे प्रतनप्रत्नपुरातनचिरंतना ॥ ३९८ ॥
Old, ancient – पुराण, प्रतन, प्रत्न, पुरातन, चिरंतन *adj*

प्रत्यग्रेऽभिनवो नव्यो नवीनो नूतनो नव ।
नूत्नश्च सुकुमारे तु कोमलं मृदुलं मृदु ॥ ३९९ ॥
New, modern, fresh – प्रत्यग्र, अभिनव, नव्य, नवीन, नूतन, नव, नूत्न *adj*
Tender, delicate, soft – सुकुमार, कोमल, मृदुल, मृदु *adj*

अन्वगन्वक्षमनुगेऽनुपदं क्लीवमव्ययम् ।
Following, behind.– अन्वच्, अन्वक्ष, अनुग *adj*, अनुपदम् *adv*
(अक्ष् 1 P to go, to honour with अन to rise)

प्रत्यक्षं स्यादैन्द्रियकमप्रत्यक्षमतीन्द्रियम् ॥
perceptible felt by the senses, sensible – प्रत्यक्ष, ऐन्द्रियक *adj*.
Imperceptible, unattainable by the

Senses, transcendental.– अप्रत्यक्ष, अतीन्द्रिय *adj.*

एकतानोऽनन्यवृत्तिरेकाग्रैकायनावपि ॥ ४०० ॥

With concentrated mind or attention, abstracted.– एकतान, अनन्यवृत्ति, एकाग्र, एकायन *adj.*

पुंस्यादिः पूर्वपौरस्त्यप्रथमाद्या अथास्त्रियाम् ।
अन्तो जघन्यं चरममन्त्यपाश्चात्यपश्चिमाः ॥ ४०१ ॥

First, beginning from, in front.– आदि *m.*, पूर्व, पौरस्त्य, प्रथम, आद्य *adj.*

Last, ending in, in the rear.– अन्त *m.* & *n.*; जघन्य, चरम, अन्त्य, पाश्चात्य, पश्चिम *adj.*

मोघं निरर्थकं स्पष्टं स्फुटं प्रव्यक्तमुल्बणम् ।

Useless, vain, fruitless.– मोघ, निरर्थक *adj.*

Clear, obvious, evident.– स्पष्ट, स्फुट, प्रव्यक्त, उल्बण *adj.*

(अञ्ज् 7 P. to anoint, to smear, to adorn; with वि to make clear.)

साधारणं तु सामान्यमेकाकी त्वेक एककः ॥ ४०२ ॥

Common, ordinary, general.– साधारण, सामान्य *adj.*

Single, individual, alone, one – एकाकिन् एक, एकक *adj*

प्राप्यं गम्यं समासाद्यं संकीर्णाकीर्णसंकुलम् ।

To be obtained, to be reached – प्राप्य गम्य, समासाद्य *adj*

Mixed, crowded, confused – संकीर्ण, आकीर्ण संकुल *adj*

(कॄ 6 P to scatter, to pour out, wit व्याति to throw up, with नि to cast down with परि to surround with वि to scatter.

अरुंतुदस्तु मर्मस्पृग् भिन्नार्थेऽन्येतरावपि ॥

Touching to the quick piercing th vital parts – अरुंतुद, मर्मस्पृश् *adj*

Different, other than – भिन्न, अन्य, इतर *adj*

(मर्माणि स्पृशति इति मo from मर्मन् & स्पृश् P to touch, to reach, to give.)

संकटं ना तु संबाधो गहनं कलिलं समे ॥ ४०३ ॥

Narrow, difficult, crowded up, impossible.– संकट *adj* , संबाध *m.*

Abstruse, entangled, difficult.– गहन कलिल *adj*.

ग्रन्थितं संदितं दृब्धं विसृतं विस्तृतं ततम् ।

Bound together, compiled, knotted:— ग्रन्थित, संदित, दृब्ध *adj.*

Extended, spread, enlarged.— विसृत, विस्तृत, तत *adj.*

(ग्रथ् or ग्रन्थ् 9 P. to tie, to knot, to compose, with उद् to untie.)

[सृ 1 P. to go, to move; with अनु to follow, to pursue; with अप to retire, to withdraw; with प्र to extend.]

(स्तृ 5 P. A. to spread, to expand; with वि to spread, to extend.)

[तन् 8 P. A. to draw (as a bow), to cover, to augment; with आ to stretch, to draw; with प्र to spread, to diffuse; to begin (as a sacrifice); with वि to stretch out, to arrange (as a sacrifice]

अन्तर्गतं विस्मृते स्यात् पक्वं परिणते तथा ॥

Forgotten.— अन्तर्गत, विस्मृत *adj.*

Ripe.— पक्व, परिणत *adj.*

वेल्लितप्रेङ्खिताधूतचलिताकम्पिता धुते ॥ २०२ ॥

Shaken trembling – वेल्लित प्रेङ्खित, आधूत, चलित आकम्पित धुत *adj*

(वेल्ल 1 P to tremble, to move, with प्र to tremble)

(धू 1 5 6 9 10 P A to shake, to blow, to shake off, to remove)

(चल 1 P to move, to go to go away to swerve with उत् to depart to set out with प्र to tremble, with प्रति to deviate)

(कम्प 1 A to tremble to move to and fro with अनु to pity)

प्राप्तप्रणिहिते अस्ताविद्धक्षिप्तेरिता समाः ।

Found out obtained – प्राप्त, प्रणिहित *adj*

Thrown sent forth – अस्त, आविद्ध क्षिप्त ईरित *adj*

(आप 5 P to obtain, to attain, with प्रत्यव to recover with परि to finish to cease with प्र to reach to find with वि to pervade, to occupy, to fill with सम् to finish, with परिसम् to bring to a full completion with अनुप्र to recover to find out)

(धा 3 P A to put, with अन्तर to cover, to eclipse, with अपि or पि to shut, to cover, to make invisible, with अभि (*Atm*) to name, to declare, with समा (*Atm*) to direct to collect one's thoughts, to fix one's mind upon, with उप to place in, to place under, to affix, to employ with तिरस् to hide to disappear, with नि to lay down, to bury, with प्रणि to put on with संनि to put together, to collect, with परि to put on a garment, to dress, with पुरस् to put at the head, to esteem with सवि to dispose of, to put in order, with सम् to put together, to combine, to direct, with अतिसम् to deceive)

(अस् 4 P to throw, with अप to lay aside, to put off, with नि to resign, with उपनि to entrust, with निस् to destroy, to drive back, with वि to separate to divide)

(क्षिप् 6 P to throw, with अधि to slander, to

abuse, with आ to insult, to accuse, with नि to put down to entrust)

(ईर् 1, 10 P to go, to move, to throw, with उत् to utter, to speak, with प्र to push on, to incite)

वृत्ते तु वृतवावृत्तावाम पक्वेतर च तत् ॥

Chosen, selected – वृत्त, वृत, वावृत्त *adj*

Raw, unripe – आम, पक्वतर *adj.*

(वृ 5 P A to cover, to surround, with प्रा to put on, with वि to explain)

प्रवृद्धप्रसृते न्यस्तनिसृष्टे गुणिताहते ॥ ४०५ ॥

Increased, grown – प्रवृद्ध प्रसृत *adj*

Left, given up – न्यस्त, निसृष्ट *adj*

Multiplied – गुणित, आहत *adj*

(गुण 10 P to multiply)

निदिग्धोपचिते गूढगुप्ते गुण्ठितरूषिते ।

Culled, gathered – निदिग्ध, उपचित *adj*

Concealed, hidden, secret – गूढ, गुप्त *adj.*

Covered over, wrapped up – गुण्ठित, रूषित *adj*

(चि 5 P. A. to collect, to heap, with

अप to diminish; with उप to gather, to increase; with निस् to decide; with परि to make acquainted; with वि to search, to examine.)

[गुह् (गूह्) 1 P. A. to conceal, to hide; with उप to embrace.]

[गुप् (गोपाय्) 1 P. to conceal, to protect.]

कृतं प्रणीतं रचितं सृष्टं तु स्याद्विनिर्मितम् ॥

Composed, prepared (as a book).–कृत, प्रणीत, रचित adj.

Created, produced.–सृष्ट, विनिर्मित adj.

[कृ 8 P. A. to make, to perform, to compose; with अङ्गी to accept; with अलम् to adorn; with आ *Cau.* (आकारयति) to call; with निरा to disown, to disapprove; with आविस् to manifest; with उप to serve, to oblige; with चमत् to be surprised, to wonder; with तिरस् to despise, to surpass; with वि to injure; with प्रति to repay, to resist, to cure; with वि to change; with सत् to

honour, with सम् (सस्कृ) to hallow, to adorn]

(नी 1 P. A. to carry, to lead, with अनु to reconcile, with अभि to represent, to act, to Indicate by signs, with आ to bring, with उप to invest with the sacred thread, with निर् to settle, with परि to marry, with प्र to perform, to compose, to love, with वि to govern, to instruct.)

(रच् 10 P to make, to arrange, to compose)

(मा 3 A to measure, with अनु to infer, to conclude with उप to compare, with निर् to build, to create)

वेष्टितं स्याद्वलयितं संवीतं रुद्धमावृतम् ॥ ४०६ ॥
Surrounded, encircled – वेष्टित, वलयित, संवीत, रुद्ध, आवृत *adj*

(वेष्ट 1 A. to surround.)

विविधं स्याद्बहुविधं नानारूपं पृथग्विधम् ।
उच्चावचं नैकभेदं सुदूरं दीर्घमायतम् ॥४०६॥ (अ)
Various, of various sorts, manifold –

विविध, बहुविध, नानारूप, पृथग्विध, उच्चावच, नैकभेद *adj.*

Long, wide.– सुदूर, दीर्घ, आयत *adj.*

महार्घं बहुमूल्यं स्यान्मूषितं चोरितं समे ।

Precious, costly.– महार्घ, बहुमूल्य *adj.*

Stolen.– मूषित, चोरित *adj.*

(चुर् 10 P. to steal, to rob.)

रुग्णं भुग्नेऽथ निशितक्ष्णुतशातानि तेजिते ॥

Diseased, ill, sick, .– रुग्ण, भुग्न *adj.*

Sharpened, polished.– निशित, क्ष्णुत, शात, तेजित *adj.*

(रुज् 6 P. to afflict with pain or disease; to be bent or crooked.)

(भुज् 6 P. to bend, to make crooked.)

द्रुतावदीर्णे उद्गूर्णोद्यते स्यन्ने स्नुतं स्रुतम् ॥ ४०७ ॥

Melted.– द्रुत, अवदीर्ण *adj.*

Raised, up-lifted (as weapon).– उद्गूर्ण, उद्यत *adj.*

Oozed out, dropped down.– स्यन्न, स्नुत, स्रुत *adj.*

(द्रु 1 P to run to melt स्यन्द् 1 A to drop to flow स्रु 1 P to flow)

भिन्ना उपाहितघ्रातदिग्धसंकलितोद्धृता ।

Joined brought to-gether – उपाहित adj
Smelt – घ्रात adj
Smeared anointed – दिग्ध adj
Added together – संकलित adj
Raised up lifted up – उद्धृत adj

[घ्रा (जिघ्र) 1 P to smell दिह् 2 P A to smear with सम् to doubt]

[कल 10 P A (also आकल) to perceive to consider with सम् to drive together to add together]

निर्वाणो मुनिवह्न्यादौ पृथक् च क्वथितं शृतम् ॥४०६

Died (as sages) blown out extinguished (as fires lamps) – निर्वाण adj,=मुनिवह्नि दीपादिषु प्रयुक्त ।

Boiled decocted – क्वथित adj
Cooked, served (as food) शृत adj

(क्वथ् 1 P A to boil श्री 9 P A to fry, to cook)

पुष्टे तु पुषितं सोढे क्षान्तमुद्वान्तमुद्गते ।

Fed, nourished.– पुष्ट, पुषित *adj.*

Suffered, borne.– सोढ, क्षान्त *adj.*

Vomitted.– उद्वान्त, उद्गत *adj.*

(पुष् 4, 9 P. to nourish, to augment, to enhance; to thrive, to prosper.)

(सह् 1 A. to bear, to undergo, to endure; to forbear, to allow; to be able; with उत् to exert; with प्रति *Cau.* to encourage.)

(क्षम् 4 P., 1 A. to endure, to bear, to pardon, to be able.)

[वम् 1 P. to vomit (also उद्वम्); to send forth.]

दान्तस्तु दमिते शान्तः शमिते प्रार्थितेऽर्दितः ॥

Restrained, curbed – दान्त, दमित *adj.*

Pacified, calmed – शान्त, शमित *adj.*

Implored, prayed, requested.– प्रार्थित, अर्दित *adj.*

(दम् 4 P. to be tamed, to tame.)

[शम् 4 P. to cease, to be appeased or calm; with नि (*Cau.*) to hear.]

(अर्थ 10 A to ask, to request with अभि and प्र means the same with सम् to consider, to expect, to judge to determine)

प्लुष्टप्रुष्टोषिता दग्धे विद्धे छिद्रितवेधिते ॥ ४०९ ॥

Burnt, scorched – प्लुष्ट, प्रुष्ट, उषित, दग्ध *adj*

Pierced bored – विद्ध छिद्रित वेधित *adj*

(दह् 1 P to burn, to consume by fire to give pain)

[विध् 6 P (*Cau* वेधय) to pierce, to perforate]

शस्तस्तु ज्ञपिते छन्नश्छादिते पूजितेऽञ्चित ।
पूर्णस्तु पूरिते क्लिष्ट क्लिशितेवसिते सित ॥ ४०९ अ

Advised taught – शस्त ज्ञपित *adj*

Covered – छन्न, छादित *adj*

Honoured revered पूजित, अञ्चित *adj*

Filled up full – पूर्ण, पूरित *adj*

Troubled, distressed – क्लिष्ट, क्लिशित *adj*

Finished – अवसित सित *adj*

(ज्ञप 10 P A to teach, to declare)

(छद् 1, 10 P to cover to hide)

(पूज् 10 P. to adore, to honour, to worship.)

(पृ 3 P., पॄ 3, 9 P., पूर् 10 P. to fill, to complete.)

(क्लिश् 4, 9 P. to torment, to vex, to suffer, to be distressed.)

सिद्धे निर्वृत्तनिष्पन्नौ दारिते भिन्नभेदितौ ।

Accomplished, finished, ready.– सिद्ध, निर्वृत्त, निष्पन्न *adj.*

Cut, broken.– दारित, भिन्न, भेदित *adj.*

[सिध् 1, 4 P. to be accomplished, to succeed; *Cau.* (साधय) to accomplish.]

(वृत् 1 A. to be, to act, to behave, to come to pass, to take place, to live, to subsist; with अनु to follow, to resemble, to obey; with व्या to turn away from; with नि to return, retire; with निर् to be accomplished, to be finished; *Cau.* (निर्वर्तय) to finish, to make ready; with वि to revolve, to roll, to turn round, to return.)

(पद् 4 A. to go; with आ to come near,

to undergo, with व्या to perish, *Cau* (व्यापादय) to destroy, to kill, with उत् to spring up, to rise, to be born, with उप to come to, to be suitable, to be right, with निस् to be accomplished, with प्र to attain, to resort to, with प्रति to go to, to enter, to recover, to restore, with वि to perish, to be ruined, to be in distress, with सम् (*Caus.*) to procure, to bring about)

[दॄ 4, 9 P to tear, to burst, दारय (Caus) means the same]

[भिद् 7 P. A to break, tear up, to pierce, to divide, *Passive* (भिद्यते) to differ, (उद्भिद्यते) to break forth, to open]

ऊत स्यूतमुत चापि ह्रीणह्रीतौ तु लज्जिते ॥ ४१० ॥

Sewn, stitched – ऊत, स्यूत, उत *adj*

Abashed, ashamed – ह्रीण, ह्रीत, लज्जित *adj*

[वे 1 P A to weave सिव् 4 P (सीव्यति) to sew, to unite]

(ह्री 3 P to be ashamed, to be bashful लज्ज् 6 A. to be ashamed, to be bashful)

स्यादर्हिते नमस्यितनमसितमपचायितार्चितापचितम्।

Saluted, bowed.–अर्हित, नमस्यित, नमसित, अपचायित, अर्चित, अपचित *adj*.

(अर्ह् 1 P. to deserve, to be entitled to, 1, 10 P. to worship, to honour.)

(अर्च् 1, 10 P. to worship, to honour.)

वरिवसिते वरिवस्यितमुपासितं चोपचरितं च ॥ ३१ ॥

Propitiated, served, worshipped.–वरिवसित, वरिवस्यित, उपासित, उपचरित *adj*.

(आस् 2 A to sit, to remain, to continue; with अधि to inhabit; to sit down on, with उद् to be indifferent; with उप to sit near; to honour, to worship.)

(चर् 1 P. to move, to go; to graze; with अति to trespass, to transgress; with अनु to follow; with अभि to offend; with व्यभि to go astray, to fail, to offend; with आ to act, to behave, to perform, to make; with उद् (*Caus.*) to pronounce, to utter; with उप to serve, to honour, to worship; with परि to serve, to attend upon; with वि to

wander through *Cau* to consider, with सम् to wander to move to live (in)]

छिन्नं छातं लूनं कृत्तं दातं दितं छित वृक्णम् ।

Cut chopped off, broken – छिन्न, छात, लून कृत्त दात, दित छित वृक्ण *adj*

(छिद् 7 P A to cut, to lop off, to break with उद् to exterminate to root out, with परि to limit to bound, to be assured, with वि to interrupt, to separate)

(लू 9 P A to cut to lop off कृत् 6 P (कृन्तति) to cut off)

स्रस्तं ध्वस्तं भ्रष्टं स्कन्नं पन्नं च्युतं गलितम् ॥४१२॥

Fallen dropped down, degraded – स्रस्त ध्वस्त, भ्रष्ट स्कन्न, पन्न च्युत गलित *adj*

(स्रंस् 1 A to fall down or asunder, to hang down, to be loosoned)

(ध्वंस् 1 A to fall to pieces with अप to go away with वि to crumble down to disperse *Cau* to crush, to destroy)

(भ्रंश् 4 P to fall to fall from with अप to be corrupted)

[च्यु 1 A to depart, to swerve (from)]
(गल् 1 P to drop, to ooze out.)

लब्धं प्राप्तं विन्नं भावितमासादितं च भूतं च ।

Obtained, got, won – लब्ध, प्राप्त, विन्न, भावित आसादित, भूत *adj*.

(लभ 1 A to get, to obtain, with उपा to reproach, to reprove, with उप to find out, to ascertain, to understand, with प्रत्युप to recover, with विप्र to deceive, to confound)

(विद् 6 P. A. to get, to obtain)

[भू 1 P. to be, to become, to serve to, to cause (with dative), *Cau* (भावय) to obtain, to consider, to reflect, with अनु to experience, with अभि to assail, to over-power, with आविस् to become visible, with उद् to spring up, to rise, to be born with तिरस् to disappear, with परा to defeat, with परि to despise to injure, to offend, with प्र to prevail, to be able, to be powerful, with प्रादुस् to become manifest or visible, with वि *Cau* to trace out, to observe,

त्रातं त्राणं रक्षितमवितं गोपायितं च गुप्तं च ।

Protected, defended, sheltered.—त्रात, त्राण, रक्षित, अवित, गोपायित, गुप्त *adj.*

[त्रा 2 P., त्रै 1 A. to protect, to preserve; with परि to save. रक्ष् 1 P. to protect, to guard, to tend, to govern; with परि to save.]

(अव् 1 P. to protect, *to satisfy, to please*)

अवगणितमवमतावज्ञाते अवमानितं च परिभूते॥३१४

Disobeyed, despised, dishonoured.—अवगणित, अवमत, अवज्ञात, अवमानित, परिभूत *adj.*

(गण् 10 P. to count, to value, to regard; with अव *to disregard*, to neglect; with वि to consider.)

(मन् 4, 8 A. to think, to regard, to mind; with अनु to assent to, to approve; with अभि to intend, to desire; with अव (also *Cau.* अवमानय) to despise, to offend, with सम् to assent.)

[ज्ञा 9 P. A. to know, to recognize, *Cau* (ज्ञापय or ज्ञपय) to declare, to teach, t

to feel, to recognize, with सम् to be born, to take place, to happen, to be possible, *Cau* (सम्भावय) to think, to imagine, to represent, to honour]

[सद् (सीद्) 1 P to sit, to sink down, to become helpless, to decay, to perish, with अव to perish, to end, to terminate, with आ to sit down, *Cau* (आसादय) to approach, to reach, to obtain, to find, with नि (निषीद्) to sit down, with प्र to be propitious or pleased, to favour, to be clear, calm or pleased, *Cau* to propitiate with वि (विषीद्) to be sad or dejected, to despair]

अन्वेषितं गवेषितमन्विष्टं मार्गितं मृगितम् ॥ ४१२

Searched, enquired into, investigated — अन्वेषित, गवेषित, अन्विष्ट, मार्गित, मृगित *adj*

[इष 1 P to go with अनु to search, *Cau* also means the same (प्रेषय) to send]

(मार्ग 10 P to seek, to search मृग 4 P, 10 A to search)

to revile, with आ to address, with सम् to converse)

[वद 1 P to speak, to address, to sound *Cau* (वादय) to cause to sound, to play (on a lute &c) with अप to insult, with अभि *Cau* (अभिवादय) to greet, to salute respectfully, with वि (Atm) to dispute, to wrangle, to contest, with सम् to converse, to resemble, to be consistent, with विसम् to be inconsistent, to break promise]

(जल्प् 1 P to speak, to prattle)

(ख्या 2 P to tell *Cau* (ख्यापय) to proclaim, to report, with प्रत्या to repudiate, with व्या to explain, with सम् to sum up, to calculate)

(लप् 1 P to speal with अप to deny, with आ to address, with प्र to prattle, to cry, to bewail with वि to bewail, with सम to converse)

बुद्धं बुधितं मनितं विदितं प्रतिपन्नमवसितावगते ।
Known, understood, perceived – बुद्ध,

report, with अनु to permit, to give leave, to promise, with अभि to recognize, to perceive, to acknowledge; with अव to despise, with आ *Cau.* (आज्ञापय) to command, with प्रति (Atm.) to promise, to pledge, with वि to distinguish, to know exactly, *Caus* (विज्ञापय) to declare, to address)

त्यक्तं हीनं विधुतं समुज्झितं धूतमुत्सृष्टे ।

Abandoned, given up, forsaken – त्यक्त, हीन, विधुत, समुज्झित, धूत, उत्सृष्ट *adj*.

(त्यज् 1 P. to leave, to abandon, to give. हा 3 P. to leave, to abandon, to forsake. उज्झ् 6 P. to leave, to abandon, to throw.)

उक्तं भाषितमुदितं जल्पितमाख्यातमभिहितं लपितम् ॥ [४१५

Spoken, expressed, told, addressed.- उक्त, भाषित, उदित, जल्पित, आख्यात, अभिहित, लपित *adj*.

(वच् 2 P. to speak, with प्र to tell, with प्रति to reply, to answer.)

(भाष् 1 A. to speak, with अप to abuse,

to rise from a seat; with समा to meet, to assemble; with अभ्युत् to advance towards; with अभ्युप to go to, to admit, to grant; with निर् to go out, to come out, to depart from; with परि to spread everywhere, to die; with विप्र to separate; with वि to disappear; with सम् (Atm.) to assemble, to meet; with अभिसम् (Atm.) to unite.]

ऊरीकृतमुररीकृतमङ्गीकृतमाश्रुतं प्रतिज्ञातम् ॥४१६

Promised, undertaken, accepted.–ऊरीकृत, उररीकृत, अङ्गीकृत, आश्रुत, प्रतिज्ञात *adj.*

[श्रु (शृ) 5 P. to hear; with आ and समा to promise; with प्रति to promise, to make a vow; with वि (*pass.*) to be famous, to be heard round about; with सम् to hear, (*Atm.*) to promise].

ईलितशस्तपणायितपनायितप्रणुतपणितपनितानि ।
अपि गीर्णवर्णिताभिष्टुतेडितानि स्तुतार्थानि ॥ ४१७ ॥

Praised, extolled, commended, glorified.–ईलित, शस्त, पणायित, पनायित, प्रणुत, पणित, पनित, गीर्ण, वर्णित, अभिष्टुत, ईडित, स्तुत *adj.*

बुधित, मनित, विदित, प्रतिपन्न, अवसित, अवगत *adj*
(बुध 1 P A 4 A to understand, to know, to think *Cau* बोधय to advise to awaken, with अव to know, *Cau* to inform, with प्र to rouse, to awaken with सम to know, to admonish to call)
[विद 2 P to know to perceive, with आ *Cau* to report to present with नि *Cau* to make known, to report, with सम (A) to know, to meditate with समति to report, to tell]

[गम् 1 P to go, to move, to undergo, with अधि to enter, to attain to acquire, with समधि to approach to acquire with अनु to follow, to imitate, with अभि to advance, to approach to visit with अव to inquire, to understand, to perceive, to guess *Cau* to cause to experience, with अस्तम् to set, with आ to come with प्रत्या to recover with प्रत्युत् to go to meet (a guest) to receive, to welcome,

(भक्ष 10 P to eat चर्व् 10 P to chew, to taste. लिह् 2 P A to lick, to eat खाद् 1 P. to eat प्सा 2 P to eat.)

[हृ 1 P. A. to convey, to seize, to carry away, to charm, to please, to acquire, to to captivate, *Cau.* (हारय) to send, with अप to take away, to rob with अभ्यव to eat, with व्यव to act, to behave, with आ to carry, to offer (a sacrifice), to eat, *Cau* to collect (as duties), with उदा to utter, to pronounce, to call, to require, to illustrate with प्रत्युदा to answer, with उपा to offer, with व्या to declare, to explain, with उद् to take out, to draw out, to destroy, to exterminate, to pick up, to pluck out, to corroborate, to deliver from, to save, with उप to offer, with समुप to offer, to perform, with निर् to pluck out, to draw from, with परि to avoid, to conceal with प्र to throw, to strike, to attack with संप्र to fight, with वि to divert oneself, to ramble for pleasure,

[शंस 1 P to praise, with आ to report (*At n*) to wish, to hope, with समा to desire with प्र to praise, to recommend]

(पण & पन् 1 A (and पणाय पनाय) 1 P to praise to honour पण 1 A also means to stake)

(नु 2 P & नु 6 P to praise)

(गॄ 9 P , 6 A to call, to praise and 6 P to eat, to devour, with उत 6 P to vomit)

(वर्ण 10 P to colour, to paint, to depict to describe, to praise with सम् to extol with निर् to regard, to examine to see carefully)

(स्तु 2 P A to praise to worship by hymns with प्र to begin, to say, to report)

(ईड् 2 A to praise)

भक्षितचर्वितलीढप्रत्यवसितगिलितखादितप्सातम् ।
अभ्यवहृतान्नजग्धग्रस्तग्लस्ताशितं भुक्ते ॥ ४१८ ॥

Eaten, swallowed devoured – भक्षित चर्वित, लीढ, प्रत्यवसित, गिलित खादित, प्सात, अभ्यवहृत, अन्न, जग्ध ग्रस्त, ग्लस्त, अशित, भुक्त *(adj)*

(प्री 9 P., 10 P. A., 4 A. to be pleased, to please, to delight.)

आर्द्रे क्लिन्नः स्तिमितः संतप्ते धूपितो दूनः ॥ ४१९ ॥

Wet, moistened.– आर्द्र, क्लिन्न, स्तिमित *adj*.

Troubled, afflicted.– संतप्त, धूपित, दून *adj*.

(क्लिद् 4 P. to become wet.)

(तप् 1 P., 4 A. to warm, to heat, to shine, illuminate, to give pain, to do penance; *Cau.* to vex, to torment; with अति to heat excessively; with अनु to repent; with अभि to suffer pain; with परि to set on fire; with पश्चात् to repent; with प्र to shine; with सम् to be distressed, to repent.)

(धूप् 1 P. to fumigate, to perfume.)

(दू 4 A. to burn, to afflict.)

इति विशेष्यनिघ्नवर्गः ।

पद्ये यशसि च श्लोको लोकस्तु भुवने जने ।

श्लोक *m.*– 1 A stanza. 2 Fame.

लोक *m.*– 1 World. 2 People. (जन *m.*)

[illegible] ॥४२०

with सम् to destroy, to collect, with उपसम् to collect with प्रतिसम to take. back, to withdraw]

(अद् 2 P to eat ग्रस & ग्लस् 1 P, 10 P A to eat अश् 9 P to eat, with प्र to drink)

(भुज 7 A to eat, to drink, P to govern, to possess)

हृष्टे मत्तस्तृप्त प्रह्लन्न प्रमुदित प्रीत ।

Rejoiced pleased delighted, satisfied – हृष्ट, मत्त, तृप्त, प्रह्लन्न प्रमुदित, प्रीत *adj*

[हृष् 4 P, 1 P to be glad, to bristle, to be erect (as hair)]

(मद् 4 P to get drunk, with उद् to be mad, to be intoxicated with प्र to be negligent or careless, *C* *ut* (मादय) to intoxicate to charm)

(तृप् 4 P to be satisfied *C* *ut* to satisfy)

(ह्लाद् 1 P to be delighted)

[मुद् 1 A to be pleased, to rejoice with अनु to approve]

विश्वामित्र उलूके च महेन्द्रे चापि कौशिकः ।
कौशिक *m.* = Visvamitra. 2 Owl. 3 Indra.
व्याघ्रेऽपि पुण्डरीकः स्यादालोकौ दर्शनद्युती ॥ ४२१
पुण्डरीक *m.* =1 Tiger also.
आलोक *m.* = 1 Appearance. 2 Light.
सूच्यग्रे क्षुद्रशत्रौ च रोमहर्षे च कण्टकः ।
कण्टक *m.* = 1 The point of a needle, a thorn. 2 A wicked man, a paltry foe. 3 Hair standing on end.
(सुँच *f.* = a needle, a pin.)
शुल्कोऽस्त्री स्त्रीधनेऽपि स्यादारकौ बालभेदकौ ॥४२२
शुल्क *m.* & *n.* = 1 Dowery also.
दारक *m.* = 1 A child. 2 A breaker.
स्यात्कल्लोलेऽप्युत्कलिका टङ्कौ दर्पोऽस्मदारणौ ।
उत्कलिका *f.* = 1 A wave (also).
टङ्क *m.* =1 Pride. 2 Stone-cutter's chisel. (अश्मदारण *m.* & *adj.*)
मयूखस्त्विट्करज्वालास्वलिबाणौ शिलीमुखौ ॥
मयूख *m.* = 1 Light, splendour. 2 A ray. 3 Flame.
शिलीमुख *m.* = 1 A bee. 2 An arrow.

मृग *m.* = A beast (also.)

वेग *m.* = 1 Stream, current. 2 Speed.

चातके हरिणे पुंसि सारंगः शबले त्रिषु ॥ ४२५ ॥ अ

सारंग *m.* = 1 *Chataka*. 2 A deer. 3 (*adj.*) Variegated.

यानाद्यङ्गे युगः पुंसि युगं युग्मे कृतादिषु ।

युग *m.* 1 Yoke. 2 (*n.*) A pair, couple. 3 (*n.*) An age, as the Krita &c.

योगः संनहनोपायध्यानसंगतियुक्तिषु ॥ ४२५ आ

योग *m.* = 1 Armour. 2 A means of success against an enemy. 3 Concentration of mind. 4 Union, junction. 5 Trick, plan.

(संनहन *n.*, युक्ति *f.*)

भगं श्रीकाममाहात्म्यवीर्ययत्नार्ककीर्तिषु ।

भग *n.* = 1 Prosperity. 2 Desire. 3 Greatness, glory. 4 Bravery. 5 Attempt, effort. 6 The sun. 7 Fame.

(माहात्म्य *n.*; यत्न *m.*)

मूल्ये पूजाविधावर्घः ओघो वृन्देम्भसां रये ॥ ४२६ ॥

अर्घ *m.* = 1 Price, value. 2 Worship.

पतगौ पक्षिसूर्यौ च शैलवृक्षो नगावगौ ॥ ४२३ ॥

पतग *m* = 1 A bird 2 The sun

नग & अग *m* = 1 A mountain 2 A tree

सर्गं स्वभावनिर्मोक्षनिश्चयाध्यायसृष्टिषु ।

सर्ग *m* = 1 Nature 2 Abandoning 3 Determination 4 Canto 5 Creation (निर्मोक्ष *m* अध्याय *m* सृष्टि *f*)

भोग सुख स्त्र्यादिभृतावहेश्च फणकाययो ॥ ४२४॥

भोग *m* — 1 Pleasure 2 Hire of dancing girls &c 3 The hood of a snake 4 Its body

स्वर्गेषुपशुवाग्वज्रदिङ्नेत्रघृणिभूजले ।

लक्ष्यदृष्ट्या स्त्रिया पुंसि गौर्मातंगो गजेऽपि च ॥४२५

गो *m* or *f* according to the meaning or use = 1 (*m*) Heaven 2 (*m*) Arrow 3 (*f*) Cow or (*m*) bullock 4 (*f*) Speech 5 (*m*) thunderbolt 6 (*f*) Direction 7 (*m*) Eye 8 (*m*) Ray 9 (*f*) Earth 10 (*m*) Water

मातंग *m* = 1 An elephant also

पराश्रोऽपि मृगो वेग प्रवाहजवयोरपि ।

name. 3 Sign, the indication of one's thoughts by signs.

(सूचना *f.* = indication, suggestion.)

मायानिश्चलयन्त्रेषु कैतवानृतराशिषु ।
अयोघने शैलशृङ्गे सीराङ्गे कूटमस्त्रियाम् ॥४२१॥

कूट *m.* & *n.* = 1 Illusion. 2 Uniform and elementary substance (as sky.) 3 Trap for catching deer, a machine. 4 Fraud, trick. 5 Falsehood. 6 Heap. 7 Hammer. 8 Peak. 9 Plough-share.

(यन्त्र *n.*: राशि *m.*: अयोघन *m.*)

कष्टे तु कृच्छ्रगहने दक्षामन्दागदेषु च ।
पटुर्द्वौ वाच्यलिङ्गौ स्यादिष्टिर्यागेच्छयोस्तथा ॥४२२॥

कष्ट *adj.* = Difficult, hard, distressing. 2 Impenetrable, impassable.

पटु *adj.* 1 Prompt. 2 Sharp. 3 Healthy.

इष्टि *f.* = 1 A sacrifice. 2 Wish, desire.

कोटिस्तु रश्मौ धाराग्रे संख्याभेदप्रकर्षयोः ।

कोटि (or कोटी) *f.* = 1 A ray. 2 The end of a bow. 3 Ten millions, crore. 4 Eminence, excellence. (5 Excess also.)

ओघ *m* = 1 Crowd, multitude 2 Stream, current

विपर्यासे विस्तरे च प्रपञ्चः पावके शुचिः ।
प्रपञ्च *m* = 1 Opposition. 2 Extent, expanse (3 Deceit, joke.)
शुचि *m*. = 1 Fire also.
अभिष्वङ्गे स्पृहायां च गभस्तौ च रुचिः स्त्रियाम् ॥४२७
रुचि *f*. = 1 Attachment, taste 2 Desire 3 Ray, lustre (अभिष्वङ्ग *m*)

केकितार्क्ष्यावहिभुजौ दन्तविप्राण्डजा द्विजाः ।
अहिभुज् *m*. = 1 A peacock. 2 An eagle
द्विज *m* = A tooth 2 A Brahman 3 A bird

अजा विष्णुहरच्छागाः प्रजा स्यात्संततौ जने ॥ ४२८॥
अज *m*. = 1 The god Vishnu. The god Siva. 3 A goat
प्रजा *f*. = 1 Offspring, descendant. 2 Subjects, people

संज्ञा स्याच्चेतना नाम हस्ताद्यैश्चार्थसूचना ।
संज्ञा *f*. = 1 Consciousness, life. 2 Title

ओघ *m* —1 Crowd, multitude 2 Stream current

विपर्यासे विस्तारे च प्रपञ्चः पावके शुचिः ।
प्रपञ्च *m* = 1 Opposition 2 Extent, expanse (3 Deceit joke)
शुचि *m* = 1 Fire also
अभिष्वङ्गे स्पृहायां च गभस्तौ च रुचिः स्त्रियाम् ॥४२७
रुचि *f* = 1 Attachment, taste 2 Desire 3 Ray lustre (अभिष्वङग *m*)

कोकिलाक्ष्यविहिभुजौ दन्तविप्राण्डजा द्विजाः ।
अहिभुज *m* = 1 A peacock 2 An eagle
द्विज *m* = A tooth 2 A Brahman 3 A bird

अजा विष्णुहरच्छागाः प्रजा स्यात्सततौ जने ॥ ४२८
अज *m* = 1 The god Vishnu The god *Siva* 3 A goat
प्रजा *f* = 1 Offspring, descendant 2 Subjects, people

संज्ञा स्याच्चेतना नाम हस्ताद्यैश्चार्थसूचना ।
संज्ञा *f* = 1 Consciousness, life 2 Title

(कोण *m*. An angle, a fiddle-stick.)

गुड *m*. = 1 A globe, a ball. 2 Treacle, unrefined sugar.

(इक्षुपाक *m*. = Boiled juice of sugar-cane, from इक्षु *m*. sugar-cane, and पाक *m*. cooking or boiling.)

भाण्डं मूलधने च स्याद् गोभूवाचस्त्विडा इलाः ।

भाण्ड *n*. = Capital, principal (also.)

इडा or इला *f*. = 1 A cow. 2 The earth. 3 speech.

भृशप्रतिज्ञयोर्बाढं व्यूढौ विन्यस्तसंहतौ ॥

बाढ *adv*. = 1 Much, excessive. 2 Very well.

व्यूढ *m*. = 1 Arrayed. 2 Compact.

निर्व्यापारस्थितौ कालविशेषोत्सवयोः क्षणः ॥४३॥

क्षण *m*. = 1 Leisure. 2 A moment. 3 Holiday, festival.

(व्यापार *m*. occupation, business. स्थिति *f*. = state)

शुक्लादौ च स्तुतौ वर्णो न स्त्रियां ऐरनेऽक्षरे ।

वर्ण *m*. = 1 Colour, complexion. 2 Praise,

निष्ठा निष्पत्तिनाशान्ता काष्ठोत्कर्षे स्थितौ दिशि ।

निष्ठा *f* = 1 Confirmation, conclusion 2 Loss 3 End, termination (निष्पत्ति *f* नाश *m* अन्त *m*)

काष्ठा *f* = 1 Excellence, superiority 2 Limit 3 Direction (स्थिति *f*)

पुंसि कोष्ठोन्तर्जठरं कुसूलोन्तर्गृहं तथा ।

कोष्ठ *m* = 1 Bowels 2 A granary 3 The female apartment (कुसूल *m* = A granary)

काण्डोऽस्त्री दण्डबाणार्ववर्गावसरवारिषु ॥ ४३० ॥अ

काण्ड *m* & *n* =1 Stick trunk of a tree 2 Arrow 3 A wretch 4 Chapter 5 Opportunity season 6 Water

(दण्ड *m* वर्ग *m*)

दण्डो दमे मानभेदे लगुडे यमसैन्ययो ।

प्रकाण्डकोणमन्थेषु गुडो गोलेक्षुपाकयोः ॥४३० ॥ आ

दण्ड *m* = 1 Punishment 2 A measure of length, (pole of four cubits) 3 A stick, a staff 4 The god of death 5 An army 6 The stem of a tree 7 A fiddle-stick. 3 A churning stick.

3 (*i* & *n*) Painting perfuming or colouring (the body) 4 A letter of the alphabet

भ्रूणोऽर्भके स्त्रैणगर्भे सुरा प्रत्यक् च वारुणी॥४३१॥

भ्रूण *i* = 1 An infant 2 Fœtus embryo

वारुणी *f* – 1 Wine 2 The west

ग्रामणीर्नापिते पुंसि श्रेष्ठे ग्रामाधिपे त्रिषु ।

ग्रामणी 1 (*m*) A barber 2 (*adj*) Chief 3 (*adj*) The leader or superintendent of a village (श्रेष्ठ *adj*)

शरणं गृहरक्षित्रोः करेणुः स्याद्गिभीमयोः ॥ ४३२ ॥

शरण *n* = 1 A house 2 Protector, refuge (रक्षितृ *n*)

करेणु *i* = 1 An elephant 2 (*f*) She elephant

प्रमाणं हेतुमर्यादाशास्त्रयत्ताप्रमातृषु ।

प्रमाण *n* 1 Reason argument 2 Limit 3 Scripture, text 4 Measure standard 5 Testimony, authority

body, as (कफवातपित्तानि) phlegm, wind and bile. 2 Any constituent part of the body, as blood, flesh &c. 3 A primary or elementary substance, as (पृथिव्यप्तेजोवाय्वाकाशाः) earth, water, fire, air and aether. 4 The property or quality of a primary element, as (शब्दरसरूपगन्धस्पर्शाः) sound, odour, flavour, colour, and touch. 5 An organ of sense. 6 A mineral, an ore. 7 Root, etymology.

(इन्द्रिय *n.*; योनि *m. f.* = cause, origin.)

क्षयार्चयोरपचितिर्भूतिर्भस्मनि संपदि ॥ ४३६ ॥

अपचिति *f.* = 1 Decrease, loss. 2 Worship. (क्षय *m.*)

भूति *f.* = 1 Ashes. 2 Prosperity.

रीतिः प्रचारे स्यन्दे च लोहकिट्टारकूट्योः ।

रीति *f.* = 1 Usage, custom, practice. 2 Oozing. 3 Rust of iron. 4 Brass.

कासूसामर्थ्ययोः शक्तिः क्षयवासावपि क्षिती ॥४३६ अ

शक्ति *f.* = 1 An iron spear or dart. 2 Strength, power.

अग्युपातौ धूमकेतू जतु स्त्रीकुसुमेऽपि च ।
धूमकेतु *m* = 1 Fire 2 Comet
(उत्पात *m* = A portent any public calamity as an earthquake the fall of a meteor or the appearance of a comet or eclipse)
ऋतु *m* — 1 Menses also
केतुर्ना रुक्पताकारिग्रहोत्पातेषु लक्ष्मणि ॥ ४३५ ॥ अ
केतु *m* 1 Disease 2 A banner flag 3 An enemy 4 The imaginary planet Ketu 5 A comet falling star 6 A mark a sign
व्यक्तः प्राज्ञेऽपि दृष्टान्तावुभौ शास्त्रनिदर्शने ।
व्यक्त *a lj* = 1 Wise (also)
दृष्टान्त *m* = 1 A science 2 An example an illustration
वृत्तान्तः स्यात्प्रकरणे प्रकारे कार्त्स्न्यवार्तयोः ॥४३५ आ
वृत्तान्त *m* — 1 A tale a story, a subject 2 Mode manner kind 3 The whole 4 Tidings intelligence
श्लेष्मादि रसरक्तादि महाभूतानि तद्गुणाः ।
इन्द्रियाण्यश्मविकृतिः शब्दयोनिश्च धातवः ॥
धातु *m* — 1 A principle or humour of the

युक्ते क्ष्मादावृते भूत प्राण्यतीते समे त्रिपु ।

भूत *n* & *adj* = 1 Proper, right 2 An element, as earth &c 3 True 4 A living being 5 Past 6 Resembling, like

ख्याते हृष्टे प्रतीतोऽभिजातस्तु कुलजे बुधे ॥४३७॥

प्रतीत *adj* = 1 Famous, celebrated 2 Glad, delighted

अभिजात *adj* = 1 Noble, well born 2 Wise, learned.

निवातावाश्रयावातावादृतौ सादरार्चितौ ।

निवात *adj* 1 An asylum, a dwelling 2 calm, not windy safe, secure

आदृत *adj* = 1 Respectful, careful 2 Worshipped, Respected

वृत्तं पद्ये चरित्रे त्रिष्वतीत दृढनिस्तले ।

वृत्त *n* = 1 A verse metre 2 Biography, story 3 (*adj*) Past, gone 4 Hard, firm 5 Round (चरित *n* अतीत *adj*)

सत्ये साधौ विद्यमाने प्रशस्तेऽभ्यर्हिते च सत् ॥४३८

सत् *adj* = 1 True 2 Virtuous, good, wise 3 Being, existing 4 Excellent 5 Vene

(प्राम *f* A sort of spear or lance)
क्षिति *f* = 1 Destruction, the period of the destruction of the universe 2 An abode a dwelling, a house

कलधौतं रूप्यहेम्नोर्निमित्तं हेतुलक्ष्मणो ।
कलधौत *n* = 1 Silver 2 Gold
निमित्त *n* = 1 Cause motive 2 Mark, sign
श्रुतं शास्त्रावधृतयोर्युगपर्याप्तयोः कृतम् ॥ ४३६ ॥
श्रुत = 1 (*n*) Sacred science 2 (*adj*) Heard

कृत = 1 (*n*) The first of the four ages 2 (*adj*) Done, made completely done
सिकता स्युर्वालुकाऽपि क्षितिर्धारणधैर्ययोः ।
सिकता *f* *pl* = 1 Sand 2 (*f*) Also a sandy soil or desert
धृति *f* = 1 Bearing supporting 2 Courage
(धारण *n* धैर्य *n*)
अत्याहितं महाभीतिः कर्म जीवानपेक्षि च ॥ ४३७ ॥
अत्याहित *n* = 1 A great dread 2 Desperate or daring action (अपेक्षा *f*, desire want)

ness or easiness of style. 3 Composure, calmness of mind 4 Clearness, cleanness, purity.

अभिप्रायवशौ छन्दौ सस्थाधारे स्थितौ मृतौ ॥

छन्द m = 1 Purpose. 2 Wish, attachment, subjection or addiction to. (अभिप्राय m., वश m n.)

सस्था f. = 1 Stay, profession 2 State or condition. 3 Death. (आधार m , मृति f)

प्राधान्ये राजलिङ्गे च वृषाङ्गे ककुदोऽस्त्रियाम् ॥४४०

ककुद m n. = 1 Chief, supreme 2 Ensigns of royalty. 3 The hump of a bullock. (प्राधान्य n , लिङ्ग n = mark, emblem.)

पद व्यवसितत्राणस्थानलक्ष्माङ्घ्रिवस्तुषु ।

पद n. = 1 Effort, industry. 2 Defence. 3 Place, rank 4 Mark, sign. 5 Foot. 6 Thing (व्यवसित adj or n , त्राण n ; स्थान n.)

वीथी पदव्या स्याद् विद्वत्सुप्रगल्भौ विशारदौ ॥४४१॥

वीथी f = 1 A road also

विशारद m. = 1 Learned 2 Bold, confident

rable. (विद्यमान, प्रशस्त, अभ्यर्हित *adj*.)

अर्थोऽभिधेयरैवस्तुप्रयोजननिवृत्तिषु ।

अर्थ *m*. = 1 Meaning. 2 Wealth, property. 3 Thing. 4 Cause, motive. 5 Prohibition. (अभिधेय *n*., वस्तु *n*.; प्रयोजन *n*.; निवृत्ति *f*. = also returning, giving up.)

निपानागमयोस्तीर्थमृषिजुष्टे जले गुरौ ॥ ४३९

तीर्थ *n*. = 1 A reservoir of water. 2 A sacred science. 3 Water made holy by sages, holy water. 4 A preceptor. (निपान *n*.; आगम *m*.; जुष्ट *adj* = loved, frequented.)

समर्थस्त्रिषु शक्तिस्थे संबद्धार्थे हितेऽपि च ।

समर्थ *adj*. = 1 Strong, powerful, able, capable. 2 Well-connected, consistent. 3 Proper, fit.

पादो रश्म्यङ्घ्रिमूलेषु दायादौ सुतबान्धवौ ॥ ४३९ अ

पाद *m*. = 1 A ray. 2 A foot, a leg. 3 The root of a tree.

दायाद *m*. = 1 A son. 2 Relative, kinsman,

प्रसादोऽनुग्रहे काव्यगुणस्वास्थ्यप्रसत्तिषु ।

प्रसाद *m*. = 1 Favour, kindness. 2 Clear-

श्रद्धा *f.* = 1 Respect, reverence, also faith, belief. 2 Wish, desire.

घनो मेघे मूर्तिगुणे त्रिषु मूर्ते निरन्तरे ।

घन *m.* = 1 Cloud. 2 Solidity. 3 (*adj.*) Hard, solid. 4 Dense, thick.

(मूर्ति *f.* *substance*, figure. गुण *m.* quality, property. मूर्त *adj.* = also incarnate.)

इनः सूर्ये प्रभौ राजा मृगाङ्के क्षत्रिये नृपे ॥ ४४४ ॥

इन *m.* = 1 The sun. 2 Master, lord.

राजन् *m.* = 1 The moon 2 A Kshatriya. 3 A king.

वृजिनः क्लेशो वृजिनं क्लीबेऽघे रक्तचर्मणि ।

वृजिन *m.* = 1 Pain, misery. 2 (*n.*) Crooked, curved. 3 Sin, vice. 4 Red leather, hide.

आत्मा यत्नो धृतिर्बुद्धिः स्वभावो ब्रह्म वर्ष्म च ॥४४५॥

आत्मन् *m.* = 1 Effort, care. 2 Firmness. 3 The understanding, the mind. 4 Disposition. 5 The supreme deity and soul of the universe. 6 Body.

शूद्रेऽपि केतने विश्वकर्मार्कसुरशिल्पिनोः ।

देश नदविशेषेऽब्धौ सिन्धुर्ना सरिति स्त्रियाम् ।
सिन्धु m 1 Name of a country 2 The name of a river (the Indus) 3 Sea 4 (f) A river
(देश m — a country नद m — a river)
स्युः समर्थननीवाकनियमाश्च समाधयः ॥
समाधि m — 1 Conclusion inference 2 Silence 3 Promise agreement
विधा विधौ प्रकारे च विधिर्दैवविधानयोः ॥ ४४२ ॥
विधा f — 1 Rite observance 2 Kind variety (प्रकार m)
विधि m — 1 Fate 2 Rite ceremony (विधान n)
वध्वांर्या स्नुषा स्त्री च सुधा लेपोऽमृत स्नुही ।
वधू f 1 Wife 2 Daughter in law 3 Woman
सुधा f — 1 Chunam cement (plaster 2 Nectar 3 A kind of plant
स्पधा प्रतिज्ञा मर्यादा श्रद्धा संप्रत्ययः स्पृहा ॥४४३
स्पधा f — 1 Promise pledge ng on s.v.o 2 Limit (प्रतिज्ञा f)

flower. 3 Fibre, a small piece of thread.

प्रसूनं पुष्पफलयोर्निधनं कुलनाशयोः ।

प्रसून *n.* = 1 Flower. 2 Fruit.

निधन *n.* = 1 A family. 2 Destruction.

अकार्यगुह्ये कौपीनं वने सलिलकानने ॥ ४४४ ॥ द

कौपीन *n.* = 1 Wrong deed, sin. 2 A privy part of the body. 3 (A small piece of cloth worn over the privies.)

वन *n.* = 1 Water. 2 A forest.

क्रतुविस्तारयोरस्त्री वितानं मन्दतुच्छयोः ।

वितान *m. n.*= 1 A sacrifice. 2 Extension, canopy. 3 (*adj.*) Dull. 4 Contemptible.

वेदस्तत्त्वं तपो ब्रह्म ब्रह्मा विप्रः प्रजापतिः ॥४४५॥

ब्रह्मन् *n.* = 1 The Vedas. 2 Divine cause or essence. 3 Penance. 4 (*m.*) A Brahman. 5 The god Brahma.

(तत्त्व *n.* = Essence, cause). ([illegible] *n.*)

स्यात्कौलीनं लोकवादे युद्धे पश्वहिपक्षिणाम् ।

कौलीन *n.*= 1 Rumour,evil report. 2 Fight of animals, snakes or birds.

व्यसनं विपदि भ्रंशे दोषे कामजकोपजे ॥ ४४६ ॥

केतन n = 1 A house (al o)
विश्वकर्मन् m = 1 The sun 2 The architect the gods
व्यञ्जनं लाञ्छन श्मश्रु निष्टानावयवेष्वपि ॥४४॥ आ
व्यञ्जन n = 1 A mark, a token 2 A beard 3 A sauce, condiment 4 The privy part (5 A consonant, also)
उत्थानं पौरुषे तन्त्रे सन्निविष्टोद्गमेऽपि च ।
उत्थान n = 1 Manly exertion, effort 2 Business of a family 3 Rising getting up from a seat from respect
मारणे मृतसंस्कारे गतौ द्रव्येऽर्थदापने ॥ ४४ ॥ इ
निर्वर्तनोपकरणानुव्रज्यासु च साधनम् ।
साधन n = 1 Killing or oxidation of metals 2 Funeral rites 3 Motion, going 4 Materials 5 Enforcement of the delivery of any thing (legally) 6 Completion, accomplishment 7 Instrument, agent means 8 following
पक्ष्माक्षिलोम्नि किञ्जल्के तन्त्वाद्यंशेऽप्यणीयसि॥४४॥ ई
पक्ष्मन् n = 1 Eyelash 2 The filament of a

तल्प *n.* = 1 A bed. 2 Turret. 3 Wife.
(अट्ट *m.*)
बाष्प *m.* & *n.* = 1 Heat, vapour. 2 Tear.
(उष्मन् *m.*)

रवर्णे पुंसि रेफः स्यात्कुत्सिते वाच्यलिङ्गकः॥४४१॥
रेफ *m.* = 1 The letter or consonant र.
2 (*adj.*) Low, vile, contemptible.

गुम्फः स्याद्गुम्फने बाहोरलंकारे च कीर्तितः।
गुम्फ *m.* = 1 Tying as a garland &c. 2 A bracelet.

द्विजिह्वः सूचके सर्पे सुरभिर्गवि च स्त्रियाम् ॥४४२॥
द्विजिह्व *m.* = 1 A back-biter, slanderer, 2 A snake.
सुरभि *f.* = 1 A cow also. (2 The divine cow.)

कुम्भो घटे राशिभेदे स्तम्भः स्थूणाजडत्वयोः।
कुम्भ *m.* = 1 A jar. 2 A sign of the zodiac.
स्तम्भ *m.* = 1 A post or pillar. 2 Stupidity, insensibility.

विस्रम्भः केलिकलहे विश्रम्भे प्रणये वधे ॥४४३॥ आ
विस्रम्भ *m.* = 1 A sportive noise or tumult,

(चेष्टा *f.* action, movement.)

निगमो वणिजे पुर्यां तथा वेदे वणिक्पथे ।

निगम *m.* = 1 A merchant or caravan of traders. 2 A city, a town. 3 The *Vedas*. 4 Trade, traffic.

शब्दादिपूर्वो वृन्देऽपि ग्रामः क्रान्तौ च विक्रमः ॥१४५१ अ

ग्राम *m.* = 1 A multitude also (when it follows a word.)

विक्रम *m.* = 1 Walking, going (also.)

वामौ वल्गुप्रतीपौ द्वौ श्यामो हरितकृष्णयोः ।

वाम *adj.* = 1 Beautiful. 2 Unfavourable. (3 Left, as hands &c.)

(वल्गु *adj.*, प्रतीप *adj.* = also contrary to, perverse.)

श्याम *adj.* = 1 Green. 2 Black.

अप्रसूताङ्गनायां तु श्यामा स्याद्यमुना निशा ॥१४५२

श्यामा *f.* = 1 A woman who has not yet given birth to a child, a young woman of sixteen. 2 The river *Yamuna* or *Jamna*. 3 Night.

affected quarrel 2 Trust confidence 3 Affection love 4 Killing

किरणप्रग्रहौ रश्मी रामो चारौ वले च ना ।

रश्मि *m* = 1 A ray 2 Reins

राम *adj* = 1 Beautiful 2 (*m*) Balarama

स्तोमः स्तोत्रेऽध्वरे वृन्दे युक्ते शक्ते हिते क्षमम् ॥४५०

स्तोम *m* = 1 Praise 2 Sacrifice 3 Multitude

क्षम *adj* = 1 Fit 2 Able, capable 3 Advantageous, profitable

धर्मो पुण्ययमन्यायस्वभावाचारसोमपाः ।

धर्म *m* = 1 Religious merit 2 The god of death 3 Justice 4 Nature, property 5 Virtue 6 drinker of *Soma* juice

(न्याय *m* आचार *m* सोमप *m*)

उष्णेऽपि घर्मश्शृङ्गारे भ्रान्तौ च विभ्रमः ॥४५१ ॥

घर्म *m* = 1 Heat also

विभ्रम *m* = 1 Graceful actions (of love 2 Doubt mistaking for (3 Beauty Hurry, confusion)

observance 8 Contract, agreement, bargain 9 Custom, rule 10 Opportunity, proper time (सर्वेन *m* also engagement, appointment नियम *m* अवसर *m*.)

विषयो यस्य यो ज्ञातस्तत्रापि प्रणयास्त्वसी ॥४५४॥
विश्रम्भयाच्ञाप्रेमाणो मन्युर्दैन्ये क्रतौ क्रुधि ।

विषय *m* 1 Subject (2 Any object of sense, colour &c 3 Object as of affection or desire 4 Worldly pursuit 5 Country)

प्रणय *m* = 1 Confidence 2 Request 3 Love (याच्ना *f*)

मन्यु *m* = 1 Grief. 2 Sacrifice 3 Anger.
कषायोऽस्त्री कषायेऽङ्गरागे सुरभौ त्रिषु ॥

कषाय *m*. & *n* 1 Decoction 2 Ointments or perfumes applied to the body 3 (*adj*.) Fragrant

आरम्भो निष्कृति शिक्षा पूजनं संप्रधारणम् ॥४५५॥
उपाय कर्म चेष्टा च चिकित्सा च नव क्रिया ।

क्रिया *f*. = 1 Beginning 2 Atonement 3 Instruction. 4 Worship. 5 Consideration

वार *m.* = 1 A day of the week. 2 Occasion, time. 3 A flock, multitude.

पयोधरौ स्त्रीस्तनाब्दावाकारविङ्गिताकृती ॥४५८ ॥

पयोधर *m.* = 1 Breasts (of women). 2 Cloud. (स्तन *m.*)

आकार *m.* = 1 Token, sign, hint. 2 Form, appearance. (इङ्गित *n.*; आकृति *f.*)

प्रकारौ भेदसादृश्ये द्वापरौ युगसंशयौ ।

प्रकार *m.* = 1 Difference, distinction, kind, sort. 2 Similarity.

द्वापर *m.* = 1 The third of the four Yugas or ages. 2 Doubt.

ध्वान्तारिदानवा वृत्राः प्रतिज्ञाजी तु संगरः ॥

वृत्र *m.* = 1 Darkness. 2 Enemy. 3 Name of a demon.

संगर *m.* = 1 Promise, agreement. 2 War, battle.

विष्टरो विटपी दर्भमुष्टिः पीठाद्यमासनम् ॥ ४५९ ॥

विष्टर *m.* = 1 A tree. 2 Handful of Kusa grass. 3 A seat, a stool, a couch. (मुष्टि *f.*)

घटौ जामातरि शूर्या दैवमाद्रमीयिले ।

मनागिष्टे वरं क्लीब ज्येष्ठे श्रेष्ठे भवेत् त्रिषु ॥४४९॥अ

वर *m* = A son-in-law 2 Surrounding, encompassing. 3 That which is prayed for from gods, a boon, a blessing. 4 (*n.* or *adi*) Better, preferable. 5 (*adj.*) Eldest. 6 Best, excellent.

सारो बले स्थिरांशे च न्याय्ये क्लीबं वरे त्रिषु ।

सार *m* = 1 Strength. 2 The pith, the sap, the essence, the vital part. 3 (*n*) Proper, fit. 4 (*adj.*) Best, excellent (स्थिर *adj* = Steady, durable, firm न्याय्य *adj.*)

मत्सरोऽन्यशुभद्वेषे तद्वत्कृपणयोस्त्रिषु ॥ ४५० ॥

मत्सर *m.* = 1 Jealousy, malice, envy, &c. 2 (*adj*) Jealous 3 Parsimonious, miserly.

यत्ने परिकरो व्राते पर्यङ्कपरिवारयोः ।

प्रगाढगात्रिकाबन्धे विवेकारम्भयोरपि ॥ ४६० ॥ अ

परिकर *m* = 1 Effort. 2 Multitude, number. 3 A bed, a couch. 4 Dependants, retinue. 5 A firm girth, a sash 6 Discrimination, judgment. 7 Commencement.

आडम्बर. समारम्भे रवे च गजगर्जिते ।

अश्र *n.* = 1 A corner; an angle. 2 Hair. 3 An arrow, a missile.

मुखाग्रे क्रोडहलयोः पोत्रं गोत्रं तु नाम्नि च ॥४६५॥

पोत्र *n.* = 1 The mouth of a hog. 2 The ploughshare.

गोत्र *n.* = 1 A name (also.)

क्षेत्रं शरीरे केदारे सिद्धस्थानकलत्रयोः ।

क्षेत्र *n.* = 1 The body. 2 A field. 3 A place of pilgrimage, a sacred place. 4 Wife.

सत्रे यज्ञे सदादाने तन्द्री निद्राप्रमीलयोः ॥४६५ ॥अ

सत्र *n.* = 1 A sacrifice. 2 Liberality, munificence.

तन्द्री *f.* = 1 Sleepiness, drowsiness, sleep. 2 Fainting, swoon. (प्रमीला *f.*)

चक्रं राष्ट्रेऽप्यक्षरं तु मोक्षेऽपि क्षीरमप्सु च ।

चक्र *n.* = 1 Government, rule (also.)

अक्षर *n.* = 1 Final beatitude, absolution. 2 A letter of the alphabet. 3 (*adj.*) Unalterable, imperishable.

क्षीर *n.* = 1 Water (also.)

स्वर्मेरू पुलकादौ मध्ये पत्रान्तु हीरके ॥

मात्र f = 1 Property, goods 2 Little 3 A measure 4 (n.) Whole the entire thing 5 Only, solely (परिच्छद n परिमाण n अवधारण n = restriction ascertaining, emphasis)

विशालनकुले विष्णौ बभ्रुर्ना पिङ्गले त्रिषु ।

बभ्रु m = A large *mungoose* or ichneumon 2 The god Vishnu 3 (*adj*) Tawny, brown

आलेख्याश्चर्ययोश्चित्रं कलत्रं श्रोणिभार्ययोः ।

चित्र n =1 A picture painting 2 Wonder, miracle

कलत्र n = 1 A hip 2 A wife

योग्यभाजनयोः पात्रं पत्रं वाहनपक्षयोः ॥ ४६४ ॥

पात्र n = 1 Fit, proper 2 Receptacle, a vessel

पत्र n = 1 A vehicle 2 Feather, wing

निदेशग्रन्थयोः शास्त्रमस्त्रं कोणाश्चपत्र ।

शास्त्र n = 1 An order command 2 A science a work (scientific)

(ग्रन्थ m a book)

मन्त्र *m* — 1 A portion of the Vedas, hymns of the deities 2 A secret counsel or advice consultation

(भेद *m* difference distinction sort)
(वाद *m* discourse discussion)

वज्र *m* — 1 A diamond or adamant

तन्त्रं प्रधाने सिद्धान्ते रहोन्तिकमुपह्वरे ॥ ४६६ ॥

तन्त्र *n* — 1 Chief master 2 Demonstration

उपह्वर *n* — 1 Secret private 2 Near

पुष्कर करिहस्ताग्रे वाद्यभाण्डमुखे जले ।
व्योम्नि खड्गफले पद्मऽप्राण्युपर्यधिक पुर ॥

पुष्कर *n* — 1 The tip of the trunk of an elephant 2 The head of a drum or a musical instrument 3 Water 4 Sky 5 The blade of a sword 6 A lotus

(हस्त *m* The trunk of an elephant फल *n* = blade of a sword, knife &c)

अग्र *n* — 1 High above, top 2 More further 3 Forward in front (उपरि *adv*)

दुरोदरा द्यूतकार पणे द्यूते दुरोदरम् ॥ ४६७ ॥

3 An army. 4 (*m.*) Crow. 5 A name of *Balarama.*

(स्थौल्य *n.*; सामर्थ्य *n.*; सीरिन् *m.*)

मेघलिङ्गः शठे व्यालः पुंसि श्वापदसर्पयोः ।

व्याल *adj.* = 1 Crafty, wicked. 2 (*m.*) a wild or ferocious animal (as elephant, lion). 3 (*m.*) Snake. (श्वापद *m.* or *adj.*)

शङ्कावपि द्वयो कीलः शूलं रुक्स्त्री हगायुधम् ॥४२

कील *m.* & *f.* = 1 A bolt, wedge or nail (also). (शङ्कु *m.*)

शूल *m.* & *n.* = 1 A kind of disease, stomach-ache. 2 Lance, pike.

मलोऽस्त्री पापविट्किट्टान्यथ तुर्ये युगे कलिः ।

मल *m. n.* = 1 Sin. 2 Excrements. 3 Dirt, filth.

कलि *m.* = 1 The fourth or the iron age (also.)

स्यात्पङ्क्तिहृती वेला कालमर्यादयोरपि ॥

वेला *f.* = 1 Wave. 2 Time. 3 Limit, boundary.

लीला विलासक्रिययोः कीलालं शोणितेऽम्भसि

अनुत्तर *adj* = 1 The opposite of the above terms 2 The best.

पर *adj* = 1 Distant remote 2 Foreigner, stranger, enemy. 3 Supreme, best. (अनात्मन् *adj*. not one's own)

उदारो दातृमहतोरधरस्त्वाद्गपि चाधरः ॥ ४७० ॥

उदार *adj* = 1 Liberal, generous 2 Great. [दातृ *m* (त्री *f*) giver, donor]

अधर *adj*. = 1 Also lower, inferior, below, downwards (अधस्तात् or अधस् *adv*)

चूडा किरीटं केशाश्च संयता मौलयस्त्रयः ।

मौलि *m*.=1 A lock of hair on the crown of the head 2 A diadem, crown. 3 Hair ornamented and braided round the head

करोपहारयोः पुंसि बलिः प्राण्यङ्गजे स्त्रियाम् ॥

बलि *m* = 1 A tax. 2 A present, an offering, an oblation, a victim. 3 (*f*.) (or वलि) A fold of the skin

स्थौल्य सामर्थ्य सैन्येषु बलं ना काकसीरिणोः ॥ ४७१

बल *n* = 1 Bulkiness. 2 Strength, power.

Only, sole 3 (*adj.*) All, whole (निणात *adj* decided)

प्रवालमङ्कुरेऽप्यस्त्री समूहे पटलं न ना ।

प्रवाल *m. n.* = 1 Also a sprout, new shoot.

पटल *n. f.* = 1 Also a multitude, assemblage

करालो दन्तुरे तुङ्गे भीषणे चाभिधेयवत् ॥ ४५४ ॥

कराल *adj* = 1 Having large or projected teeth. 2 Lofty, enormous. 3 formidable, dreadful, monstrous (दन्तुर *adj*)

[illegible] ।

लोल *adj.* = 1 Trembling, shaking 2 Greedy. (सतृष्ण *adj*)

पेशल *adj.* = 1 Beautiful. 2 Clever.

भवः क्षेमे च संसारे सत्तायां प्राप्तिजन्मसु ॥

भव *m.* = 1 Welfare, prosperity. 2 The world, worldly existence or affairs. 3 existence, being 4 Obtaining 5 Birth. ([illegible])

भव. [illegible] ॥ ४५६

लीला *f* –1 Play sport 2 Action (विलास *m* from लस 1 P to sport, to play, to embrace, with उत् to shine *Cau* to delight, with वि to sport, to play)

कीलाल *n* = 1 Blood 2 Water

कला स्यात्कालमानेऽपि शिल्पादावंशमात्रके ।

कला *f* = 1 A measure of time (equal to about eight seconds) 2 An art (mechanical or fine) 3 A small part (4 Also a digit of the moon)

शीलं स्वभावे सद्वृत्ते सस्ये हेतुकृते फलम्॥४७३ अ

शील *n* = 1 Nature disposition 2 Good or virtuous conduct

फल *n* – 1 Fruit 2 Result, effect

जालं समूह आनायगवाक्षक्षारकेष्वपि ।

जाल *n* = 1 Multitude collection 2 A net 3 A lattice, window 4 Bud blossom (आनाय *m* क्षारक *m*)

निर्णीते केवलमिति त्रिलिङ्गं त्वेककृत्स्नयो ॥ ४७४॥

केवल *adv* = 1 Surely, decidedly. 2 (*adj*

दशा वर्तावयस्थाया वस्त्रान्ते स्युर्दशा अपि ।

दशा *f* --1 The wick of a lamp 2 Condition, state of life 3 (*pl*) The ends of a garment (वर्ति *f*)

द्वौ राशी पुञ्जमेषाद्यावाशा तृष्णापि चायता ॥४७८ ई

राशि *m* =1 A heap 2 A sign of the zodiac (मेष *m* A ram, the first sign of the zodiac Aries)

आशा *f* = 1 Strong desire, hope (*also*)

कर्कश परुषे क्रूरे कृपणे निर्दये दृढे ।

पुंसि साहसिके चेक्षौ कीनाश कर्षके यमे ॥ ४७८॥ई

कर्कश *adj* = 1 Rough rude, violent 2 Cruel harsh, 3 Miserly 4 Pitiless, hard-hearted 5 Hard, thick. 6 (*m*) Rash, adventurous 7 A sugarcane

कीनाश *m* -- 1 A farmer 2 The god of death, *Yama*

कोशोऽस्त्री कुड्मले खड्गपिधानेऽर्थौघदिव्ययो ।

कोश (or ष) *m* & *n* = 1 A bud 2 Sheath, scabbard 3 Treasure 4 An ordeal. (दिव्य *n*)

द्वौ विशौ वैश्यमनुजौ निर्वेशो भृतिभोगयोः ॥२३९॥

विश् *m.* = 1 A man of the Vaisya caste. 2 A man.

निर्वेश *m.* =1 Salary, wages. 2 Enjoyment.

पक्षः सहायेऽप्युष्णीषः शिरोवेष्टकिरीटयोः ।

पक्ष *m.* = 1 Also an ally, one's partisans.

उष्णीष *m.* = 1 A turban. 2 A crown. (शिरोवेष्ट *m.*)

उपादानेऽप्यामिषं स्याद् रूक्षस्त्वप्रेम्ण्यचिक्कणे ॥२४०॥

आमिष *n.* = 1 Bribe also. (उपादान *n.*)

रूक्ष *adj.* = 1 Harsh, unfriendly. 2 Rough to the taste or to the touch.

शृङ्गारादौ विषे वीर्ये गुणे रागे द्रवे रसः ।

रस *m* = 1 Sentiment, emotion (as of love). 2 Poison. 3 Semen. 4 Flavour, taste (as sweet). 5 Affection, pleasure, love. 6 Melting, fluid, liquid, juice. (राग *m.*)

पुंस्युत्तंसावतंसौ द्वौ कर्णपूरे च शेखरे ॥ २४१ ॥

उत्तंस } अवतंस } *m.* = 1 An ornament for the ear. 2 Crest. (कर्णपूर *m.*)

देवभेदेऽनले रश्मौ वसू रत्ने धने वसु ।

वसु *m* = 1 A kind of gods 2 Fire 3 Ray 4 (*n*) Jewel 5 Wealth, riches

लालसे प्रार्थनौत्सुक्ये ज्योतिर्भद्योतदृष्टिषु ॥

लालसा *f* = 1 Solicitation, request 2 Ardent desire

ज्योतिस् *n* =1 A heavenly body, star, planet, &c 2 Light, flame 3 The pupil of the eye (दृष्टि *f.*)

तेजस्यपि महश्चाशीर्हिताशंसाऽहिदंष्ट्रयो ॥ ४८२ ॥

महस् *n* = 1 Splendour, prowess also

*आशिस् *f* = 1 Benediction 2 Tusks or grinders of a snake

(आशंसा *f.* = Hope, desire) (दंष्ट्रा *f.*)

ओजो दीप्तौ बले छन्दः पद्येऽर्थोकस्तु सद्मनि ।

ओजस् *n* = 1 Lustre 2 Power, strength.

छन्दस् *n* = 1 A verse also

ओकस् *n* = 1 A place of residence also

तेजः प्रभावे दीप्तौ च बले शुक्रे सहो बल ॥ ४८३ ॥

तेजस् *n* = 1 Prowess, energy. 2 Lustre, 3 Strength 4 Semen

सहस् *n.* = 1 Power.

गृहा दारेषु निर्बन्धोपरागार्कादयो ग्रहाः ।

गृह *m. pl.* = 1 Wife also.

ग्रह *m.* = 1 Tenacity, insisting upon, determination. 2 Eclipse. 3 A planet. (निर्बन्ध *m.*)

पत्नीपरिजनादानमूलशापाः परिग्रहाः ॥ ४८४ ॥

परिग्रह *m.* = 1 Wife. 2 Dependents, family, retinue. 3 Acceptance. 4 Root, origin. 5 Oath. (परिजन *m.*; आदान *n.*; मूल *n.*; शाप *m.* = An oath, a curse.)

आङीषदर्थेऽभिव्याप्तौ सीमार्थे धातुयोगजे ।

आ *prefix* = 1 Little, rather, somewhat. 2 As far as, including all or the whole. 3 from or upto. 4 Prefixed to verbs, it extends or reverses their meaning; as आरोहति, आगच्छति. (सीमन् or सीमा *f.* = Limit, boundary.)

आ प्रगृह्यः स्मृतौ वाक्येऽप्यास्तु स्यात्कोपपीडयोः ॥

आ *interj.* (Not to form संधि with any

vowel following it) 1 Ah! showing re collection 2 An expletive

आ *interj* = Oh! Ah! showing (1) anger (2) pain

पापकुत्सेषदर्थे कु धिक् निर्भर्त्सननिन्दयोः ॥ ४८५ ॥

कु *prefix* = 1 Sinful wicked 2 Bad, wretched 3 Little, somewhat

धिक् *interj* = Fie! showing (1) menace curse, reproach (2) censure (निर्भर्त्सन *n*)

स्विन्प्रश्ने च वितर्के च तु स्याद्भेदेऽवधारणे ।

स्वित् *suffix* = Implying (1) a question (What?) and (2) doubt (= perhaps)

(वितर्क *m* Conjecture, doubt opinion)

तु *conj* = 1 But as to 2 Certainly, Surely

सकृत्सहैकवारे चाप्याराद्दूरसमीपयोः ॥ ४८६ ॥

सकृत् *adv* = 1 Together at once 2 Once

आरात् *adv* = 1 Far, distant 2 Near nigh

प्रकर्षे लङ्घनेऽप्यति स्यादुत्ताप्यर्थविकल्पयोः ।

अति *prefix* = 1 Over, excessive 2 Beyond, exceeding transgressing

(भरम *m.* excess, superfluity. लङ्घन *n.* transgressing, violating)

उत *conj.* = 1 Also, even 2 Either-or, showing option (अप्यर्थे = अपिशब्दस्यार्थे)

स्वस्त्याशीःक्षेमपुण्यादौ साक्षात्प्रत्यक्षतुल्ययोः ॥ ४८७

स्वस्ति *interj.* = 1 Hail ! 2 Implying " be well," " health to you " 3 Showing also religious merit

साक्षात् *adv.* = 1 In person before in the presence of 2 As, like, the very, exactly

खेदानुकम्पासंतोषविस्मयामन्त्रणे बत ।

बत *interj.* = Expressing (1) distress (Alas ! woe !) (2) compassion, (3) pleasure, (4) surprise (5) Vocative particle (Oh ! ho !)

(खेद *m.* sadness, grief. संतोष *m.*, विस्मय *m.*, आमन्त्रण *n.* = Calling, invitation)

हन्त हर्षेऽनुकम्पायां वाक्यारम्भविषादयोः ॥ ४८८ ॥

हन्त *interj.* = Oh ! ah ! showing (1) pleasure, (2) pity, (3) O ! at the beginn-

ing of a sentence to call attention 4 Alas showing grief.

(विषाद *m* Grief, sadness)

प्रतिदाने प्रतिनिधौ वीप्सालक्षणयो प्रति ।

प्रति *prefix* = 1 In exchange, in return 2 In place of another 3 Each, every Respecting with respect to, towards, in opposition

(प्रतिदान *n* exchange return, &c प्रतिनि *m*, substitute वाप्सा *f* = Each or severa in succession लक्षणा = Direction, significa tion)

इति हेतुप्रकरणप्रकाशादिसमाप्तिषु ॥ ४८९ ॥

इति *conj* = 1 Since, because 2 S many, such 3 Thus so, showing a quota tion or recognition 4 Showing the con clusion of a book, chapter, or sentence

(प्रकरण *n* *kind*, *variety*, (also) subject treatise प्रकाश *m*, publishing, revealin manifesting, &c समाप्ति *f* end)

प्राच्यप्रत पुरार्दौ च पुरस्तात् तद्विपर्यये ।

पश्चाच्च हु परिप्रश्ने वितर्केऽनुमतौ स्मृतौ ॥ ४८९ ॥

पुरस्तात् *adv* = East ward in or from the east 2 Before, in front, forward 3 Formerly, before 4 first, at first

पश्चात् *adv* = (पुरस्तादर्थविपर्यये In senses opposite to those of पुरस्तात्) 1 West ward, in or from the west 2 Behind, from behind in the absence of 3 After, after wards 4 Last at last

हुम् or हुम *interj* = 1 What? How? Hoy ? showing interrogation 2 Hum ! showing doubt, conjecture, deliberation 3 Yes, showing consent 4 Ah! showing remembrance

यावत्तावच्च साकल्येऽवधौ मानेऽवधारणे ।

यावत् तावत् *adj* or *adv* 1 All, the whole as much as, as many as 2 As long or as far &c as 3 As much as, relating to quantity 4 Just then indeed

[साकल्य *n* The whole, entire, all मान *n* measure (*m*) honour, arrogance]

मङ्गलानन्तरारम्भप्रश्नकार्त्स्न्येष्वथो अथ ॥ ४१० ॥

अथो or अथ *n conjunctive particle* = 1 A particle showing an auspicious beginning 2 Then, afterwards and further now 3 A particle showing the beginning or commencement, (here or now begins) 4 Showing question (?) if, supposing (अथकिम् = What else, yes) 5 Meaning the whole, entire (even)

(मङ्गल *adj* or *n* auspicious blessing, prayer)

नु पृच्छायां विकल्पे च पश्चात्सादृश्ययोरनु ।

नु *particle* = 1 Showing a question (?) 2 Either —or, which ?

अनु *pref* or *adv* = 1 After behind, following 2 Resembling like &c

(पश्चात् *adv* सादृश्य *n* = Similarity, likeness)

प्रश्नावधारणानुज्ञानुनयामन्त्रणे ननु ॥ ४११ ॥

ननु *particle* = 1 Showing question (Is it not that ?) 2 Surely indeed, why in

deed. 3 Showing permission, order (Well, do—). 4 Solicitation (please—). 5 Vocative particle used in addressing. (अनुज्ञा *f.* permission, order.)

गहॄमिमुपयमभतहकार्यमावनतवपि ।

अपि *particle* = 1 Implying contempt or censure (as in कोऽपि = some body, किमपि = something) 2 And, also, even, as well as. 3 Showing question (?). 4 Doubt, uncertainty. 5 Showing possibility (Is it possible that—?) (गर्हा *f.*, संभावना *f.* =possibility, also mistaking for; honour, thinking.)

इदे पमर्षदोऽर्थे नुते तर्कऽपिनिश्चये ॥ ४८३ ॥

एवम् *adv.* or *conj* =1 Like, similar, of this sort. 2 Thus, so

नूनम् *adv.* = 1 Guess (I think, I believe) 2 Indeed, certainly, possibly.

तूष्णीमर्थे सुखे जोषं कि पृच्छायां जुगुप्सने ।

जोषम् *adv.* = 1 Silently, calmly. 2 Happily, contentedly.

किम् *adv.* = 1 Question (why, where-

पुनरप्रथमे भेदे तथा पक्षान्तरेऽपि च ।
पुनर *adv.* or *conj* = 1 Again, besides 2
In the opposite way, on the contrary 3
But, nevertheless

स्यात्प्रबन्धे चिरातीते निकटागामिके पुरा ॥ ४९४ ॥
पुरा *adv.* = 1 Before 2 Formerly, of old
3 Early, in the future (प्रबन्ध *m.* a narrative, composition)

निषेधवाक्यालंकारजिज्ञासानुनये खलु ।
खलु *particle* = 1 A particle of prohibition (Do not) 2 An expletive to give beauty to a sentence 3 Curiosity (I hope &c). 4 An expression of endearment or conciliation (निषेध *m* , वाक्य *n* = A sentence जिज्ञासा *f.* curiosity, inquisitiveness)

समीपोभयतः शीघ्रसाकल्याभिमुखेऽभितः ॥ ४९५ ॥
अभितस् *adv* = 1 Near 2 On both the sides 3 Quickly 4 All around, entirely 5 In the presence of, before &c
(उभयतः *adv* , अभिमुख *adj* = Facing towards, inclined to, towards)

नामप्राकाश्ययोः प्रादुर्मिथोऽन्योन्यं रहस्यपि ।

प्रादुस् *prefix* –1 Name, existence 2 Visible manifest

मिथस् *a lv* = 1 Each other one another 2 In secret secretly

(अन्योन्य *a l* Each other)

तिरोऽन्तर्द्धा तिर्यगर्थे हा विषादशुगर्तिषु ॥ ४९६ ॥

तिरस् *prefix* = 1 Invisible disappearing 2 Slanting crooked, &c

हा *interjection* = 1 Showing sadness, regret (Ah!) – Weeping bewailing 3 Misery distress (Alas) (आर्ति *f*)

अहहेत्यद्भुते खेदे हि हेतावधारणे ।

अहह *interj* = Showing (1) wonder astonishment (2) sorrow, distress

हि *particle* –1 Since, because 2 Indeed, surely

किल वृत्ते च सम्भाव्ये नानाऽनेकोभयार्थयोः ॥४९७॥

किल *a lv* = 1 It is related they say 2

Probably, perhaps. 3 (Indeed, be sure.)
नाना *indecl.*= 1 Several, various. 2 Both.
(उभय *adj.* = Both.)
इति नानार्थवर्गः ।

यदृच्छा स्वैरिता शान्तिः शमथो दमथो दमः ।
Accident, chance, following one's will.– यदृच्छा, स्वैरिता *f.*
Peace of mind, calmness.–शान्ति *f.*, शमथ *m.*
Self-control or restraint.– दमथ, दम *m.*

संमूर्छनमभिव्याप्तिरानन्दनसभाजने ॥ ४९८ ॥
Pervading, omnipresence.– संमूर्छन *n.*; अभिव्याप्ति *f.*
Courtesy, civility in receiving or taking leave of a friend.– आनन्दन, सभाजन *n.*

विधूननं विधुवनं तर्पणं प्रीणनावनम् ।
Shaking, trembling.– विधूनन, विधुवन *n.*
Pleasing, gratifying.– तर्पण, प्रीणन, अवन *n.*
सेवनं सीवनं स्यूतिर्विदरः स्फुटनं भिदा ॥४९८ ॥ अ
Sewing, stitching.– सेवन, सीवन *n.*, स्यूति *f.*

Splitting up breaking through – वि m स्फटन n भिदा f

अथाम्नाय सम्प्रदायोऽवन त्राण च रक्षणम् ।

A doctrine precept worship &c received by tradition – आम्नाय सम्प्रदाय m

Protection shelter – अवन त्राण रक्षण n

व्यधो वेधे पचा पाके प्रथा ख्यातौ स्नव स्रवे ॥४९

Piercing striking – व्यध, वेध m

Cooking, ripening – पचा f पाक m

Fame celebrity – प्रथा ख्याति f

Flowing out trickling – स्नव स्रव

ओप आपश्च दहने प्रेरणक्षेपणे समे ।

Burning – ओप, आप m दहन n

Throwing – प्रेरण क्षेपण n [४९

एधा समृद्धौ स्फुरणे स्फूर्ति स्यात् प्रमितौ प्रमा ।

Growing thriving prospering – ए समृद्धि f

Trembling throbbing, shaking – स्फु n, स्फूर्ति f

Consciousness, perception, true knowledge – प्रमिति प्रमा f

(स्फ 1 A. to increase; to grow up.)
स्फातिर्वृद्धौ भ्रमिर्भ्रान्तौ स्पृष्टिः पृक्तौ वरो वृतौ ।
Increase, growth.– स्फाति, वृद्धि *f.*
Whirling, turning round.– भ्रमि, भ्रान्ति *f.*
Sprinkling.– स्पृष्टि, पृक्ति *f.*
Enclosure.– वर *m.*; वृति *f.*

उत्कर्षोऽतिशये संधिः श्लेषे विषय आश्रये ॥ ४९९ ॥
Advance, excellence – उत्कर्ष, अतिशय *m.*
Joining, juncture.– संधि, श्लेष *m.*
Refuge, asylum.– विषय, आश्रय *m.*

विप्रलम्भो विप्रयोगोऽभ्युपपत्तिरनुग्रहः ।
Separation.– विप्रलम्भ, विप्रयोग *m.*
Favour, good will, kindness.– अभ्युपपत्ति *f.*, अनुग्रह *m.*

निग्रहस्तद्विरुद्धः स्यादभियोगस्त्वभिग्रहः ॥ ५०० ॥
Disfavour, punishment.– निग्रह *m.* = अनुग्रहविरुद्धः ।
Challenging to fight, a charge, suit.– अभियोग, अभिग्रह *m.*

[ग्रह (गृह) 9 P. A. to take, to seize; with अनु to favour; with अप to tear off;

with नि to hold, to restrain with परि to embrace with प्रति to accept to approve, to marry with वि to quarrel, to assault with सम् to collect]

आक्रोशनमभिषङ्गः संवननं वशक्रिया ।

Abusing cursing, calumny – आक्रोशन *n* अभि(भी)षङ्ग *m*

Conjuring, charming enchanting by spells, drugs, &c – संवनन *n* वशक्रिया *f*

प्राघारः क्षरणं श्रोता ग्लानिस्तु क्लमथः क्लमः ॥५०० अ

Dropping oozing distilling sprinkling – प्राघार *m* क्षरण *n* श्रोत *m*

Languor, exhaustion – ग्लानि *f*, क्लमथ, क्लम *m*

(क्षर् 1 P to ooze, to drop ग्लै 1 P to be languid, weary or exhausted *Cau* ग्लपय or ग्लापय to afflict, to exhaust क्लम् 1, 4 P to be fatigued to be exhausted)

मादः मदे तथोद्वेगोऽभ्रमावुद्वेजनार्थकौ ।

Joy, intoxication – माद मद *m*

Uneasiness, regret, agitation of the mind – उद्वेग उद्भ्रम *m* उद्वेजन *n*

[विज् 7 P. to tremble, to fear; with उत (also 6 A.) to tremble, to be agitated, troubled or distracted.]

परिणामो विकारो द्वे समे विकृतिविक्रिये ।

Change of form or state, effect.– परिणाम, विकार *m.*

Synonyms of the above, or change for the worse, disease.– विकृति, विक्रिया *f.*

अपहारस्त्वपचयः समाहारः समुच्चयः ॥ ५०१ ॥

Taking away, stealing, robbing.– अपहार, अपचय *m.*

Collection, gathering.– समाहार, समुच्चय *m.*

विमर्दनं परिमलोऽथ संवाहनमर्दने ।

Rubbing, pounding.– विमर्दन *n.*; परिमल *m.*

Rubbing & kneading the body.– संवाहन, मर्दन *n.*

(मृद् 9 P. to rub, to pound; with उप to trample on, to disrespect.)

निकृतिः स्याद्विप्रकृतिराकारस्त्विङ्गमिङ्गितम्॥५०१अ

Injury, abuse, wickedness.– निकृति, विप्रकृति *f.* (or निकार, विप्रकार *m.*)

Acti ns or gestures indicative of what pa ses in the min l – आकार इङ्ग 12, इङ्गित n

अभिहारोऽभिग्रहण विहारस्तु परिक्रम ।

Robbing plundering अभिहार m अभिग्रहण n

Walkin for pleasure or exercise going to take a walk विहार, परिक्रम i

हिंसाकर्माभिचार स्याज्जागर्या जागरा द्वयो ॥५०१अ

Magic & spells used for evil or malignant purposes – हिंसाकर्मन् n आभिचार 12

Waking wakefulness vigilance – जागर्या जागर 12 जागरा f

संस्तव स्यात्परिचय सन्निधि सन्निकर्षणम् ।

Acquaintance familiarity – संस्तव, परिचय

Nearness proximity approaching going near to – सन्निधि 12 सन्निकर्षण i

उपलम्भस्त्वनुभव समालम्भा विलपनम् ॥५०१ इ

Knowledge experience – उपलम्भ अनुभव 12

Anointing the body – समालम्भ 12 विलपन n

यमे संयमसंयामावर्थस्यापगमे व्ययः ।
Control, check.– यम, सयम, सयाम *m.*
Expense, waste – व्यय *m.* = अर्थस्यापगम .
(अपगम *m.* = loss, waste, going away.)
विघ्नोऽन्तराय प्रत्यूहो व्यासविस्तारविग्रहा ॥५०२॥
Obstac'e, impediment – विघ्न, अन्तराय, प्रत्यूह *m.*
Extension, expanse.– व्यास, विस्तार, विग्रह *m*
विधुरं तु प्रविश्लेषेऽभिप्रायश्छन्द आशयः ।
Extreme separation. (as adj = Agitated, distressed).– विधुर *n.* & *adj* = प्रविश्लेष *m.*
Object, purpose, intention.– अभिप्राय, छन्द, आशय *m.*
प्रस्ताव स्यादवसरः प्रश्रयप्रणयौ समौ ॥ ५०३ ॥
Occasion, opportunity, introduction.– प्रस्ताव, अवसर *m.*
Affection, courtesy.– प्रश्रय, प्रणय *m.*
समावारम्भ उद्घातोऽथावेक्षा प्रतिजागरः ।
Beginning, commencement – आरम्भ, उद्घात *m.*
Watching, attention.– अवेक्षा *f.*, प्रतिजागर *m.*

परिरम्भ परिष्वङ्ग सश्लेष उपगूहनम् ॥ ५०४ ॥

Embrace – परिरम्भ, परिष्वङ्ग सश्लेष m, उपगूहन n

[स्वज (ष्वज) 1 A to embrace, to adhere]
(श्लिष 4 P to adhere to embrace with आ or सम् to embrace with वि to separate)

प्रतिबन्ध प्रतिष्टम्भ स्यात्सवीक्षणमार्गणे ।

Opposition, impediment, obstacle opposing – प्रतिबन्ध प्रतिष्टम्भ m

Searching search inquiry – सवीक्षण, मार्गण n

(स्तम्भ 5 & 9 P to make firm, to stop, to oppose with अव to bind, to resist with परि & अव to surround)

सक्षेपणं समसनं सातिरत्तावसानयो ॥ ५०४ ॥ अ

Contraction, abridgment, making short or brief – संक्षेपण, समसन n

End conclusion, ending, concluding – साति f., अन्त m अवसान n

निर्वर्णन तु निध्यानं दर्शनालोकनेक्षणम् ।

Seeing, looking at, gazing carefully.– निर्वर्णन, निध्यान, दर्शन, आलोकन, ईक्षण *n.*

प्रत्याख्यानं निरसनं प्रत्यादेशो निराकृतिः ॥ ५०५ ॥

Rejection, denial, expelling, repudiating.– प्रत्याख्यान, निरसन *n.*, प्रत्यादेश *m.*; निराकृति *f.*

प्रवाहस्तु प्रवृत्तिः स्यात्पाठस्तु स्यान्निपाठवत् ।

Continuous flow, current, tendency.– प्रवाह *m.*; प्रवृत्ति *f.*

Studying, learning, reading, study, recital.– पाठ, निपाठ *m.* (निपठन, पठन *n.*)

स्याद्व्यत्यासो विपर्यासो व्यत्ययश्च विपर्यये ॥

Opposition, reverse, perversion.– व्यत्यास, विपर्यास, व्यत्यय, विपर्यय *m.*

पर्ययोऽतिक्रमस्तस्मिन्नतिपात उपात्ययः ॥ ५०६ ॥

Transgression, violation.– पर्यय, अतिक्रम, अतिपात, उपात्यय *m.*

आरत्यवरतिविरतय उपरामेऽस्त्रियां तु निष्ठेवः ।

निष्ठ्यूतिर्निष्ठीवनमथ सङ्गः संगमो मेलः ॥५०७॥

Stop, cessation, rest.– आरति, अवरति, विरति *f.*; उपराम *m.*

पिपीलिका f An ant.
कन्था f. A patched cloth.
होरा f An hour.
रोमन्थ m. Chewing, rumination.
उद्गीथ m. A portion of Samaveda
बुद्बुद m. Bubble.
फेन m. Foam, froth
सीमन्त m. Separation of the hair on the forehead so as to leave a clear line between.
रभस m. Joy, passion, rage, speed.
मल्ल m. A wrestler.
गोल m. A globe, sphere.
विट m. An attendant on a courtezan, a paramour, voluptuary.
क्षुर m. A razor.
पूर m. A flood.
वेताल m. A sprite, goblin.
लगुड m. A stick, club
पिण्ड m. A ball, lump.
पञ्जर n. A cage.

Spitting ejecting (from the mouth &c) vomiting – निष्ठव *m* । निष्ठ्यूति *f* निष्ठीवन *n*

Meeting union company मङ्ग सगम, मेल *m* (मेला *f*)

[ष्ठिव (ष्ठीव) 4 P to spit with नि to give out to spit out to eject to throw out]

(मिल 6 P to meet, to assemble)

भिन्नार्थास्तु क्रिया टीका सारिका च पिपीलिका ।
कन्था हारोऽथ पुंस्येव रोमन्थोऽश्वत्थबुद्बुदाः ॥१०७॥ अ
फेनमीमन्तरभसा मद्गुगोलनिर्गुराः ।
पूर्ववेतालल्गुडपिण्डा अथ नपुंसक ॥ ५०७ ॥ आ
पञ्जर योजन मर्म गद्यपद्ये कृती कव ।
अक्षौ शोषं शीधु मुण्डं द्वयोर्यष्टिरैरात्मक ॥
गण्डूषोऽथ न ना मैत्री मैत्र्यमौचित्यमौचिती॥५०७ इ
अथ ब्राह्मण्यवाडव्ये वृन्दे स्याता द्विजन्मनाम् ।
खलाना खलिनी खल्याप्यथ मानुष्यकं नृणाम्॥५०७ई
गणिकानां तु गाणिक्यं गार्भिणं यौवतं गणे ।
महायता ग्रामता च जनता च पृथक् पृथक्॥५०७॥ उ

टीका *f* Commentary
सारिका *f* A kind of bird

योजन A league
मर्मन् *n* A vital part
गद्य *n* Prose
पद्य *n* Poetry verse
(कृति *f* composition कवि a poet)
शेष *n* The rest residue remainder
m) The lord of serpents (*adj* also)
Remaining

शीधु *n* Wine
मुण्ड *n* Head
यष्टि *f* A stick staff
वराटक *n* वराटिका *f* A shell
गण्डूष *m*, गण्डूषा *f* A mouthful a mouthful of water to rinse the mouth with
मैत्री *f* मैत्र्य *n* Friendship, friendly actions
औचित्य *n* औचिती *f* Propriety fitness
ब्राह्मण्य ब्राह्म्य *n* An assembly or crowd of Brahmins
खलिनी खल्या *f* —Do—Do— of wicked

मानुष्यक *n* humanity, men

गाणिक्य *n* An assembly of courtezans or harlots

गार्भिण *n* —Do—of pregnant women

यौवत *n* —Do—of young women

सहायता *f* —Do—of friends or allies

ग्रामता *f* —Do—of villages

जनता *f* —Do—of people the public

इति सकीर्णवर्ग ।

चिराय चिररात्राय-चिरस्याद्याश्चिरार्थका ।

For a long time long – चिराय, चिररात्राय, चिरस्य, &c = चिरम् *adi*

मुहु पुन पुन शश्वदभीक्ष्णमसकृत्समा ॥ ५०८ ॥

Often and often, frequently, every now and then – मुहुस पुन पुनर, शश्वत्, अभीक्ष्णम्, असकृत् *adi*

स्राग् झटित्यञ्जसाऽह्नाय द्राग्मङ्क्षु सपदि द्रुते ।

Immediately, at once, soon – स्राक्, झटिति, अञ्जसा, अह्नाय, द्राक्, मङ्क्षु सपदि द्रुतम् *adi*

बलवत्सुष्ठु किमुत स्वत्यतीव च निर्भरे ॥ ५०९ ॥

Exceedingly, strongly very much excessively – बलवत् सुष्ठु किमुत स्व अति, अतीव निर्भरम् *adv*

पृथग्विनान्तरेणर्ते पुरस्तात् पुरतः पुरः ।

Except without omitting – पृथक्, विना अन्तरेण ऋते *prep*

Before in front पुरस्तात्, पुरतस्, पुरस् *ad*

यत्तद्यतस्ततो हेतौ व्यर्थके तु वृथा मुधा ॥ ५१० ॥

Since because, so therefore = यत् तत्, यतस् ततस् *adv*

In vain uselessly – व्यर्थम् वृथा मुधा *ad*

कदाचिज्जातु सार्धं तु साकं सत्रा समं सह ।

Perhaps possibly – कदाचित् जातु *adv*

With, together with – सार्धम्, साकम्, सत्रा समम्, सह *prep*

आहो उताहो किमुत विकल्पे किं किमूत च ॥५११॥

Or either or whether or – आहो उताहो, किमुत, किम्, किमु उत, वा *adv*

(विकल्प *m* option also alternative hesitation, doubt)

तु हि च स्म ह वै पादपूरणे पूजने स्वति ।

Expletives.– तु, हि, च, स्म, ह, वै.

A high degree of, excellent, revered.–सु, अति *prefixes.*

(पाद *m.* a verse, line, quarter of a stanza. पूरण *n.* filling up, supplying.)

दिवाह्नीत्यथ दोषा च नक्तं च रजनाविति ॥ ५१२ ॥

By day, in day time.– दिवा *adv.* = अहि.

In the night, by night.– दोषा, नक्तम् *adv.* = रजनौ.

तिर्यगर्थे साचि तिरोऽप्यथ संबोधनार्थकाः ।
स्युरङ्ग रे भो हे चाथ समया निकषा हिरुक् ॥५१२

Crooked, bent, slanting.– साचि, तिरस् *adv.*

[तिर्यञ्च *adj.* = 1 Crooked, bent. 2 (*m.*) An Animal brute.]

Vocative particles (O, Oh).–अङ्ग, रे, भोस्, हे *interj.*

(संबोधन *n.* calling, addressing, the Vocative case.)

Near, in the neighbourhood, close to – समया, निकषा, हिरुक *adv.*

किंचिदीषन्मनागल्पे प्रेत्यामुत्र भवान्तरे ।

In the midst of, amidst, between.—अन्तरे, अन्तरा, अन्तरेण= मध्ये.

(मध्य *m. n.* = The middle.)

Forcibly, by violence.—प्रसह्य or (प्रसभम्), हठात् *ad)*

युक्ते द्वे सांप्रतं स्थाने ओमेवं परमं मते ॥ ५१६ ॥

Properly, rightly, it is proper, just.—सांप्रतम् , स्थाने = युक्तम्.

Well, very well.—ओम् , एवम् , परमम्= सम्मते.

[मत *adj.* = Admitted, consented (*n.*) Opinion, doctrine.]

समन्ततस्तु परितः सर्वतो विष्वगित्यपि ।

All around, everywhere, throughout.—समन्ततस्, परितस्, सर्वतस्, विष्वक् *adv.*

अकामानुमतौ काममसूयोपगमेऽस्तु च ॥ ५१७ ॥

Granted that, well, let it be.—कामम्= अकामानुमतौ.

(अकाम *adj*, unwilling. अनुमति *f.* consent.)

Never mind (said with jealousy or anger).—अस्तु = असूयोपगमे ।

(उपगम *n* feeling approach, obtaining)

ननु च स्याद्विरोधोक्तौ कच्चित्कामप्रवेदने ।

But (when objecting to a statement or argument) – ननु = विरोधोक्तौ

May it be so I hope – कच्चित् = कामप्रवेदन

(प्रवेदन *n.* announcing)

अभावे नह्य नो नापि मास्म माऽलं च वारणे ॥५१८॥

No not, never, non-, &c – नहि, अ-, नो, न *particles*

(अभाव *m* absence, non existence)

Don t, spare (prohibitive) – मास्म, मा, अलम् *particles*

(वारण *n* preventing, prohibiting, warding off)

यथायथ यथास्वं च तत्त्व अद्धाऽञ्जसा द्वयम् ।

In proper order, regularly, according to rank &c – यथायथम्, यथास्वम् *adv*

Truly, really, in fact – अद्धा, अञ्जसा *adv*

(तत्त्व *n* = Truth principle)

मृषा मिथ्या च वितथे यथार्थं तु यथातथम् ॥५१९॥

False, untrue, wrong – मृषा मिथ्या *adv*

Truly, right proper – यथातथम यथार्थम *adv*

स्युरेव तु पुनर्वै चेत्यवधारणवाचका ।

Certainly, indeed, no doubt – एवम, तु, पुनर, वै, वा *particles*

प्रागतीतार्थकं नूनमवश्य निश्चये द्वयम् ॥ ५२० ॥

Before, ago – प्राक *adv*

Necessarily, certainly, of course – नूनम अवश्यम् *adv*

अल्पे नीचैर्महत्युच्चैः प्रायो भूम्न्यद्रुते शनैः ।

Lowly, humbly low, humble – नीचैः *adv*

Largely, greatly, loudly, large, great, loud – उच्चैः *adv*

Greatly, mostly – प्राय *adv* (also प्रायश , प्रायण)

(भूमन् *m* = Many, much *majority*)

Slowly, lazily – शनैः *adv*

सना नित्ये बहिर्बाह्ये स्मातीतेऽस्तमदर्शने ॥ ५२१ ॥

Eternal, constant – सना *adv*

Outside, externally – बहिस् *adv*

(बाह्य *adj* outside, external, foreigner also)

Showing past tense – स्म

Invisible, set (p. p.) – अस्तम् *adv.*

पुनरर्थेऽङ्गानुनये त्वय्यथ स्वयमात्मना ।

Again, much less or more – अङ्ग = पुनरर्थे.

O my dear, &c (a term of endearment and reconciliation) – अयि = अनुनयवचने.

(अनुनय *m.* conciliation, courtesy.)

One's self, in person, personally – स्वयम् *adv* =आत्मना.

उषा निशान्ते साय तु सायं प्रात प्रगे तथा ॥५२२॥

In the dawn, early in the morning.– उषा = निशान्ते.

In the night or evening – सायम् = सायं.

In the morning – प्रातर्, प्रगे *adv.*

अधाह्नाह्यथ पूर्वेऽह्नीत्यादौ पूर्वोत्तरापरात् ।
तथाऽधरान्यान्यतरेतरात् पूर्वेद्युरादय ॥ ५२३॥

Today – अद्य = अत्राह्नि.

Yesterday, on a former day – पूर्वेद्यु .

On a subsequent day.– उत्तरेद्युः.

Next day, tomorrow.– अपरेद्युः.

A future day, day after tomorrow.– अपरेद्युः.

Next day, another day.– अन्येद्युः.

Either of two days.– अन्यतरेद्युः.

Another or different day.– इतरेद्युः.

उभयद्युश्चोभयेद्युः परे त्वह्नि परेद्यवि ।

On both days.– उभयद्यु, or उभयेद्युः *adv.*

The next day, tomorrow.– परेद्यवि *adv.* = परेऽह्नि.

ह्यो गतेऽनागतेऽह्नि श्वः परश्वस्तु परेऽहनि ॥ ५२४ ॥

Yesterday.– ह्यस् *adv.* = गतेऽह्नि.

Tomorrow.– श्वस् = अनागतेऽह्नि.

Day after tomorrow.– परश्वस् *adv.*

(गत *adj*. gone, past, departed. आगत *adj.* arrived, returned.)

तदा तदानीं युगपदेकदा सर्वदा सदा ।

Then, at that time.– तदा, तदानीम् *adv.*

At once, at the same time.– युगपद्, एकदा *adv.*

Always, at all times.– सर्वदा, सदा *adv.*

एतर्हि संप्रतीदानीमधुना सांप्रतं तथा ॥

Now just now, at this time – एतर्हि, सम्प्रति, इदानीम् अधुना साम्प्रतम् *adv*

परुत्परार्यैषमोऽब्दे पूर्वे पूर्वतरे यति ॥ ५२५ ॥

Last year – परुत *adv* = पूर्वेऽब्दे

In the year preceding the last – परारि *adv* = पूर्वतरेऽब्दे

In the current year – ऐषमस *adv* = यत्यब्दे ।

इत्यव्ययवर्गः ।

संस्कृतशब्दानुक्रमणिका.

(The figures refer to the number of the *Slokas*).

HOW TO USE THE INDEX TO ENGLISH WORDS.

The references in the English Index are made to the *Slokas* in the text, and not to the pages, the former being more convenient than the latter. The words, which will be found in the following Index, are those which are of very frequent occurrence in the English language; whenever, therefore, any word cannot be found in the Index, its synonyms in general use should be referred. Many of the abstract and verbal nouns, which cannot be found in the Index, should be formed from the corresponding adjectives and verbal roots that will be found

INDEX

VALLABH R E
वल्लभ
BOMBAY